

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ SAĞLIK POLİTİKALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esra ÇELİK

İstanbul

Eylül – 2022

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

II.ABDÜLHAMİD DÖNEMİ SAĞLIK POLİTİKALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esra ÇELİK

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK

İstanbul

Eylül - 2022

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK

Üye Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali BOLAT

Üye Dr. Öğr. Üyesi Enver Emre ÖCAL

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan “**II. Abdülhamid Dönemi Sağlık Politikaları**” adlı bu çalışmanın öneri aşamasından, sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışma da doğrudan ve dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Esra ÇELİK

ÖN SÖZ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sultan II. Abdülhamid devrinde (1876-1909) sağlık hususunda gerçekleştirilen çalışmalar ve Osmanlı sağlık teşkilatlanmasının belirli kurumlar üzerinden araştırılması, tarihten günümüze salgınların benzerlik ve farklılıklarının ortaya konulması amaçlanmış, uygulanan sağlık politikaları araştırılmıştır.

Osmanlı Devleti kuruluş döneminden itibaren tıp alanındaki çalışmalara ve sağlık kuruluşlarının açılmasına önem vermiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise sağlık hizmetleri konusundaki çalışmalar hızlandırılmış, mikrobiyoloji alanındaki gelişmeler yakından takip edilmiştir.

Bu çalışma iki temel bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde, tez ile alakalı ana hususlar, tezin konusu, amacı, kapsamı, içeriği ve önemi ile ilgili bilgiler üzerinde durulmuş, konu ile ilgili yapılan literatür çalışmaları ve II. Abdülhamid dönemi öncesi sağlık teşkilatlanması genel olarak ifade edilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde ise Osmanlı Devleti'nde II. Abdülhamid Dönemi genel hatlarıyla ele alınmış, bu dönemin kısa tarihçesi üzerinde durulmuştur. Akabinde II. Abdülhamid dönemi sağlık politikaları araştırılmış, bu dönemde açılan sağlık kurumları, verilen sağlık hizmetleri belirli kurumlar üzerinden ele alınmıştır.

Çalışma sırasında desteklerini esirgemeyen ve danışmanlığımı yürüten kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK'a, tecrübelerinden ve yönlendirmelerinden istifade ettiğim, desteklerini ve emeklerini esirgemeyen İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Beytullah KAYA'ya teşekkür eder, şükranlarımı sunarım.

Esra ÇELİK

İstanbul 2022

ÖZET

II.ABDÜLHAMİD DÖNEMİ SAĞLIK POLİTİKALRI

Esra ÇELİK

Yüksek Lisans, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK

Eylül, 2022 – 100 Sayfa

Bireylerin ve cemiyetlerin sıhhatini muhafaza etmek, sağlık problemleri ile karşılaştıklarında tedavi süreçlerine katkı sağlamak ve cemiyet sıhhatini afiyette oldukları bir seviyeye yükseltmek gayesiyle gerçekleştirilen sistematik uğraşların geneline ‘sağlık hizmetleri’ denir. 19. asırda Osmanlı İmparatorluğu’nda sağlıkla ilgili çalışmaların devlet hakimiyetinde uygulanmaya başlandığı bir süreç vuku bulmuştur. Bu süreç III.Selim’in sağlık hususunda modernleşme anlayışı ile başlamış, II. Mahmud devri reformlarıyla hızlanmış, II. Abdülhamid devrinde ise doruk noktasına ulaşmıştır. Bu araştırmada II. Abdülhamid devrinde, Osmanlı İmparatorluğu’nda sağlık hususunda gerçekleştirilen hizmetler ve tarihten günümüze salgınların benzerlik ve farklılıkları üzerinde çalışılmıştır. Bu konu üzerinde çalışılırken Osmanlı İmparatorluğu’nun sağlık mevzuuna hangi bakış açısı ile baktığı, sağlık çalışmalarını hangi yol ile gerçekleştirdiği, oluşturulan sistematik yapının nasıl oluştuğu suallerine yanıt aranmıştır. Araştırmalar nihayetinde II. Abdülhamid devrinde ‘Darülkelp’ ismiyle kuduz laboratuvarı, çiçek hastalığı salgını dolayısıyla kurulan çiçek aşısı oluşum kurumu ‘Telkihane’, ilk kadın hastalıkları ve doğum hastanesi olan ‘Viladethane’, ‘Bakteriyolojihane-i Şahane’, ‘Bakteriyolojihane-i Baytari’, devrin önemli sağlık kuruluşlarından ‘Hamidiye Etfal Hastanesi ve kimsesiz, çalışamayacak durumda olan kimseler için Darülaceze’nin hizmet vermeye başladığı bulgularına ulaşılmıştır. Bu çalışmalar doğrultusunda, II.Abdülhamid devrinde cemiyet sıhhatinin muhafazasına yönelik düzenlemelerin gerçekleştiği, enfeksiyon rahatsızlıklarıyla mücadele edildiği, bulaşıcı hastalıkların tedavi sürecine yönelik uygulamalar yapıldığı, kadın sağlığının muhafaza edilmeye çalışıldığı, veteriner uğraş alanının sağlıklı bir süreç dahilinde devam ettirilebilmesi için çalışmalar gerçekleştirildiği, hemaskeri hem sivil boyutuyla cemiyet sıhhatinin muhafaza edilmeye gayret gösterildiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Abdülhamid, Sağlık, Hastane, Salgın, Aşı.

ABSTRACT

HEALTH POLİCİES OF ABDULHAMİD II PERİOD

Esra ÇELİK

Master, History and Civilization Studies

Thesis Advisor: Asst. Prof. Dr. Abdullah TOK

Eylül, 2022 – 100 Pages

Systematic efforts carried out with the aim of protecting the health of individuals and societies, contributing to the treatment processes when they encounter health problems, and raising the health of the society to a level where they are well-being are called 'health services'. In the 19th century, in the Ottoman Empire, a process in which health-related studies began to be implemented under the rule of the state took place. This process started with Selim III's understanding of modernization in health, accelerated with the reforms of the reign of Mahmud II, and reached its peak in the reign of Abdulhamid II. In this research, the services carried out in the Ottoman Empire during the reign of Abdulhamid-i Sani and the similarities and differences of the epidemics from history to the present were studied. While working on this issue, answers were sought to the questions of what perspective the Ottoman Empire looked at the health issue, how it carried out health studies, how the systematic structure was formed and what was perceived from all these studies. As a result of the researches, during the reign of Abdulhamid II, rabies laboratory under the name of 'Darülkelp', smallpox vaccine formation institution 'Telkihane', the first gynecology and maternity hospital 'Viladethane', 'Bakteriolojihane-i Şahane', 'Bakteriolojihane-i Baytari', 'Hamidiye Etfal Hospital, which is one of the important health institutions of the time, and the Hospice for the orphans and those who cannot work, have started to serve. In line with these studies, during the reign of Abdulhamid II, arrangements were made for the preservation of the health of the society, the fight against infectious diseases, practices for the treatment of infectious diseases, efforts to protect women's health, and the continuation of the veterinary profession within a healthy process, both military and military. It has been concluded that efforts are made to preserve the health of the society with its civilian dimension.

Key Words: Abdulhamid, health, hospital, epidemic, vaccine.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖN SÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi

BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
GİRİŞ	1
1.1.Araştırmanın Konusu	1
1.2 Araştırmanın Amacı	1
1.3. Araştırmanın Kapsamı ve İçeriği	2
1.4. Araştırmanın Yöntemi.....	3
1.5.Araştırmanın Özgün Değeri ve Önemi.....	3
1.6. Araştırmanın Konusu ile İlgili Literatür Analizi	4
1.7. II. Abdülhamid Dönemi Öncesi Sağlık Politikaları	5
1.7.1. III. Selim Döneminde Sağlık Alanında Yapılan Hizmetler.....	5
1.7.2. II. Mahmud Döneminde Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar	7
1.7.3. Abdülmecid Döneminde Sağlık Hizmetleri	8
1.7.4. Abdülaziz Döneminde Sağlık Hizmetleri.....	8

İKİNCİ BÖLÜM	10
II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ SAĞLIK HİZMETLERİ	10
2.1. II. Abdülhamid ve Dönemi (1876-1908).....	10
2.1.1. II. Abdülhamid'in Hizmetleri	12
2.2. Osmanlı Devleti'nde Sağlık Teşkilatlanması ve Sağlık Teşkilatlanmasındaki Düzenlemeler	16
2.3. Memleket Tabipliğinin Kurulması	17
2.4. Bulaşıcı Rahatsızlıklar ve Tecrit Kavramı	17
2.4.1. Osmanlı Devlet'inde Karantina İdaresine Dair Çalışmalar	18
2.5. Kolera Salgını ve Koleradan Korunmak Amacıyla Yapılan Hizmetler	19

2.6. II. Abdülhamid Dönemi Açılan Sağlık Kuruluşları	21
2.6.1. Mikrobiyoloji Alanındaki Gelişmelerin Takibi İçin Pasteur Enstitüsü'ne Bir Heyet Gönderilmesi	21
2.7. Osmanlı Devleti'nde Kuduz Enstitüsü (Darülkelb Tedavihanesi) Kurulması	31
2.7.1 Darülkelb ve Bakteriyoloji Laboratuvarının Hizmetleri	32
2.8. Telkikhane'nin Açılması	32
2.8.1 Aşı Memurları	35
2.8.2 Osmanlı Devleti'nde Telkikhane Kurulana Kadar Olan Süreçte Çiçek Hastalığı ile Mücadele Yöntemleri	36
2.8.3. II. Abdülhamid Dönemi Aşılama Çalışmaları	39
2.8.4. Veba Aşısı	40
2.8.5. Kolera Aşısı	41
2.9. Bakteriyolojihane-i Şahane'nin Kurulması	41
2.10. Bakteriyolojihane-i Baytari ve Difteri Serumı Üretimi	44
2.11. Bakteriyolojihane'de Eğitim ve Üretim	45
2.12. II. Abdülhamid Dönemi Tedavi Edici Sağlık Kurumları	46
2.12.1. Hamidiye Etfal Hastanesi	46
2.12.2. Viladethane'nin Açılması ve Dr. Besim Ömer Bey	52
2.12.3. Darülaceze'nin Açılması	57
2.12.4. Yıldız Hastanesi	61
SONUÇ	63
KAYNAKÇA	67
EKLER	77
Ek 1: Darülkelb Tedavihanesi'ne Ait Örnek Vesika	77
Ek 2: Darülkelb Tedavihanesi'ne Ait Örnek Vesika	78
Ek 3: Darülkelb Tedavihanesi'ne Ait Örnek Vesika	80
Ek 4: Telkikhane Kurumu'na Dair Örnek Vesika	81
Ek 5: Telkikhane Kurumu'na Dair Örnek Vesika	82
Ek 6: Bakteriyolojihane'ye Dair Örnek Vesikalar	83
Ek 7 : Hamidiye Etfal Hastanesi'ne Dair Örnek Vesika	84
Ek 8: Viladethane'ye ait Örnek Vesika	86
Ek 9: Viladethane'ye ait Örnek Vesika	87
Ek 10: Darülaceze'ye ait Örnek Vesika	88

SULTAN II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ KRONOLOJİSİ	89
ÖZGEÇMİŞ.....	92

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1.Araştırmanın Konusu

Bireylerin ve cemiyetlerin sıhhatini muhafaza etmek, sıhhat problemleri ile karşılaştıklarında tedavi süreçlerine katkı sağlamak ve cemiyet sıhhatini refah bir seviyeye yükseltmek adına gerçekleştirilen düzenli eylemlerin geneline ‘sağlık hizmetleri’ denir. Bu çalışmanın konusu Osmanlı İmparatorluğu’nda, Sultan II. Abdülhamid devrinde uygulanan sağlık politikaları ve sağlık hususunda gerçekleştirilen hizmetlerdir. Konu çalışılırken Osmanlı Devleti’nde II. Abdülhamid dönemi öncesi ve II. Abdülhamid dönemindeki hizmetler üzerinde durulmuştur. 19. asırda Osmanlı İmparatorluğu’nda sağlık husundaki faaliyetlerin devletin iradesi ve fiili icraatlarıyla eyleme dönüştüğü bir devir vuku bulmuştur. Bu devir, III. Selim’in sağlık hususundaki modernleşme olarak ifade edilen tutumları ve eylemleri ile fiiliyata dökülmüş, II. Mahmud devri Tanzimat öncesi ıslahat çalışmalarıyla hızlanmış, II. Abdülhamid devrinde ise olgunluk sürecini yaşayarak doruk noktasına yükselmiştir. Bu devirde hizmete başlayan sağlık kuruluşları ile salgın hastalıklara karşı verilen mücadeleler, çalışmaya konu edinmiştir.

1.2 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada, Osmanlı İmparatorluğu’nda Sultan II. Abdülhamid devrinde (1876-1909) sağlık hususunda gerçekleştirilen eylemlerin ve Osmanlı Devleti sağlık sistematikleşme yapısının bazı müesseseler üzerinden araştırılması, tarihten günümüze salgınların benzerlik ve farklılıklarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik aşı, aşı oluşturma ve hazırlama birimleri, bulaşıcı rahatsızlıklarla olan süreçte gerçekleştirilen eylemler, sağlık sistemine katkı sağlamaya yönelik kazandırılan yeni müesseseler araştırılacaktır. Araştırılan bu kurumların II. Abdülhamid dönemi sağlık sistemine ve dönemin geneline etkileri üzerinde durulacaktır. Sağlık sistemi ile ilgili fiiliyata kazandırılan hizmetler incelenirken ilk aşamada ‘Sağlık nedir? Sağlık sisteminin iyileştirilmesine yönelik eylemlerin ve beraberinde açılan kurumların ehemmiyeti nedir?’ suallerine yanıt aranacak, akabinde III. Selim devri ile başlayan

süreç, sağlık alanında atılan adımlar (yenileşme hareketleri) incelenerek gerçekleştirilen hazırlıklar ve hizmete kazandırılan kurumlar anlatılacaktır.

1.3. Araştırmanın Kapsamı ve İçeriği

Bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sultan II. Abdülhamid devrinde (1876-1909) sağlık konusunda gerçekleştirilen hizmetlerin ve Osmanlı Devleti sağlık sistematikleşme yapısının bazı müesseseler üzerinden araştırılması, tarihten günümüze salgınların benzerlik ve farklılıklarının ortaya konulması hedeflenmiştir. Bu kapsamdaki aşı, aşı hazırlama birimleri, bulaşıcı rahatsızlıkların engellenmesine karşı uygulanan yöntemler, Osmanlı tebaasına bu sahada hizmet vermeye başlayan yeni müesseseler araştırılmıştır. Araştırmalar esnasında ilk aşamada 'Sağlık nedir? Sağlık kurumlarının ehemmiyeti nedir?' suallaerine yanıt aranmış, akabinde III. Selim devri ile başlayan süreç (yenileşme hareketleri) incelenerek sağlık alanına kazandırılan hizmetler anlatılmıştır. Bulaşıcı rahatsızlıklara karşı doğru ve etkili direnç gösterebilmek amacıyla Darülkelp Laboratuvarı 1887 senesinde hizmete başlamıştır. Çiçek salgınına yönelik 1892'de çiçek aşısı oluşum birimi *Telkihane*, Enfeksiyonlarla mücadele gayesi ile 1893 yılında *Bakteriyolojihane-i Şahane*, akabinde ise *Bakteriyolojihane-i Baytari* (1901) hizmete dahil olmuştur. Keza yine bu süreçte *Viladethane* (ilk kadın doğum kliniği,1892), Darülaceze (1896), *Hamidiye Etfal Hastanesi* (1899) adlı kurumlarının açılmasıyla Osmanlı Devleti sağlık uygulamalarına mühim katkılar sağlanmıştır.

Darükelb, 1887 yılında Kuduz aşısı hazırlanmış ve akabinde aşının uygulanma süreci başlamıştır (Gümüsoğlu,2001:73). Laboratuvar, 1893 yılında Darükelb ve Bakterioloji Laboratuvarı ismini almıştır (Unat,1989:34-36).

Telkihane, 1892 yılında Hüseyin Remzi Bey tarafından kurulmuştur. Öncesinde Sadaret' ten telkihane inşası için onay istenmiştir. Kurum 1894 yılından itibaren inşa edilen yeni binaya taşınmıştır (Unat,1970b:17).

Bakteriyolojihane-i Şahane, Kurum 1893 senesinde kolera salgınının etkisiyle ivedilikle inşa edilmiş, öncesinde Sultan II. Abdülhamid' e Cemiyet-i Tıbbiyeden bir kurul gelerek bakterioloji ile ilgili bir müessesenin açılması hususunu bildirmiştir (Unat,1970; Yıldırım,2010; Etker,2009).

Bakteriyolojihane-i Baytari, 1901 yılında hayvan rahatsızlıklarının araştırılması gayesiyle ilk veteriner bakteriyoloji kuruluşu olarak açılmıştır (Ergin, 1940:67)

Viladethane, Dr. Besim Ömer Bey tarafından 1892 yılında açılmıştır. Kurumda, tedavi merkezi kimliği dışında ebelik talebelerine yönelik eğitimlerde verilmektedir (Organon,2002:13). Sultan II. Abdülhamid, 1897 yılında yeni Viladethane yapılacak olan yerin tüm masraflarının karşılanması için irade buyurmuştur (BOA.İDH.1338-1314/Ra-44/28/Ra/1314)

Darülaceze “aceze” olarak ifade edilen zayıf, güçsüz, şahsi sorumluluğunu halletmekten uzak kişiler için ve de İstanbul’da her geçen gün artan dilencilerle mücadele edilmesi anlayışı doğrultusunda 1896 yılında açılmıştır (Yıldırım, 1996:22) Devlet, dilencilik ile mücadelede etkin görevler üstlenmiştir. Dilenmeyi tercih etmek zorunda kalan kesim için ise nizamname hazırlamıştır.

Hamidiye Etfal Hastanesi, Sultan II. Abdülhamid’ in buyruğu üzerine 1898 yılında Osmanlı Devleti’ nin ilk çocuk hastanesi olarak inşasına başlanan kurum, 1899 yılında tamamlanmıştır (Yıldırım, 2010b:32).

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden döküman incelemesi yoluyla çalışılmıştır. Çünkü eldeki bulgular birinci elden kaynaklar olduğu için döküman incelemesi gerekmektedir. Elde edilen veriler Literatür taraması yöntemi ile sunulmuştur. Döküman araştırmaları sırasında elde edilen bulgular üzerinden tümavarım ilkesiyle ilenlenmiştir. Çalışma, tümavarım ilkesi ile elde edilen bulguların betimsel analizi üzerinden gerçekleşmiştir. Çalışma esnasında ilk sağlık salnâmesi olarak bilinen Nevsâl-i Afiyet adlı çalışmanın konu ile alakalı bölümlerinden istifade edilmiştir. Beraberinde arşiv kaynakları başta olmak üzere araştırmaya dair yazıya dökülmüş çalışmalar, makaleler, kitap ve ansiklopediler, önceden yazılmış tezler ve hatıratlardan da istifade edilmiştir.

1.5.Araştırmanın Özgün Değeri ve Önemi

II. Abdülhamid devrinde sağlık konusunda yazılan eserlere dair literatür araştırıldığında; konuyla ilgili bölgesel, dönemsel ve kurumsal araştırmalara ulaşıldığı, lakin gayeye yönelik yetersiz oranda araştırmanın mevcut olduğu belirlenmiştir.

Çalışma, literatüre ilmi anlamda özgün bir değer kazandıracak olması açısından önemlidir. Ayrıca bu çalışma II. Abdülhamid döneminde uygulanan sağlık politikasının ve sağlık hizmetlerinin toplum sağlığına etkilerini ortaya koyması, yaşanan salgınların 2020-2022 yıllarında yaşanan salgın süreci ile benzerlik ve farklılıklarını yansıtmaları bakımından önem arz etmektedir.

1.6. Araştırmanın Konusu ile İlgili Literatür Analizi

Mesut Ayar 2007 yılında yaptığı doktora tezinde “*Osmanlı Devleti’nde Kolera Salgını; İstanbul Örneği*”ni incelemiş, 1892-1895 yılları arasındaki kolera yayılımına bakmış ve kolera’nın Osmanlı Devleti’nde başta İstanbul olmak üzere Osmanlı coğrafyası üzerindeki etkilerini incelemiştir. Osmanlı Devleti’nde 1893 ve 1894 yıllarında başta Anadolu’yu tesiri altına alan kolera, aynı yıllarda İstanbul’da da salgına yol açmıştır. Ayar, bu çalışmasıyla Osmanlı Devleti’nde kolera salgını sırasındaki sağlık reformlarını incelemeye çalışmıştır.

Betül Altıntaş 2012 yılında yazdığı makalesinde “*Osmanlı Devleti’nin İlk Çocuk Hastanesi*,” konusunu ele almış, çalışmasıyla Hamidiye Etfal Hastanesi’nin açıldığı süreci ve Hamidiye Etfal Hastanesi’nin önemini incelemiştir.

Ahmet Uyaniker 2014 yılında yazdığı doktora tezinde “*Sultan II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Devleti’nde Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar*” konusunu ele almış, çalışmasında II. Abdülhamid döneminde tıp alanındaki gelişmeleri ve memleketin farklı yerlerinde açılan kurumları ‘Hastaneleri’ incelemiştir.

Bu çalışmanın yukarıda belirtilen doktora tezinden farkı, akış, içerik, üslup ve sağlıktaki gelişmeleri II. Abdülhamid dönemi öncesi yenileşme hareketlerinin başladığı III. Selim’den itibaren ele alması, kezâ II. Abdülhamid döneminde açılan 7 kurum üzerinden derinlemesine incelemesi, anlatmasıdır. Ayrıca bu çalışmada, 2020 yılında başlayan Covid-19 salgınında yaşananların II. Abdülhamid döneminde yaşanan bazı salgın hastalıklar ve bu hastalıklara karşı alınan önlemlerle benzerlik ve farklılıklarına da değinilmiştir.

Ferdi Çiftçiöğlü, 2014 yılında yazdığı yüksek lisans tezinde “*II. Abdülhamid Dönemi İzmir’de Salgın Hastalıklar*” konusunu incelemiş, bu dönemde (1876-1908) İzmir

bölgesinde yaşayan halkın maruz kaldığı salgın hastalıkları, bu hastalıkların sosyal hayat üzerindeki etkilerini ve hastalıklar karşısında alınan önlemleri incelemiştir.

Ayten Altıntaş 2017 yılında yazdığı makalesinde ‘*‘İstanbul’ daki İlk Doğumevi (Demirkapı Viladethanesi)’*’ konusunu ele almış, çalışmasıyla Viladethane’ nin açılma sürecini ve önemini incelemiştir.

Remzi Çavuş, 2017 yılında yazdığı makalesinde ‘*‘II. Abdülhamid Döneminde Darülkelp (Kuduz) Tedavihanesi’ ni’’*’ ele almış, çalışmasıyla kuduz tedavisiyle ilgili sağlık merkezlerinin kurulmasının gerekliliğini ve önemini incelemiştir.

Burcu Mercan, 2017 yılında yüksek lisans tezinde ‘*‘XIX. yüzyılda Osmanlı’ da Çiçek Salgınları ve Çiçek Hastalığı ile Mücadele’’*’ konusunu ele almış, çalışmasıyla çiçek salgını ile mücadele sürecini ve açılan sağlık kurumlarını incelemiştir.

Elif Gültekin, 2020 yılında yazdığı makalesinde ‘*‘II. Abdülhamid Döneminde Koleraya Karşı İlaç Geliştirme Çalışmalarını’’*’ ele almış, çalışmasıyla II. Abdülhamid döneminde Osmanlı’ nın sağlık alanında modernleşmesini, tıbbi keşifleri, ilaç geliştirme çalışmalarını ve kolera salgınını incelemiştir.

Tüm bu verilen bilgiler ışığında, Sultan II. Abdülhamid dönemi ile alakalı sağlık alanında yapılan araştırmaların yeterli olmadığı görülmektedir. Çalışmanın konusu belirtilen alandaki muhteviyata katkı sağlamak için belirlenmiştir.

1.7. II. Abdülhamid Dönemi Öncesi Sağlık Politikaları

1.7.1. III. Selim Döneminde Sağlık Alanında Yapılan Hizmetler

III. Selim devri, Osmanlı İmparatorluğu’nda, mühim teşebbüslerin gerçekleştiği, mevcut sistemde ilk iyileştirme adımlarının atıldığı bir devirdir. Devlet sisteminin özüne dokunulmaksızın, mevcut yapıda düzenleme anlayışının hâkim olduğu bu süreçte, farklı perspektiflerden iyileştirmeler gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada, ordu bünyesinde gerçekleştirilen reform çalışmaları, sağlık alanında da süreklilik göstermiştir. III.Selim, oluşturulan güncel askeri teşkilatın (Nizam-ı Cedid Ordusu) sağlıkla ilgili ihtiyaçlarına cevap verebilmek adına ilk modern Osmanlı Devleti sağlık teşkilatı olan Levent Çiftliği Hastanesi’ni sağlık sistemine kazandırmış, lakin bu müessese 1808 yılında yeniçeriler tarafından dağıtılıp yok edilmiştir. Yine öncesinde Osmanlı Devleti sağlık sistemine dahil ettiği Deniz Tıp Mektebi ve Selimiye

Kışlası'nda inşa ettiği hastane bulunmaktadır. Yine bu dönemde Batı'da basılmış olan mühim tıp ilmi yayınları Osmanlıcaya çevrilerek basımı gerçekleştirilmiştir. III.Selim'in, 1789 yılında Osmanlı Devleti'ne hükümdar olma süreci başlıyana kadar Osmanlı Devleti, sağlık kurumları, tıp ilmi çalışmaları ve hastane yapıları bakımından kendinden önceki düzeni korumuştur. Selçuklu tıp ilmi yaklaşımlarına ve tatbiğine dayanan Osmanlı sağlık sistemi, şekil boyutuyla da Selçuklu sağlık kurumlarını yinelemişlerdir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti, sağlık kuruluşları medrese planlarını hatırlatan, bir orta avlu etrafına sıralı konaklama anlayışından oluşmuş ananevi tarzlarını yenilenme sürecine kadar sürdürmüşlerdir. Osmanlı sağlık sisteminde Bimarhane, Dar-üş Şifa gibi isimlerle ifade edilen sağlık kurumlarının görevlileri, hekim, operatör hekim, eczacı ve göz mütehassısı gibi uzmanlardan oluşmuştur (Bolak, 1950, 31). Bu sistem III. Selim dönemine kadar etkin olarak devam etmiştir.

Donanma sisteminin gelişmesi için de gayret gösteren III. Selim, 1806 yılında bu bölgede bir deniz tıp okulu hizmete kazandırmıştır. Bu dönemde, Batı'da yayın hayatına kazandırılmış olan tıp ilmine yönelik argümanlar Osmanlıca çeviri yapılarak aktarılmış, seferathanelerin desteğiyle farklı ilmi yayınlar ve tıbbi cihazlar Avrupa'dan getirtilmiştir. Beraberinde aynı dönemde, Tersane yakınlarında, salgın hastalıkları tedavi etmek ve gerektiğinde karantina hizmeti verilmesi gayesiyle istifade edilmek üzere bir hastane açılmıştır (Shaw, 1971, 165-166). Bu bilgiler ışığında, sistematikleşmiş tıp eğitiminin 19.yüzyılın ilk çeyreğinde, Osmanlı Donanma teşkilatı'nda başladığı görülmektedir. Bu eğitimler, II. Mahmut dönemi öncesi sağlık sistemine katkı sağlamıştır.

1805 yılında uygulanmaya başlayan ıslahatlar, 1807 yılında III. Selim'in görevden azledilmesiyle tesirini kaybetmiş, aynı dönem, daha inşası bitmemiş olan Tersane Hastanesi'ndeki hekim ve öğrenci sayısı azaltılmıştır. (Şehsuvaroğlu, 1959, 735-752). Buna rağmen sağlık reformları sırasında bilgisinden istifade edilen ilk modern anlayışla hizmet veren hekimlerin bu dönemde eğitim aldıkları görülmektedir (Shaw, 1971, 166). Bu durum, sağlık sistemindeki yenilik hareketinin kişilere bağlı kalmadığını göstermektedir.

III. Selim devrinde ilk adımları atılan, lakin Sultanın azledilmesi sebebiyle kısa bir süre ilerlemeyen sağlık atılımları, II. Mahmud devrinde, 1827 yılında Tulumacıbaşı Konağı'nda "Mekteb-i Tıbbiye" nin hizmete girmesiyle devam etmiştir (Gövs, 1947-1954, 995). III. Selim devri ile başlayan atılımlar II. Mahmud devrindeki oluşumlara

zemin hazırlamış, bu süreç ile başlayan sağlık atılımları kısa bir durgunluk akabinde II. Mahmud devri ile yeniden hızlanmıştır (Tanör, 2008, s. 33-36). Sağlık sistemindeki bu hizmetler II. Abdülhamid dönemine katkı sağlamıştır.

1.7.2. II. Mahmud Döneminde Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar

II. Mahmud devri, yenileşme hareketlerinin doruk noktasına yaklaştığı bir süreçtir. Bu süreçte birçok ıslahat hareketi gerçekleşmiştir. Sağlık hususunda Osmanlı tıp eğitiminin gelişim sürecine ihtimam gösterilmiş, Batı'daki ilmi bilgiler, ilk defa bu süreçte Osmanlı Devleti tıp ilmi çalışmalarına yansıtılmaya başlanmıştır. Keza bir bildiri hazırlanarak dini değerler ayrımı farketmeksizin tüm tebaa'nın Mekteb-i Tıbbiye'de eğitim alabileceği bildirilmiştir (Berkes, 2008, s.184-185). Bu ilan ile Osmanlı'nın hoşgörü anlayışını sağlık sisteminde de uyguladığını görmekteyiz. Yine bu dönem Avrupa'dan çiçek aşısı getirildiğini, aşı için görevli memurlar yetiştirildiğini öğrenmekteyiz. Aynı dönem salgın hastalıklarla mücadele yöntemi olarak karantina sistemi uygulanmıştır. Bu durumla bağlantılı, salgından korunma yöntemi olarak karantina uygulamasını gerçekleştiren devletlerden hekimler getirilerek 1838 yılında Meclis-i Umur-i Sıhhiye kurulmuş, sağlık uygulamalarında gelişme sağlanmıştır (Berkes, 2008, 188-189). Tüm bu bilgiler III. Selim dönemi sonrası II. Mahmut döneminde de sağlık hizmetindeki yenilik hareketlerinin artarak devam ettiğini göstermektedir.

Üçüncü Selim döneminde adımları atılan, lakin Sultanın tahttan azledilmesi hasebiyle kısa bir zaman dilimi duraklama yaşayan ıslahatlar, II. Mahmud devrinde, 1827 yılında Mekteb-i Tıbbiye'nin Osmanlı tebaasına hizmete başlaması ile bir kez daha yürürlüğe girmiştir (Gövsa, 1947-1954, 995). Bu durum, hizmetlerin aksamadan devam etmesinin hedeflendiğini göstermektedir. Karşılaşılan her türlü değişikliğe rağmen kurumlar açılmaya devam etmiştir. "Mekteb-i Tıbbiye"nin hizmete başladığı sene, sultanın buyruğu ile günümüzde bilinen ismiyle Kasımpaşa Deniz Hastanesi'nin yapımına başlanmıştır (Cezar, 1971, 28). Her boyutuyla sağlıkta yenilik çalışmaları devam etmektedir. Mekteb-i Tıbbiye'nin açılmasından on yıl sonra, 1837 yılında tebaanın sağlık sorunlarına cevap verebilmek gayesiyle Mihrimah Sultan Külliyesi'ne bağlı bir kurum "Guraba" ismiyle şifahaneye çevrilmiş (Şehsuvaroğlu, 1960, 1226), lakin yaşanan farklı sıkıntılar nedeniyle bu kurum sekiz sene hizmet vermiştir.

(Gürkan, 1967, 13). Açılan yeni kurumlarla beraber II. Mahmut'un Osmanlı sağlık sistemine katkıları devam etmiştir.

1.7.3. Abdülmecid Döneminde Sağlık Hizmetleri

III. Selim ve II. Mahmud devrinde sağlık hususunda gerçekleştirilen mühim değişiklikler Tanzimat'ın ilan edilmesinden sonra da devam etmiştir. Sultan Abdülmecid döneminde, 1840-1842 yılları arasına tekabül eden dönemde ordu bünyesindeki tıp kurumları arttırılmış; Rami, Davutpaşa kışlaları ile Tarabya ve Ahırkapı'da orduya ait modernize edilen kurumlar açılmıştır. Aynı zaman diliminde vuku bulan ve etkileri geniş bir çevreyi kapsayan çiçek hastalığı da halkın sıhhati konusunda modern bir bakış açısıyla yaklaşma anlayışını gerekli kılmıştır (Alp, 1973, 5, 35). Mevcut sisteme yapılan katkılarla beraber sağlıkta iyileşme çalışmaları devam etmiştir. Avrupa'da faaliyet gösteren modern ilmi bakış açısına uygun bir Osmanlı sivil sağlık kuruluşu olan Bezm-i Alem Valide Sultan Guraba-i Müslimin Hastanesi, 1845 senesinde, Sultan Abdülmecid'in Valideleri Bezm-i Alem Valide Sultan tarafından açılan bir vakıf müessesesi mahiyetinde hizmete başlamıştır. Osmanlı ilim tarihinde "hastane" kelimesi ilk defa bu kurum için telaffuz edilmiştir. Keza ilk defa açılan hastaneler için 'Gureba' ismi kullanılmıştır. II. Abdülhamid döneminde açılan hastanelere ise "Hamidiye Hastaneleri" denilmiştir (Gürkan, 1967, 31). Kurum, günümüzde Vakıf Gureba Hastanesi adıyla hizmete devam etmektedir. Vakıf Gureba Hastanesi, geleneksel Osmanlı Devleti eğitim kurumlarını, ya da XIX. asırda inşa edilen gösterişli ordu konaklama noktalarını hatırlatmaktadır.

1.7.4. Abdülaziz Döneminde Sağlık Hizmetleri

Sultan Abdülaziz, her sahada yenilik hareketlerini gerçekleştirmek ve hekim yetiştirip Devlet genelinde aslolan hekim gereksinimini temin edebilmek adına çalışmalara başlamıştır. Devlet, bu zaman dilimine kadar vakıflar aracılığı ile yürüttüğü sağlık hizmetlerini bundan sonraki süreçte bizzat kendi eliyle yürütmeye çalışmıştır. Sağlık sistemini en verimli hale ulaştırmak gayesi ile devlet, teşkilatlandırma çalışmaları içerisine girmiştir. İlk aşamada 1861 yılında Osmanlı topraklarında görev yapan hekimlerin niteliklerini ve sayılarını resmileştirme çalışmalarına başlamıştır. Osmanlı Devleti, kurulması hedeflenen sağlık teşkilatına ihtisas yapmış doktor yetiştirebilmek

için 1839 yılında Mekteb-i Tıbbiye ve 1867 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye okullarını açmıştır. 1871 yılından itibaren ise taşra olarak ifade edilen bölgeye doktor gönderilmeye başlanmıştır. Sultan Abdülaziz'in tahtta olduğu dönemde sağlık yapılanması hususunda önemli adımlar atılmıştır (TDV İşlam, 1988: 179-185).

İKİNCİ BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ SAĞLIK HİZMETLERİ

2.1. II. Abdülhamid ve Dönemi (1876-1908)

II. Abdülhamid (1842-1918), Osmanlı imparatorluğu' nun 34. hükümdarı 113. İslam halifesi olarak olumsuz gidişatın olduğu bir süreçte Devlet-i Ali Osman'da kayıtsız otorite sağlayan son padişaktır. Sultan Abdülhamid 21 Eylül 1842 tarihinde Çırağan Sarayı'nda dünyaya gelmiştir. Sultan, 10 yaşına geldiğinde Validesi vefat etmiştir. 10 yaşından sonra I. Abdülmecid'in diğer eşi Prestu Kadın Efendi tarafından evlatlık edilmiştir. Prestu Hanım'ın çocuğu yoktu. Bundan sonraki süreçte II. Abdülhamid, Prestu Kadın Efendi tarafından anne şefkati ile yetiştirilmiştir. Prestu Hanım, uzun yıllar Sultan Abdülhamid-i Sani'nin valide sultanlığını yapmıştır. Sultan, kardeşi V. Murad ile dönemin kıymetli hocalarından dersler almıştır (Küçük, İstanbul 1993:223-224).

II. Abdülhamid, 21 Ağustos 1876' da 34. Osmanlı hükümdarı olarak tahta geçmiştir. Tahta geçiş sürecinde amcası Abdülazizle, kardeşi V. Murad' ı azlettiren Mithat Paşa ve arkadaşlarının meşrutiyeti ilan ettirmek ve Meclis-i Mebusan-ı açtırmak istemesinin önemli etkileri vardır (Küçük, İstanbul 1993; 223-224) 32 yıl 7 ay 27 gün süren devlete hizmet hayatında, Osmanogullarının uzun süre tahtta kalan 5. Padişahıdır. Bu sürenin 30 yılı II. Abdülhamid'in bizatihi hüküm sürdüğü süredir. Aradaki süre Meclis-i Mebusa'nın tatili ile II. Meşrutiyet'in ilanı arasındaki dönemdir. Sultan, 1909 senesinde azledildiğinde 66 yaşındaydı. Tahttan azledildikten sonraki süreçte, şahsı ve aile efradı ilk aşamada Selanik'e gönderilmiş, bu bölgede varlıklı bir yahudinin malvarlığı olan Alatini Köşkü'nde 3,5 sene sürgün hayatı geçirmiştir. 1913 senesinde vuku bulan Balkan Harbi ile Selanik'in muhataraya girmesi akabinde, bu bölgeden gitmemekte kararlı duruş sergilemesine rağmen zoraki rıza göstererek efradı ile İstanbul'a getirilmiştir. İstanbul'daki hayatı yazlık saray olan Beylerbeyi Saray'ında ailesinin bir kısmı ile gözaltında yaşayarak devam etmiş, 1918 yılında vefat etmiştir. Kabirleri bugün İstanbul Divanyolu'nda bulunan II. Mahmut türbesi haziyesindedir (Öztuna, İstanbul 1978: 133-134).

Sultan II. Abdülhamid, Osmanlı Devleti' nin oldukça sıkıntılı ve siyasi olarak entrikalı bir sürecinde tahta çıkmış, döneminin birtakım zorlu siyasi ve sosyo ekonomik olaylarına rağmen devleti 33 yıl ayakta tutmuştur. Dönemi, batılı devletlerin siyasi ve psikolojik baskılarının zirve yaptığı, siyasi entirakaların ve batılı fikir akımlarının hız kazandığı, iç ve dış oluşumlara karşı mücadele verilen zor bir dönemdir. Osmanlı imparatorluğunun birtakım mücadeleler verdiği bu devir, sanayi inkılabı ile güçlenen Avrupa medeniyeti ve teknolojisi karşısında bunalımlı günlerin yaşandığı bir dönemdir.

Sultan II. Abdülhamid tahta çıktığında Osmanlı Devleti içeride ve dışarıda sorunlarla boğuşuyordu. Avrupada güçler dengesi değiştiği gibi mali sıkıntı içeride doruk noktasındaydı. Tüm bunlara ilaveten İstanbul'da meşruti bir sisteme geçiş ile Batı' nın baskılarının azalacağı inancı hakimdi. Böyle bir durumda, Sultan Abdülhamid, batı devletlerine karşı dengeli bir politika izlemiş, hamlelerini Avrupa devletlerinin birbirine karşı olması yönünde atmıştır. Doğuya yönelik ise halifelik sıfatını kullanmış, halifelik şemsiyesini açarak İslamcı bir politikayla faaliyetlerini gerçekleştirmiştir.

Sultan Abdülhamid'in Osmanlı Devleti'ne rahat bir nefes aldırان politikası, batılı devletlerin zaaf gösterdiği noktaları tespit edip, hamlelerini o doğrultuda belirlemek ve beraberinde birbirleriyle mücadeleye yönlendirmek şeklinde olmuştur. İç politikadaise, Batının ilim ve teknolojisini alırken, devleti sorun teşkil eden fikir ve düşüncelerden uzak tutmaya çalışmıştır.

Hususi özelliklerini incelediğimizde, On yaşında annesini kaybeden II. Abdülhamid, Prestu Kadınefendi'nin bakımına verildi. Şehzadelik döneminde iyi bir eğitime tabi tutuldu. Küçük yaşta lisan tahsiline başladı. İlk öğrendiği lisan Arapça olmuştur. Akabinde Farsçayı ve diğer ilimleri tahsil etmiştir. İlerleyen yıllarda iyi anlayabilecek derecede Arnavutça ve Çerkezceyi de öğrenmiştir. İlim tahsilinde Osmanlı tarihini Vakanüvis Lütfi Efendi'den öğrenmiştir. Spor, at biniciliği, silah talimlerini hünkâr yaveri gibi çeşitli subaylardan almıştır. Kılıç ve tabanca kullanmakta mahirdir. II. Abdülhamid, tefsir ilmine oldukça vakıftı. Ayet-i kerimeleri okur ve izah ederdi. İfade dili zarif, tavırları latif bir şahsiyeti vardı. Şehzadelik döneminde ticari faaliyetler içerisinde bulundu. Maslak ve Kağıthane'deki çiftliklerinde tarımla uğraştı (Küçük, 1988;216) Tahta çıktığında askere dağıtılacak olan cülus bahşişini ticari faaliyetlerinden elde ettiği gelirden dağıtmıştır (Küçük, 1993;223-224).

Sultan II. Abdülhamid'in tıp ilmine hususi bir ilgisi vardı. Tıp ilminin gelişmesi için gayret gösterirdi. Ülkede alanındaki ilme vakıf hekimlerle bizatihi görüşür, tıptaki gelişmeler hakkında kendilerinden bilgi alırdı. En az bir hekim kadar tıp ilmine hakimdi. Zaman zaman doktorunun yazacağı ilaçları bilir, rahatsızlığı esnasında hangisinin iyi geleceğini dahi mukayese edebilirdi. Hususi hekimi Atıf Hüseyin Bey'in anlatımıyla; İbni Sina'nın tıp kitabını Arapçasından okuduğunu bilmekteyiz. Sultan II. Abdülhamid'in hafızası zinde; musikiye, resme ve marangozluğa karşı özel bir ilgisi vardı. Marangozluk ve oymacılık alanlarında mahirdi. Yıldız Sarayı'nda şahsi bir marangozhane yaptırmıştır. Bu marangozhanede yazıhaneler, masalar, çekmeceler yapmış, Yunan Harbi sebebiyle yaralanan askerlere bizzat kendi yaptığı bastonları hediye etmiştir (Yıldırım, 2010a; 194).

2.1.1. II. Abdülhamid'in Hizmetleri

Bu başlık altında II. Abdülhamid'in hizmetlerini sağlık dışında eğitim, emniyet, adliye teşkilatı, kültürel alan, askeri alan, sanayi, ulaşım ve sosyal alanlarındaki hizmetler olarak ayrı ayrı inceleyebiliriz. Öncelikle eğitim alanındaki hizmetlerine baktığımızda Sultan II. Abdülhamid tahta çıktığı dönemden itibaren, özellikle 1882 sonrası başta pay-i taht olmak üzere devletin eğitim ile ilgili sorunlarıyla bizatihi ilgilenmiştir. İmparatorluğun muhtelif yerlerine rüştiye (orta okul) ve idadiler (liseler) açtırmış, yüksek öğretim alanında; darülfünun (üniversite) tesis ettirmiştir. Sultan Abdülhamid, batının milli değerlerinden halkı uzak tutmaya çalışarak, devlet ve hükümet bünyesine kendi değerlerimizin temelleri üzerine yetiştirmiş, milli ve manevi değerlere bağlı bir nesil yetiştirmeye çalışmıştır. Ülke genelinde vakıf kütüphanelerini tespit eden katologlar yaptırmış, öğrencilere kaynak bulmada kolaylıklar sağlamıştır. II. Abdülhamid, iptidai denilen ilk mektepleri köylere kadar yaymış ve rüştiye derecesinden itibaren, yabancı dil eğitimini mecburi kılmıştır. Döneminde sadece İstanbul'da 12 yüksek okul açılmıştır (Kodaman,1989;55-59) Açılan okullar aşağıdaki şekilde listelenmiştir.

- 1- Mekteb-i Mülkiye (Siyasal Bilgiler Fakültesi)
- 2- Mekteb-i Hukuk (Hukuk Fakültesi)
- 3- Darülfunun (Fen ve Edebiyat fakültelerinden oluşan üniversite)
- 4- Sanayi-i Nefise Mektebi (Güzel Sanatlar Akademisi)

- 5- Dar'ül Muallimin-i Aliye (Yüksek Öğretmen Akademisi)
- 6- Hendese-i Mülkiye (Mühendislik Fakültesi)
- 7- Maliye Mektebi
- 8- Ticaret Mektebi
- 9- Halkalı Ziraat Mekteb-i Ali'si (Ziraat Fakültesi)
- 10- Ticaret-i Bahriyye (Deniz Ticareti Okulu)
- 11- Dar'ül Muallimat (12 adet kız sanat okulu)
- 12- Dilsiz ve Ama Mektepleri (Engelliler Okulu)
- 13- Aşiret Mektebi (Doğudaki kürt aşiret reislerinin çocuklarının yetiştirilip devlete kaynaşması amacıyla)
- 14- Şimdiki İstanbul ve Üsküdar lisesi binası
- 15- Maden arama mektebi

Abdülhamid döneminde gayrimüslim unsurlara da eğitim imkânı sağlanmış ve bu imkân kolaylaştırılarak eğitim kurumlarının sayısı arttırılmıştır. Açılan eğitim kurumları şu şekildedir (Kodaman, 1989; 55-59)

- 1- Rum Mektepleri;
- 2- Ermeni Mektepleri
- 3- Musevi (Yahudi) Mektepleri
- 4- Bulgar Mektepleri
- 5- Katolik Mektepleri
- 6- Protestan Mektepleri

Sultan II. Abdülhamid, devlet hazinesinin imkanları ve devlet adamlarının gayretleri ile yollar, köprüler, okul binaları inşa ettirmiş, Anadolu ve Rumeli demiryollarını döşetmiştir. Polis teşkilatını geliştirip, emekli (Tekauit) sandığı sisteminikurdurmuştur. Adli alanda ise; ceza usulü ve ticaret usulü kanunlarını çıkartarak, savcılık müessesini faaliyete geçirmiştir (Akgündüz, 2000).

Kültürel alanda ise Müze-i Hümayun (Devlet Müzesi), Yıldız Kütüphanesi, Yıldız Sarayı ve Camii, Askeri Müze ve Bayezid Kütüphane-i Umumisi (Bayezid Devlet Kütüphanesi) açılmıştır (Akün, 1998; 75-85).

İbadet özgürlüğüne yönelik, Müslüman halk için camii, Rum tebaa için kilise, Ermeni tebaa için kilise ve Musevi tebaa için Sinagog açılmıştır. (Aydın, 2000;111).

II. Abdülhamid, nitelikli, disiplinli, iyi eğitilmiş bir ordu kurabilmek için eğitime önem vermiş, Askeri Rüştiyeler ve İdadiler açtırmıştır. Bunlara ilaveten Doğu Anadolu Bölgesi'nde kurdurttuğu Hamidiye Hafif Süvari Alayları da bölgede askeri nizamın ve huzurun sağlanması anlamında etkili olmuştur. Sultan Abdülhamid, ordunun savaş gücünü her sahada gelişmiş teçhizatlarla destekleyerek, 2 adet denizaltı satın almıştır (Çadırcı, 1989; 36-49).

II. Abdülhamid döneminde, geniş bir yelpazede hizmet verilmiştir. Bunlardan bazıları;

- 1- Hamidiye Kâğıt Fabrikası
- 2- Hamidiye İçme Suyu
- 3- Küçüksu Barajı
- 4- Terkos Suyunun İstanbul'a Getirilmesi
- 5- Alman Çeşmesi
- 6- Haydarpaşa Tren İstasyonu Binası
- 7- İstanbul-Selanik Demiryolu
- 8- Hicaz Demiryolu' nun yapımı ve hacı adaylarının rahat bir seyahat yaparak ulaşımının sağlanması
- 9- Hicaz-Basra Telgraf Hatlarının Tesisi (Medine-i Münevvere' ye kadar)
- 10- Yafa- Kudüs Demiryolu
- 11- Manastır-Selanik Demiryolu
- 12- Şam- Horan Demiryolu
- 13- Afyon- Konya Demiryolu
- 14- Eskişehir- Kütahya Demiryolu
- 15- Ankara Demiryolu

- 16- Bursa Demiryolu**
- 17- Rıhtım İnşaatları**
- 18- Atlı ve Elektrikli Tramvaylar**
- 19- Beyrut Limanı Rıhtımı**
- 20- Galata-Tophane Rıhtımı**
- 21- Haydarpaşa Rıhtımı**
- 22- Sakız Limanı Rıhtımı**
- 23- Yeni Balıkhane**
- 24- İstanbul-Köstence Telgraf Hattı**
- 25- Trablusgarp (Bingazi) Telgraf Hattı**
- 26- Sirkeci Yeni Postahane Binası**
- 27- Tahrir-i Nüfus Teşkilatı**
- 28- Osmanlı Bankası Binaları**
- 29- Ziraat Bankaları**
- 30- Ticaret- Ziraat ve Sanayi Odaları**
- 31- Divan-ı Muhasebat (Sayıştay)**
- 32- Darülfünun Binası (Fen-Edebiyat Fakültesi)**
- 33- Feshane ve Hereke Kumaş Fabrikalarının Genişletilmesi**
- 34-Yıldız Çini Fabrikası**
- 35-Kadıköy Hava gazı Fabrikası**
- 36-Osmanlı Sigorta Şirketi**
- 37-Dolmabahçe Saat Kulesi**

2.2. Osmanlı Devleti'nde Sağlık Teşkilatlanması ve Sağlık Teşkilatlanmasındaki Düzenlemeler

Milletlerin sağlık teşkilatı kurmaya yönelmesi, devletin, halkının sağlık problemleriyle ilgilendiğini göstermektedir. Osmanlı Devleti'nde XIX. asrın sonlarına doğru bir sağlık teşkilatı oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Devletin bu süreçteki amacı, her türlü hizmeti tüm fonksiyonlarıyla merkezden taşraya kadar ulaştırabilmektir (Aydın, 2004:186). Esasında bu döneme kadar vakıflar üzerinden ihtiyaçlara cevap veren bir sağlık yapılanması vardı. Fakat değişen dünya düzeni ve karşılaşılan salgın gibi sorunlarla beraber farklı uygulamalara gidilme gereği oluşmuştur. Osmanlı'da sağlık teşkilatlanması 1838 yılında karantina idaresinin kurulması ile başlamıştır. Bu teşkilat, salgının, merkezden taşraya, yurdun geneline dağılıp yayılmasını engellemek gayesi ile kurulmuştur (Aydın, 2004:189). Kısa zamanda da halkın ihtiyaçlarına cevap veren kurumlar açılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde Sultan II. Mahmud dönemine kadar sağlık hizmetleri Hekimbaşılik uygulamasıyla devam etmiştir. II. Mahmud, İstanbul'da 1827 yılında Şehzadebaşı'nda Tıphane ve Cerrahhane'yi açmıştır. 1831 yılında ise bu kurumları başka bir bölgeye nakletmiştir. İlerleyen yıllarda bu kurumlar biraraya getirilmiştir. Aldıkları eğitim sonrası kurumların mezunları her meslek grubundan memleketintüm bölgelerine uğurlanmış ve hekimler memleket topraklarında göreve başlamıştır (Erginöz, 1988:174). Bu şekilde payitaht İstanbul'dan Anadolu'ya sağlık sisteminin uygulanmasında bir bütünlük yakalandığını görmekteyiz.

1840 senesinde Mülkiye adında bir kurultay, Devlet-i Aliye'nin emriyle açılmıştır. Meclisin sorumluluklarından birkaçı salgın hastalıkları önlemek, sağlık sorunları ile ilgilenmek gibi görevlerdir (Karayaman, 2008:15). Tüm bu görevler tebaanın haklarını bir denetleme mekanizmasıyla güvence altına almaya yönelik çalışmalardır. Yürürlüğe giren bu uygulamalarla sağlık sistemindeki teşkilatlanmanın ivedilikle devam ettiğini görmekteyiz. Yürürlüğe giren uygulamalar, açılan birimler doğrultusunda, geline noktanın artık sistematikleşmiş bir sağlık sistemi olmaya yakın olduğu izlenimini oluşturmaktadır.

2.3. Memleket Tabipliğinin Kurulması

XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı taşra idari sisteminde düzenlemelere gidilmesi ile daha kapsamlı bir teşkilatlanma için 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri hazırlanmıştır (Gençoğlu, 2011:32). 1871 yılında uygulanmaya başlanan İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizâm-nâmesi ile devletin idari sisteminde teşkilatlanmaya gidilmiştir (Dirican, 1970, 184). Bu nizamname köklü bir yapılanma için önemli bir adımdır.

Devlet desteğiyle sistematikleşmesinin ilk adımlarının atıldığı bu dönemde eğitimlerini tamamlayan hekimlerin çekiliş sistemi ile tayinleri gerçekleşirdi. Hekimler atandıkları bölgelerde vatan hizmeti mukabilinde görevlerini gerçekleştirirdi. Bu hizmetleri mukabilinde ilçelerde 2 sene, sancaklarda 3 seneyi tamamlamakla mükellef idiler. Yoksunluk nahiyesi olarak görülen Yemen, Bağdat Trablusgarp, Hicaz valiliklerinde görev yapanlar, görevleri süresince, aylık kazançlarının bir kısmı kadar ilave ödeme kazanırlardı (Akyay, 1982:15). Günümüzde de benzer uygulamaların devam ettiğini söyleyebiliriz. Devlet, tabipleri görevlendirirken onlardan tedavi edici hizmet ile koruyucu sağlık hizmeti çalışmaları da beklemektedir (Aydın, 2004:196). Devlet, görevlendirdiği tabiplerden bütüncül bir hizmet anlayışı beklemektedir.

2.4. Bulaşıcı Rahatsızlıklar ve Tecrit Kavramı

Salgın, enfeksiyon veya hastalıkların belirli bir nahiyede devamlı olarak var olmasına denir (M.E.B., 2002:3). Salgın, sınırları belirlenmiş bölge dışında, kontrol edilemeyen bir hızla tüm dünyaya yayılıyor ise bu durum pandemi olarak adlandırılır (Doğanay, 2011;3) Salgın kelimesi boyutlarına ve yayılımına göre farklı isimlerle adlandırılmaktadır.

Dünyada ve Türkiye’de koruyucu sağlık anlayışının ve de beraberinde sağlık sisteminin oluşmasında salgın faktörü önem arz etmektedir. Bulaşıcı hastalıkların neden olduğu salgınların, koruyucu sağlık düşüncesi gibi konulara önderlik yaptığı söylenebilir. Tecrit teşkilatının ilk örneği, Dünyada XIV. asırda görülmüştür (Aydın, 2006:100)

Salgın hastalıkları önleyebilmek için alınan en önemli tedbir karantina uygulamasıdır. Karantina kelimesi 1377 yılında deniz yoluyla gelen yolcuların tecriti gereken

durumlarda ilk etapta 30 gün, akabinde ise korunma için 40 gün gerekli görülerek uygulanılmasıyla oluştu. Bu korunma yönteminden İtalyanca 40 manasını taşıyan “quaranta” kelimesinden yola çıkılarak karantina cümlesi kullanılmaya başlanmıştır. Tecrit sistemi zamanla bütün batı medeniyetlerine yayıldı(Hot,2012:93). Beraberinde Avrupa’da dezenfeksiyon, bulaşıcı olduğu düşünülen nesnelerin imhası gibi önlemler de alınmıştır (Aydın, 2006:101). Günümüzden takribi 645 yıl önce benzer uygulamaların olduğunu öğrenmekteyiz.

2.4.1. Osmanlı Devlet’inde Karantina İdaresine Dair Çalışmalar

Osmanlı İmparatorluğu, coğrafi konumu nedeniyle bulaşıcı hastalıkların yayılımını hızlandıran bir özelliğe sahiptir (Turna, 2011:32). İmparatorluğun yaşadığı bulaşıcı hastalıklar, toplumu birçok boyutuyla olumsuz etkilemiştir (Uguz, 2012:438). Keza bulunduğu konum, veba ve veba gibi hastalıkların buraya taşınmasını ve yayılmasını kolaylaştırmıştır (Panzac, 1997:245). Tüm bu etkenler Osmanlı topraklarında salgının yayılımını hızlandırmıştır.

Veba, XVII. asırda takribi onar yıllık aralarla başta İstanbul ve İzmir olmak üzere Osmanlı topraklarında görülmüştür. 1762 yılında, Diyarbakır’da 50 bin kişinin yaşamını yitirmesine sebep olan büyük bir salgın yaşanmıştır. Keza yine Ege’de yaşanan salgın dolayısıyla hastanelerin dolduğu, hastaların yatırılması için limandaki gemilerin boşaltıldığı kaydedilmiştir. 1800’lü yıllara gelindiğinde ise 1812-1816 arası devam eden, 50 bine yakın kişinin vefatıyla nihayetlenen bir süreç yaşanmıştır. Aynı durum 1822 yılında da devam etmiş, salgından etkilenenlerin büyük bir kısmı Kızkulesi’nde karantina altına alınmıştır. Tüm önlemlere rağmen 19. asırda Osmanlı Devleti’nde salgınlar devam etmiştir (Özdemir, 2010:25-33). Tüm bu bilgiler ışığında, veba salgınının olumsuz etkileri dolayısıyla oldukça ciddi rakamlardan bahsedildiğini ve aynı oranda kayıpların yaşandığını ifade edebiliriz.

Osmanlı Devleti, salgınlarla mücadele noktasında ciddi çalışmalar yapmıştır. XVI. asırda devletin uyguladığı bir karantina sisteminin olduğu görülmektedir. Sakız Adası’ndaki uygulama bu anlayışa örnek verilebilir. XVI. asırda burayı ziyaret eden kişilere “*tâ’ûnlu yerden geldünüz*” ifadesi kullanılarak bir süre bekletilmiş, her gün belli bir miktar para alınarak bu sistemin hukuka uygun olduğu söylenmiştir. Müslümanlar için de bu süreç uygun bir yerde bekletilmeleri şeklinde gerçekleşmiştir.

Alınan önlemlere rağmen, veba yayılmış ayrıca büyük kayıplara sebep olmuştur(Kılıç, 2004:81). Esasında salgının olumsuz yansımalarından etkilenmemek adına adaya dışarıdan giriş yapan tüccarlar için farklı uygulamalara gidilmiş, gerekli ve de önemli önlemler alınmış, fakat tüm bu önlemlere rağmen salgının yayılmasına engel olunamamıştır. Salgının uzun bir süre güncelliğini koruduğunu ve beraberinde karantina tedbirlerinin artarak devam ettiğini belirtebiliriz. Yine bu noktada 2019 - 2022 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ nde yaşanan Covid-19 salgınının, gelişen dünyada, tıbbın ve teknolojinin geldiği son noktaya ve beraberinde alınan tüm tedbirlere rağmen milyonlarca insanı etkilediğini ifade edebiliriz.

2.5. Kolera Salgını ve Koleradan Korunmak Amacıyla Yapılan Hizmetler

Hicaz bölgesinde kolera ilk defa XIX. asırda görülmüştür (İrtem,1999:182). Hastalık, çoğunlukla hızla yayılan bir salgın şeklinde ilerliyordu (Kuneralp,1990:74). Yıllar içerisinde gerçekleşen ölüm oranlarına baktığımızda sistemik bir artışın olmadığını, salgının seyrinin yansımalarının farklı olduğunu araştırmalardan öğrenmekteyiz. Bölgede Mekke vilayetiyle ilgili tutanaklardan çıkan bilgilere göre hicri ayların altı aylık döneminde salgın yaşanmamıştır. Bu durumun nedeni kutsal topraklara yolculuğun o aylarda az olmasıdır. (Sarıyıldız ve Kavak, 2009:248). Bu durum hac farızası amacıyla farklı milletlerden insanların bir araya gelişinin salgının seyrine etkisini ortaya koymaktadır. Hicaz’da bulaşıcı hastalıkların artışı dönemsel olarak Asya’dan gelen hacı adaylarına bağlanmaktadır (Kuneralp, 1990:74). Hindistan’ın Asya merkezli ticari konumu onu kozmopolit etkilere açık kılmıştır.

Avrupalı Devletler, kolera salgınlarının hacılar vasıtasıyla Kızıldeniz üzerinden yayıldığı tezi üzerine yoğunlaşarak bu anlayışı Avrupa siyasetinin odağına yerleştirmiştir. (Özdemir, 2010:86). Fransa da bu hususu tüm yönleriyle uluslararası bir konferans çatısı altında değerlendirmek istemiştir (Kuneralp,1990:74). Fransa’nın bu isteği İstanbul’da toplanılması şartıyla uygun görülmüştür (Özdemir, 2010:86).

Farklı coğrafyalardan katılımların olduğu konferans 13 Şubat 1866 yılında Osmanlı başkentinde toplanmıştır (Şehsuvaroğlu,1957:428). Konferansın bazı oturumlarına Papa Nuncio da katılmıştır. Katılımcılar, kutsal topraklara yolculuk yapan hacı adayları için seferleri sırasında bulaşıcı hastalık görülmesi durumunda karantina

süresini geçirecekleri bir yapı inşa edilmesini ve kutsal topraklarda tecrit bölgeleri belirlemesini talep etmişlerdir (Sarıyıldız, 1996:45). Konferanstan çıkan karar neticesinde Osmanlı Devleti'nin Hicaz bölgesi için gerekli sağlık önlemlerini aldığını ifade edebiliriz. Karar sonrası bölgedeki olumsuz sağlık koşulları tespit edilmiştir.

Alınan karar doğrultusunda kurban ibadeti yapılan bölgelerde kötü kokunun oluşmaması için ihtiyaç duyulan önlemleri almak, Kabe'yi ziyaret ve tavaf ibadeti döneminde Hicaz bölgesinde sağlıksız yiyeceklerin satışını önlemek, hacı adaylarının Mekke ve Medine'ye ulaşımında, bilhassa salgının başladığı coğrafya olarak geçen Asya'dan gelen hacı adayları düşünülerek, Devlet, bölgeye ivedilikle bir sağlık ekibi ulaştırdı. Bölgedeki çalışmalardan güzel sonuçlar gelmesi akabinde Avrupa devletlerinin müdahaleleri düşünülerek kutsal topraklarda ve Kızıldeniz'de mevcut varlığını güçlendirmek isteyen Devlet, bu bölgede tecrit noktaları belirledi. Kutsal toprakların sahil bloğunda, Hudeyde, Moha, Cidde gibi noktalarda karantinalar oluşturuldu. Bölgeye 1866 yılından itibaren düzenli olarak sağlık ekipleri gönderildi (Sarıyıldız, 1996:15). Bu noktada devlet ivedilikle salgının yayılımını önleme adımları dışında salgının oluşumuna zemin hazırlayan oluşumları da bertaraf etme uygulamalarına yönelim göstermiştir. Alınan kararların başarılı şekilde uygulanması ile Koleranın etkilerinin hafiflediğini söyleyebiliriz.

II. Abdülhamid 1876 yılında tahta çıktığında mevcut harplerden dolayı Anadolu'ya giden erler için hastane inşaatı çalışmalarına ivme kazandırmış, devrinde inşaatı biten hastanelerden önemli bir kısmını şahsi tasarrufundan karşılamıştır. II. Abdülhamid devri harplerle beraber bulaşıcı rahatsızlıklarla da uğraş verilen bir devirdir. Bulaşıcı etkisi olan rahatsızlıklar, çiçek, kolera gibi modern kurumlara olan gereksinimi önemli kılmıştır. Keza 1894 İstanbul ve 1899 İzmir depremleri, Osmanlı tebasının sağlık koşullarına negatif tesir etmiştir. Bu döneme dair tıp tarihi uzmanı Eray Serdar Yurdakul, Osmanlı tıbbındaki yenilik hareketlerinin, II. Abdülhamid döneminde önemli bir artış sağladığını ifade ederek, bu süreçte farklı kimliklerde, genel olarak 300'den fazla kurum inşa edildiğini belirtmiştir (Yurdakul, 2018; Yıldırım, 2012:123; Özaltay, 2012:123).

Sultan Abdülhamid'in üzerinde hassasiyetle çalıştığı önemli hususlardan bir diğeri de bulaşıcı rahatsızlıklar olmuştur. Bulaşıcı rahatsızlıklara karşı uğraş verebilmek gayesiyle İstanbul'da 1887 yılında Darülkelp ve Bakteriyoloji Laboratuvarı (Kuduz Enstitüsü) faaliyete geçmiştir. Enfeksiyonel hastalıklarla uğraş gayesiyle 1892 yılında

çiçek aşısı oluşum kurumu Telkikhane, 1893 yılında Bakteriyolojihane-i şahane, 1901 yılında ise Bakteriyolojihane-i Baytari hizmete kazandırılmıştır. Yine bu süreçte 1892 yılında Viladethane (ilk kadın doğum kliniğı), 1896 yılında Darülaceze, 1899 yılında Hamidiye Etfal Hastanesi isimli kurumların açılması Osmanlı Devleti sağık yapılanmasına mühim katkılar sağlamıştır. II. Abdülhamid, hüküm sürdüğü süre zarfında sağık hizmetleri konusuna ehemmiyetle alaka göstermiş; sağık yapılanmasındaki işleyişe maddi manevi destek olmuş, Osmanlı halkının sağık problemlerine çözüm üretebilmek için ivedilikle doktor ve eczacı yetiştirerek sağık ilmine katkı sağlamış ve de modern sağık müesselerini sağık sistemine kazandırmıştır. Keza salgın ve bulaşıcı hastalıklar hususunda ilmi başlangıçlar bu dönemde gerçekleşmiştir. (Yıldırım, 2012:123; Özeltay, 2012:123; Yurdakul, 2018). Bu dönemde birçok koldan sağık sisteminin gelişimi için önemli adımlar atılmış ve yeni başlangıçlar gerçekleştirilmiştir.

2.6. II. Abdülhamid Dönemi Açılan Sağık Kuruluşları

2.6.1. Mikrobiyoloji Alanındaki Gelişmelerin Takibi İçin Pasteur Enstitüsü'ne Bir Heyet Gönderilmesi

Sultan II. Abdülhamid'in, üzerinde hassasiyetle durduğu bir diğerk husus aşılarda alakalı gelişmelerdir. Avrupadaki ilmi yenilikleri ve somut çalışmalarını hususi olarak izlemiş; Devletin olanakları dahilinde gelişmeleri Osmanlı tebaasıyla buluşturmuştur. 1885 yılında, Pasteur tarafından ilk kuduz aşısının tatbik edilmesi Batı'da geniş bir tesir yaratmış, bu hadise II. Abdülhamid nazarında bakteriyoloji ilminin olgunlaşması olarak idrak edilmiş ve ivedilikle bir ilim komitesi oluşturularak Pasteur enstitüsünde eğitim görmesi için Paris'e gönderilmiştir. Aynı komite, 1886 yılında Osmanlı topraklarına dönüş yaparak 1887 yılında II. Abdülhamid'in iradesiyle Darülkelp Laboratuvarı'nı (Kuduz Enstitüsü) oluşturarak Osmanlı Devleti'nde aşı oluşumunu gerçekleştirmiş ve milli kuduz ile çiçek aşılarını Osmanlı tebaası ile buluşturmuştur (Ergin,1940:60). Bu durum, II. Abdülhamid'in dünyadaki ilmi gelişmeleri yakinen takip ettiğinin somut yansımalarıdır.

1880 yılında kuduz hastalığı üzerine deneyler yapan Pasteur, 1882 yılında gerçekleştirdiğı deneyler üzerinden aşiyı bulmuştur. Bulunan aşıya ilk etapta hayvanlar üzerinde, daha sonra insanlar üzerinde çalışılarak ulaşılmıştır

(Gümüšoğlu,2001:69). 1885 yılında Pasteur'ün aşısı tanıtması hem Osmanlı Devleti'nde hem de dünyada merak uyandırmıştır. Osmanlı Devleti'nde 1886 yılında gerçekleştirilen toplantıda Cemiyet-i Tıbbiye, Pasteur'ün derneğe şeref üyesi yapılmasına karar vermiştir. Derneğin bir diğer aldığı karar Paris'te kurulacak Pasteur Enstitüsü'ne bir heyet gönderilmesi ve para yardımı yapılması yönündedir (Kazancıgil, 2000:286-287; Babacan, 2013:195) Osmanlı Devleti tarafından ilim nerede olursa olsun desteklenmiştir.

II. Abdülhamid, gelişmeler üzerine 30 Nisan 1886 tarihli iradesiyle bu buluşu yakından takip edebilmek ve de öğrenmek üzere ivedilikle Paris'e bir heyet gönderilmesini emretmiştir. Avrupa'da eğitim almak üzere Dahiliye doktoru Zoeros Paşa, Hayvan bilimi üzerine Hüseyin Remzi Bey ile Hayvan hastalıkları hekimi Hüsnü Bey Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane tarafından seçilerek görevlendirilmiştir. Paris'e gidecek olan heyeti oluşturan bu üç hekim, mikrobiyoloji ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Dr. Zoeros Paşa, Pasteur ile dostluğu olan, daha önce bilimsel bir kongrede beraber bulunmuş Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin kıdemli hocalarındandır (Hüseyin Remzi, 1306: 127).

Zoeros Paşa ile Paris'e gönderilen heyet içerisinde vazifelendirilen Hüseyin Hüsnü Bey önemli görevlerde bulunmuştur. Aslen Edirneli olduğu bilinmektedir. Mezuniyetinden sonra önce muallim tayin edilmiş daha sonra Baytar Mektebi'nin komisyonunda görev almıştır (Unat, 1989;34-36). Kuduz aşısı ve bakteriyolojideki yenilikleri öğrenerek memlekete önemli eserler kazandıran bir hekimdir (Unat, 2003;240). Hüseyin Remzi Bey'in kazandığı eserler, Mikrop adlı eser ve kuduz İleti ve Tedavisi adlı eserdir (Unat, 2003:245). Bu çalışmaları ile Hüseyin Remzi Bey mikrobiyoloji alanına önemli katkılar sağlamıştır.

II. Abdülhamid, Pasteur'e ileilmek üzere Zoeros Paşa'ya I. Derece Mecidiye Nişanı ve kurulacak olan laboratuvar için 10.000 frank verilmesi hususunda irade buyurmuştur. 8 Haziran 1886 yılında Osmanlı heyeti Paris'e ulaşmıştır. Heyet, ilk etapta Osmanlı elçiliğinde bir süre istirahat ettikten sonra Zoeros Paşa eşliğinde Pasteur'un laboratuvarını ziyaret etmiştir. Bu yolculuk esnasında heyet, yol boyunca halk tarafından ilgiyle izlenmiştir. Heyet henüz Fransa'ya gelmeden gazeteler İstanbul'dan Zoeros Paşa eşliğinde bir kurulun II. Abdülhamid Han tarafından vazifelendirildiğini yazmıştır. Pasteur, Türk heyetini bizatihi karşılamıştır. Kurul, II. Abdülhamit namına, beratıyla beraber Mecidiye nişanını Pasteur'e sunarak Sultan'ın

Pasteur'ün Aşı Hayrathanesi namıyla oluşturulacak olan yapının harcamaları için on bin Franklık desteğini görevli kişilere vermiştir. Pasteur, kurula aşılama vakti hakkında bilgi vermiş ve ameliyathaneye gelebileceklerini ifade etmiştir. Kurul, laboratuvar hakkında bilgi aldıktan ve dolaştıktan sonra sefarethane'ye gelmiştir (Hüseyin Remzi,1306:126-130). Nevsal-i Âfiyet'te Zoeros Paşa'nın bizatihi yazdığı "Darülkelp Ameliyathanesi" isimli çalışma "*mesai-i ilmiye akdem-i fenniye ve Türkiyat-ı medeniye teşvik ve tergibe her zaman hazır ve amâde olan veli nimet efendimiz hazretleri tarafından Mösyö Pasteur'e ihsan buyrulan nişan-ı zîşanı ve Paris darülkelb ameliyathanesinde verilen meblağı teslim ettim.*" şeklinde ifade eder (Zoeros, 1315, 1, 96-98). Zoeros Paşa, Nevsal-i Âfiyet'te Pasteur'a ilim için takdim edilen bağıştan bahsetmiştir.

II. Abdülhamid, Pasteur enstitüsüne yardımda bulunarak Türk milletinin ilme katkı sağlamasını ve bu oluşumda bir şeref hissesi bulunmasını sağlamıştır (Ergin,1940:60). Hiçbir devlet tarafından takdir edilmeyen Pasteur'e Sultan II. Abdülhamid, Mecidi Nişanı sunarak kendisini şerefletirmiştir. Pasteur, Osmanlı halkının ve II. Abdülhamid'in bu yardımını unutmuyarak enstitü için önemli bir tarih olan 14 Kasım 1888'de Sultan'ın sağladığı ikramdan sonsuz övgüyle bahsetmiş, Osmanlı heyetine her türlü alâkayı göstermiştir (Ergin, 1940:60). Osmanlı Devleti' nin birçok döneminde benzer durumlara şahit olunmuştur.

Osmanlı heyeti, 6 ay gibi bir süre Avrupa'da bulunarak Pasteur enstitüsünde çalışmaları takip etmiştir. Heyette bulunan Hüseyin Remzi Bey, Osmanlı Devleti'ne dönüş yaptıktan sonra gözlemlerini, keza mikrobiyoloji alanındaki eserini ilim çevreleriyle buluşturmuştur (Unat, 2003:155). Hüseyin Remzi Bey, Avrupa'da kaldığı zaman zarfında edindiği bilgileri, döndükten sonra Osmanlı halkının istifadesine sunmuştur. Sultan II. Abdülhamid, Paris'e gönderilen heyete her aşamada maddi ve manevi destek sağlamıştır.

Bu minvalde ilgili vesikaların aşağıda transkripsiyonu ve özetleri yer almaktadır.

Y/MTV/00020/00020/001/001

1. Kuduz hastalığının bulaşmasının engellenmesi hakkında Paris kimyagerlerinden Mösyö Pasteur'ün bulmuş olduğu ilaçtan dolayı vuku bulan hizmetini takdire şimdikiye kadar hiçbir devlet tarafından kendisine nişan verilmemiş olduğuna dair vesika

- (Devlet Arşivleri Başkanlığı Yıldız Mütenevvi Maruzat Fonu)

SEFÂRET-İ DEVLET-İ ÂLÎYYE

PARİS 3026

Mâbeyn-i Hümâyûn mülûkâne baş kitâbet-i celîlesi cânib-i alîyyesine Devletlû Efendim Hazretleri

Kuduz illetinin men'i sirâyeti hakkında Paris kimyâgerlerinden mösyö Pastör(Pasteurun)ün bulmuş olduğu i'lâcdan dolayı vukûu bulan hizmetini takdîren hangi devletler cânibinden ne yolda teşvîkât-ı icrâyı ve ne resmîlerden nişân i'tâ edilmiş olduğunun bi'l etraf tahkîkiyle arz ve iş'ârı şeref-müteallik buyurulan emr u fermâna cenâb-ı şehriyâri muktezâyı celbîsinden bulunmuş olduğu emr u sâniye hâvî fî cemâziye'l evvel sene 1302 tarihli tahrîrât-ı senîyye-i âsâfânelerine arz berây-ı tâzîm ve tekrîm oldu mösyö Pastörün illet-i mezkûrenin def'î sirâyeti için istimâl eylemekde olduğu usûl ve vesâit-i tedâvi şimdiki hâlde yalnız bir hâberiyyeden ibâret olup el an bir netice-i müesserede ve vazîyyeti olamadığı gibi usûl-ı mezkûre bir hayli inbânın dahi cerh u i'tidâ zannına tesâdüf eylemekdedir mûmâileyhin işbu teşebbüsât-ı insânîyyetkâranesine mükâafâten şimdiye kadar hiçbir devlet tarafından nişân i'tâsıyla mazhâr-ı teşvîk ve taltîf edilmemiş olduğu cümle-i tahkîkât izbârânâmeden bulunmuş olmağın ol babda emr u fermân hazret-i men leh'ül emrindir.

Paris Fî 14 Cemâziye'l evvel sene 1303 ve fî 6 Şubat sene 1301.

Esad.

Özet

Pasteur'un kuduz hastalığına karşı geliştirdiği ilaç ve uyguladığı tedavinin tebrîk ve teşvîk edilmesi husûsunda Saray tarafından bir nişânın gönderilmesi gerektiği arz edilmiştir. Lakin bu nişân takdîm edilmeden önce daha evvel başka milletlerden Pasteur'a böyle bir teşvîk yahûd tebrîk de bulunup bulunmadığının araştırılması istenmiştir. Paris sefâretince araştırılan bu husûsun neticesinde Pasteur'un uyguladığı tedâvinin henüz bir tesirini ortaya koymuş olmaması ve bir haberden ibaret olması dolayısıyla hiçbir devletten böyle bir teşvîk gönderilmemiştir. Bu minvalde Paris Sefâretinde görevli Esad Bey mâbeyn-i hümâyûndan gelecek olan emri beklediklerini bu tezkere ile arz etmiştir.

2. İstanbul'dan bir heyetin Paris Kuduz Tedavihanesi'ni ziyaretiyle padişahın Pasteur'e verdiği nişan ve teberruyu yerlerine ulaştırdığı

- (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Yıldız Perakende Mabeyn Erkanı ve Saray Görevlileri Maruzatı Fonu)

Ser tebâbet huzur-ı şehriyârî pişgâh-ı fehîmhânelerine Devletlü Efendim Hazretleri

Mösyö Pastörün keşf ve ihtirâ'i eylemiş olduğu da'ül kelb telkîh-i amelîyyâtını görüp görüp öğrenmek üzere sâye-i merâhimvâye-i hazret-i pâdişâhîde Parise i'zâm kılınmış olan hey'et-i fennîyye Haziran sekizinci günü Parise vüsûl birle ertesi günü sefârethâneye gidilerek sefir devletlü Esad Paşa hazretleriyle mülâkât ve me'mûrriyyetleri nâtık ve Parisde müstelzim olan himemât-ı âliyyelerinin inâyet buyurulması hakkında hâmil olduğum hâricîyye nezâreti emr nâme-i celîlesin takdîm eyledim. Sefir Paşa hazretleri ile me'mûrriyyetleri kabûl edebileceğini müş'ar mösyö Pastöre kağıd yazması kararlaştırıldı ise de bâde müşâr'ün ileyh paşa hazretleri tebdîl-i fikir ederek mösyö Pastöre yazmakdan sarf u nazarla Fransa hâricîyye nezâretine yazmağın tenbih eder. Ve izbârâneme göre bu fikr-i âhîri serîan icrâya koymuş olmalıdır. Fakat on gün arası geçti biz hiçbir cevap ve haber alamayınca daha ziyâde uzaması bozulduğundan halbuki bura ise bu tarafa azîmetleri yazmış olduğundan mösyö Pastör dahi haber almış ve hatta intizârda bulunduğum bazı zevât vâsıtasıyla mesmûu olunması üzerine mösyö Pastör ile arasında müârafe bulunduğu cihetle beklemekden sarf-ı nazâr ederek mösyö Pastöre bizzât gidip kendüsüne ihsân buyurulmasına hâmil olunmuş olduğum nişân ve nişânı teslim etmek husûsunu tercih eyledim.

Hey'et-i fennîyyemizin sâmiyyesiyle berâber resmîyyemiz olduğu halde mösyö Pastörün amelîyyâthânesine gidildi. Mûmâileyh Pastörü mahall-i mahsûsâsında muâvenâtları gelmiş olan sâire ihtâ etmiş oldukları halde bulduk. Mösyö Pastör bizi hüsn-ü sûretle kabûl birle buluşup görüştüğümüzü dahi der hatr eyledi. Mösyö Pastör buraya vusûlumuzu olduğunu ve şimdiye kadar resmî bir haber alamamış olduğunu hikâye eyledi. Bu haber-i resmî ancak görünenden altı gün sonra mûmâileyhe vâsıl olmuştur. Şu halde sefâret ve hâricîyye nezâretinden tevârüd edecek emri bir mah sonra muallim mûmâileyh ile ancak görüşebileceğimiz oldu. Şuraları der hatır edilerek

berüce bil'â arz ettiğim gibi icrâyı hüsn-ü i'fâ eylemeyi tercih husûsu pek hayırlı olmuş oldu. Mösyö pastöre senîyye-i mülükânenen olarak inâyet ve ihsân buyurulmuş olan nişânu zîşân-ı berât-ı âliyyesinden ve zât-ı fehîmhânelerinin emr u sâmi-i âliyyelerini dahi teslîm ederek pâdişâh perver efendimiz hazretlerinin bulundukları efkâr-ı âliyyelerini ve terâkkîyyât-ı âliyye için meyl u muhabbet-i şâhânelerinin mülükânelerinden alarak her ne olur ise olsun millîyetlerine bakmayarak ale'l umûm ilim yolunda sây'i ve insânîyyete hademe olanları her güne teşvîkât-ı senîyyeleriyle taltîf ve cümlesini dilşâd etmek tarafını tercih buyurmuş oldukları mukaddemesini beyân eyledikten sonra velîyy'ül nimet padişahımız efendimiz hazretleri bu vesîle ile dahi âlîm olunmuş olunanı bizim gibi kabûl eylemiş olduğumuz Fransız milletinden olan mösyö Pastörün teltîfât-ı senîyye-i cihânânîlerinden inâyet ve ihsân buyurulmuş olan mülükâneleriyle meydana koymuştur diye bir nutuk i'râz eyledim. Mösyö Pastör bu himmetle nâil ve mazhar olduğu evâtîf-ı senîyye-i mülükânenen pek arz ve şükrân eyledi. Ve kendü usûl-u telkîhîyyesini ve i'câb eden saîr teferrûâtının esâsen beyân edeceğini vâad ve fakat usul-ı telkîhîyye-i layıkıyla anlamak bir takım teferrûât-ı ilmîyyeye muhtâc bulunduğundan ve bunlar hakkında fikir etmek lazım olduğunu ifâde eyledi. İndikten sonra muavenâtlarından birine emir ederek amelîyyâthânesini görmek üzere bizi oraya sevk eyledi. Bir saat sonra telkîh-i amelîyyâtı başlamakla oraya celb olduk. Ve bugünden sonra her gün saat onbirden bire kadar icrâ edilen amelîyyâtta birlikde amelîyyâthâne kurbunde sair muavenâtlarıyla berâber mösyö Pastörün taht-ı nazarında Paris muallimlerinden Doktor Gazanşe tarafından icrâ edilen telkîh-i amelîyyâtını görmek üzere devam eylemekteyiz. Mösyö Pastörün işbu telkîh-i amelîyyâtına etrâf ve cevânibden gelip koşmuş olanlarıyla elliden seksene bâliğ olmaktadır. Bunlar on kısma münkasım olub her bir ferd birbirine müteakib on gün telkîh olunmak i'câb eder. Ve her günün madde-i telkîhîyyesi kuvve-i bi't-tedric tezâyüd etmektedir. Teşrîn-i evvelden bugüne kadar telkîh kılınmış olanların efrâdı 1450 adede bâliğ olmuştur. Efrâd-ı mezkûre her cins ve milletden olup Avrupa memleketinin her tarafından ve hatta Amerikadan bile gelmiş olanlar vardır. Telkîh yaraları meccânen icrâ edilir. Ve hatta i'âneye muhtâc bulunan bîçâre kadın mösyö Pastör tarafından muâvenât-ı lâzime i'fâ kılınır. Ve cânibinden gelmiş olan doktorlar İngiltere ve Belçika ve Amerika ve İspanyol ve Yunan doktorları olup Almanya etibbâsından burada kimesne yoktur. Bu ise Mösyö Pastörün Fransız bulunmasından başka bir şüphe-i mahal olunamamıştır. Mezkur ecnebi tabibler bir heyet-i müctemî üzerine resimlerini aldırmağın ve mösyö Pastörün tedâvihânesi yâdigâri bulunması

husûsuna karar ve bizimde dahil olmaklığımızı ricâ ettiler ve bâde'l muvâfakat gösterilerek arz ve takdîm eylediğim levhâda görebileceği vechele devlet-i osmânîyeye hürmet göstererek bu heyete umûmen riyâset makâmında kabûl ettirilir. Mösyö Pastör ile mülâkâtımızın günü müessesât-ı hayrîyye-i Pastör için ihsân buyurulmuş olan iâne-i takdîmeyi takdîm eylemek üzere komisyon-u mahsûsa riyâset-i cânîbine gidildi. Bu zâtı gittiğim gün yerinde bulamadığım ancak iki gün sonra mülâkât ile inâyet-i senîyye-i pâdişâhî olarak mösyö Pastörün müessesât-ı hayrîyyesi için ihsân buyurulmuş olan on bin Franka bedel 433 lira-i osmânîyyeden i'bâret olan meblâğa hâmil bulunduğunu arz eyledim. İstanbuldan zât-ı fehîmhânelerine arz eylediğim vechele şevketlü Pâdişâhımız Efendimiz hazretlerinin irâde-i senîyye-imûlûkâneleri olan on bin Franka bedel mâlîyye nezâretinden 433 aded lira-i osmânî ile birde çeyrek verilmiş idi bu ise hakikâten on bin Frank hakkı değildir ki mâlîyye nezâretince bu akçeyi Franka tahvîl ile getirmek için pek çok say' etmiştim. Bu kadar olmayup âkibet aldığım gibi öylece götürmeye mecbûr oldum fakat böyle bir şeye tâvil ile deva bulunmak tarafını der-hatır eyledim. Bunun için burada ve yedimle getirdiğimakçe sene-i osmânî olup ve bu söz Fransız devletlerimizi pek hoşlarına gitti belki bu söz üzerine nakid ikiyüz Frank noksan ve zâyîât var ise de Frank olarak getirmekden ziyâde mahfûzîyyetleri celb kılındı. Sonra Mösyö emir ile şu meblâğın banka-i Osmânî şûbesine depozito sûretinde teslim ettiğimi ve kendilerine verilmek üzere hazır olduğunu arz eyledim. Müşârûnileyh amiral-i komisyon-u mahsûs nâmına zât-ı hazret-i pâdişâhînin şu inâyet ve ihsânları hakkında i'câb eden teşekkürâtını beyân eyledikten sonra meblâğ Funey's nâm bankaya teslim etmemi ricâ eyledi. Zirâ mösyö Pastörün müessesât-ı hayrîyyesi için verilmekte olan mevâhib oraya teslim kılınmakda olduğuna ilâveten makal eyledim. Hemen bu teslimi icrâ ve makbûzu senedini ahz eyledim. Müşârûnileyh amiral ilâveten makal eylediği bugün hükümdârları için insânîyyet nâmına müessesât-ı hayrîyye için böyle bir ihsân ve i'nâyet mahsûsada bulunmuş olan ancak zât-ı hazret-i pâdişâhî olduğundan şevketlü efendimizin bu inâyet-i senîyyelerini pek ziyâde takdîr eyledi. Mösyö pastörün söylediği gibi müşârûnileyh amirale dahi şevketlü efendimizin efkâr-ı âlîyy'ülâla ve zekâvet-i fâikaya mazhar oldukları ve terekkîyatı olan arzûyu muhabbetlerini dahi sûret-i mahsûsada arz ve beyân eyledim. Bundan başka ehl-i ilim ve mâarifinden görüştüğüm her bir zevât muvâhib-i senîyye-i mezkûre ile şevketlü efendimizin cümleye fâik olunmak üzere bulunduğu ve atf-ı senîyye-i mülûkâneyi tebcîl eylemek üzere takdîr eylediler. Bunlar cevâben cümlemizin cân u gönülden dâimâ sevdiğimiz velîyyü'l

nimetimiz pâdişâhîmiz efendimiz hazretlerinin fitraten mutasarrıf bulunmuş oldukları ulvîyyet-i şehinşâhîlerine cûlûs-u hümâyûnlarından kendü zevât-ı hümâyûnları tarafından inâyet kılınmış olan akdemât ve teeyyüdât-ı senîyyeleriyle terâkkîyât-ı âlîyye-i hakîkîyyeye vâsıl olmuş olduğu üzerine beyândan geri kalmamakda olduğumu başkaca arz eyledim. Ve şu bahisde dahi başkaca arz edebiliyorum ki zât-ı hazreti pâdişâhî tarafından Mösyö Pastörün ihsân buyurulan nişân-u zîşân ile inâyet buyurulmuş olan mevâhib-i senîyyenin buraca hüsn ü sûretde tesîr eylediğinden bizleri her yerde hüsn ü teveccüh ile kabûl etmektedirler. Burada mukaddemce hukûk ve muarefeye Fransız olduğum mahallere ve ilm-i maârifimce bulunan zevâtın kâffesi acîzlerini fevkelade bir hürmet-i mahsûsa ile kabûl birle ve kitâbetini arzû eylediğim mesele-i fennîyyenin icâb eden muâvenetlerinin izâl buyurulması için meşâhîr-i ashâb-ı ilim ve muarefeti olan zevâtı beni tevcîh eylediler. Kaffesi umûmiyyetle muavenâtı ibrâz ettiler. Bunlardan en ziyâde meşhûr olan mösyö Rovardın ve mösyö Pruste ve mösyö Gazanşe ve mösyö Pastörün iki muavenâtlarıdır Mösyö Pastör ile uzun uzadıya husûsî olarak müzâkerelerimizde tatbîk ve istiknâh eylemeklerimizi dermiyân eyledi. Ol vakit bakteriyoloji ve mikrobun sûver-i neşv ü nemâsı hakkında iktisâb maâlûmât eylemek üzerinde bulunduğumu beyân eylemekde ehemmiyeti tasdik ve i'câb eden muavenât buyurulur ise hakkını vaad eyledi. Mülâkaât eylediğim ilim bu husûsda ki âcizânemi tasvîb eylediler. Bu yolda iktisab mâlûmât eylemeğe teşebbüs edeceğim. Bu mâlûmât-ı mühimmenin iktisâbı için iki veyahûd beni iştigâl edeceği şüphesizdir. Bu misüllü mâlûmâtın mahalli iktisâbı olan lavaboratuvarların lazım gelen tavsiyeleri ber veche mârûzu meşâhîr-i mâlûmundan arzuhâl eyledim. Bundan başka emri münâsebeti bulunan bakteriyoloji ve mikroskobu için mâlûm-ı mahsûsu der miyân edeceğim bununla meşgûl olur iken mösyö Pastörün amelîyyâthânesine varılan tecârib-i fennîyyesine dahi müdâvemet edeceğim. Refikim Hüseyin Remzi Bey'in mektebce meşgûl bulunduğu ilm-i hayvânât dersine münâsebeti olan mikroskobu vesâir meseleyi mühimme-i fennîyyenin iktisâbı husûsuna kâmil derecede arzusu olmağla onların hakkında hakîkâten iktisâb-ı mâlûmât etmesi cihetini teşvîk ve teshîl eyledim ve kendisine münâsib bir muallim bulmak tahrisindeyim. Ve refikim Hasan Bey'e gelince mösyö Pastörün ifâdesinden müstebân olduğu üzere anın amelîyyâthânesine hiçbir taalluk ve münâsebeti yoktur. Ve şu hakîkâti gerek Remzi gerek Hüseyin Bey bize lede'l rey alınmasını müşâhede eyledi. İşte bu sebebden Hasan Bey'in bizim amelîyyât hastahânesine ve Pastörün yevmiye eylediğimiz refâkât bi't-tâbii edemiyor fakat mûmâileyhin Parisde bulunması müceb-

i istifâde olması için bazı mesele-i mühimme mesela mösyö Pastör tarafından keşf olunmuş olan şarbon illetiyle vesâir ilel-i müstevlî-i hayvanât mesele-i mühimmesinin iktisâbı lazumu tefekkür eyledim. Zirâ mösyö Pastör şarbon illetinden hayvanâtın muhâfazasına dair bulunmuş olduğu usulunden Fransa yalnız bu meselede senevî on milyon Frankdan ziyâde olunmuştur. Binâenaleyh şu mâlûmâtın iktisâbı bizim memleketimizde ne derece ehemmiyeti olduğu anlaşıyor. İmdi on iki günden beri sefâret-i senîyyeye hâricîyye nezâretinden Alfor mektebine dühul için bir emr nâme ricâ olunmuş idi lakin hâlâ bu yolda bir nâmeye destur olunamadığından sâlif'ül beyân Alfor baytar mektebi müdirrîyyetine ve meşâhir-i baytarîyyeden ve mektebin muallimlerinden bazı şahsî olarak bir tevsîh istihsâli eyledim. İmdi memleketimiz için pek ziyâde ehemmiyeti külliyesi olan meselenin iktisâbı için gelecek salı günü baytar Hasan beyi oraya getireceğim. Mösyö Pastör berây-ı hâk-i pâyi şâhâneye arz ve takdîm kılınmak ve diğeri dahi huzûr-ı fehîmhânelerine takdîm eylemek üzere çâkerlerine iki kıta mektûba leffen irsal ediyordum. Bunlardan başka Pastörün dahi fotoğrafı İstanbula göndereceğini söylediğimde rikâb-ı hazret-i şehinşahîye arz etmeğe mütecâsir bulunduğunu beyân ile büyük fotoğrafı efendisine vererek arz ve takdîm eylemekle ricâ eyledi. Lâkin bu fotoğrafı büyük olduğundan posta ile gönderilmesi memleketimiz kebîrdir. Zirâ gönderebilir ise müteallik örselenecektir. Anın için başkaca bir vasıta aramak veyâhûd avdetinde berâber getirmek üzere alıkoydum. İşte huzûru devletlerine şimdiye kadar bunlardan ibâret olduğunu arz ederim. Halbuki birkaç gün kadar senevî ders tatilleri başlayacaktır meşgûlîyyetlerimizi bir mikdarını kat edecektir. Nezdi vâlâyı fehîmhânelerine celb ile buraya vusûlumuz bir parça ders tatillerine yakın olmuş olmasına sebeb ve kusur bizde değildir. İmdi tatiller meşgul olduğumuz meselenin iktisâb ederek derslerin tekrar başlamasını bekleyeceğiz çünkü bâlâda arz ve beyân eylediğim mâlûmât-ı mühimmeyi bu kadar az gün zarfında iktizâ eylemek müteazzirdir. Lakin şu zaman arasında mühim ve nâfi meselenin istihsâline teşebbüs olunacaktır. Mesela başkaca amme-i ilel-i müstevlîyye aid bazı mesele- i mühimmenin iktisâbına başladım. Bunların üzerine avdetinde başka başka raporlar takdîm edeceğim .Eğer vesait ve vesail nakdîyye-i arzânem müsâade olur ve hâk-i pâyîdevletinizden dahi müsâadeyi âlîyyeye mazhar olur isem nihâyetinde Mumberg şehrine gidip tahtı nezâretinde olan tedbîrin alınmasının usulunu tedkîk edeceğim ve belki Berlin şehrine gidip takdîm ile bir iki seneden beri inşâ olunmuş ve doktor Kohantaht-ı nezâretine konulmuş olan labaratuvarını tedkîk eyleyeceğim.Şunların ifâsı hemen birkaç günlük alınmış ise de icrâsı husûsu beher hâl müsâade-i âlîyye şâyân

buyurulmasına mütevâffık olduğu tekraren arz ile hitam ve cenâb-ı hak medâr-ı terkî-i sâadet ve muarefât olan velîyy'ül nimet pâdişâh-ı penâh efendimiz hazretlerinin umûr-ı şevket cenâbı mülükânelerini ve cenâb-ı zillulallahiye her bir âmâl-i şâhânelerine mazhâr şevket nişân buyursun duasıyla tenvîr-i lisân ederim olbabda ve ahvâlde emr u ferman hazreti men leh'ül emrindir. 24 Haziran sene 1302

Özet

Pasteur'un; insaniyeti kurtaracak ve insaniyete yakışacak yeni yöntemlerini ve kuduz ameliyatını görmek ve bu ameliyatta kullandığı usulu öğrenmek maksadıyla Parise Dersaadetten bir heyet gönderilmiştir. Ayrıca bu heyetle birlikte 433 Osmanlı lirası ve bir çeyrek Osmanlı parası ile bir nişân padişahın ihsânı olarak Pasteura takdîm edilecektir. Bununla birlikte 10 bin Franka isabet eden bu meblağın tam olarak Franka çevrilmesi mümkün olmamıştır. Bununla birlikte Pasteure takdîm edilen bu meblağ ve nişândan Fransız devletleri pek hoşnud olmuştur ve bu meblağın Funeys isimli bankaya teslîm edilmesini büyük bir şükranla ricâ etmişlerdir. Heyetteki görevliler bahsi geçen bankaya parayı teslîm etmiş ve makbuzlarını almışlardır. Ayrıca Fransız devleti Osmanlı tarafından böyle bir heyetin bu maksadla gönderilmiş olmasından ziyâde etkilenmişlerdir ve tüm baytar mekteblerine Dersaadetten gelen bu baytar komisyonunu davet etmişlerdir. Öyle ki bu hususda Pasteurun şarbon hastalığından hayvanları ve insanları korumak amaçlı çalışmalarını yürüttüğü ve bu anlamda ameliyathane olarak kullandığı ve diğer doktorlarla berâber her cins ve milletten gelen 1450 kişinin telkih edildiği Alfor okuluna Dersaadetten gelen bu baytar komisyonunu kabul etmişlerdir. Hatta bu okulun tatilinin komisyonun ziyâretine denk gelmesi üzerine İstanbul'dan gelen heyetin ziyaretlerinin uzatılması gerektiği İstanbul'a bildirilmiştir. Ayrıca bu okula Avrupa, İngiltere, Belçika ve Amerika İspanyol ve Yunan doktorları da yeni usulleri takip etmek üzere gelmiştir. Sadece bu maksadla Almanya'dan bir ziyâret olmamıştır. Ayrıca İstanbul'dan gelen heyetin gözlemlediği bir diğer husus Alfor okulunda ücretsiz olarak tedavi gören 1450 kişinin telkih yaralarının da ücretsiz olarak Fransa tarafından ayrılan senelik 10 milyon hazine arasından karşılanıyor olmasıdır. Ayrıca İstanbul'a gönderilen komisyonun raporuna göre bu okula sevk edilen biçâre kadınların da tedavilerini aldıktan sonra ulaşım giderleri de hazineden karşılanmaktadır. Bu minvâlde Dersaatten gönderilen heyet yapılan tedavi ve bu tedavi usulünü tam anlamıyla uygulayabilecek eğitimleri

almalarının yanısıra Pasteur ile birebir mülakatlar yürütmüş ve bu mülakatları Dersaadet'e sunmuşlardır.

2.7. Osmanlı Devleti'nde Kuduz Enstitüsü (Darülkelp Tedavihanesi) Kurulması

Osmanlı Devleti'nde bakteriyolojik araştırmalar, Pasteur enstitüsünde misafir edilen heyetle modern bir boyuta geçmiştir (Etker, 2009:13). Zoeros Paşa, Avrupa'daki çalışmaları sırasında Osmanlı Devleti'nde bir Darülkelp laboratuvarı oluşturulması için çalışmaları başlatmıştır. 1887 yılında Marko Paşa önderliğinde çalışan bir heyetle bu enstitünün aktif hale gelebilmesi için görüşülmüş, uygun görülen laboratuvar ihtiyaçlarının temin edilmesi için Dr. Zoeros'a nakit destek sağlanmıştır. Zoeros Paşa da ivedilikle gerekli olan malzemeleri satın alarak İstanbul'a ulaştırıp aşı üretimi hazırlıklarına başlamıştır (Yıldırım, 2010:120). Zoeros Paşa, II. Abdülhamid'in izni ve destekleriyle henüz Paris'teyken Millet'in istifadesi için ivedilikle çalışmalarını gerçekleştirmiştir.

1887 yılının ocak ayında gerekli izinler alınarak eski tıbbiye mektebinde, öncelikle kuduz aşısı oluşturulmuş ve akabinde aşının uygulanmasına başlanmıştır (Gümüşoğlu, 2001:73). Laboratuvar, 1893 yılında Bakteriyolojihane'nin çalışmalarına başlamasının akabinde özellikle kuduz hastalığı alanına yönelerek Darülkelp ve Bakteriyoloji Laboratuvarı ismini almıştır (Unat, 1989:34-36). 1893 yılında Darülkelp ismiyle ilk mikrobiyolojik araştırmaların gerçekleştiği bu tedavihanede Pasteur Enstitüsü ile aynı zaman diliminde oluşturulan kuduz aşıları ile hastalığın tedavi süreci Osmanlı Devleti'nde de başlamıştır (Ergin, 1940:60). Hastalığın tedavi sürecine başlanması ile ameliyathane'ye İstanbul başta olmak üzere Osmanlı Devleti'nin Kosova, Selanik, Yunanistan, Manastır, Bulgaristan, Şam, Antalya, İzmir gibi vilayetlerinden hasta olan kişiler tedavi için müracat etmiştir. 1903 yılının son çeyreğinde Kuduz hastalığı tedavi merkezi Selimiye bölgesindeki bir binaya taşınmıştır (Ergin,1940:64). Süreç içerisinde bu tedavi müessesesini 1897 yılında Şam'da ve 1905 yılında Selanik vileyetinde açılan Darülkelp Laboratuvarları izlemiştir. İlerleyen dönemde yeni oluşturulan laboratuvarlar, seferberlik sürecinde Osmanlı askerine serum ve aşı temin etmiştir (Uyaniker, 2014:40-43-44; Çavuş, 2017:50-51). Ocak 1887'de açılan ilk tedavi merkezinden sonra yurdun farklı yerlerinde kuduz tedavi merkezleri açılmıştır.

Ocak 1887’de Zoeros Paşa yönetiminde hizmete giren müessese, 1899 yılına kadar hizmete devam etmiştir (Ergin, 1940:60). Bu enstitü, Doğu’nun ilk, dünyanın ise üçüncü kuduz laboratuvarı olarak halkın yaşamında yerini almıştır. (Unat1970:32). II. Abdülhamid döneminde, dünyada Osmanlı Devleti’nin ilim öncülüğü devametmiştir.

2.7.1 Darülkelp ve Bakteriyojoloji Laboratuvarının Hizmetleri

Darülkelp Osmanlı Devleti’nde 1893 yılında Bakteriyojolojihane açılncaya kadar olan süreçte bakteri tahlilleri yapan yegâne kurumdur. Bundan dolayı tüm tahliller ve Osmanlı Devleti’nin abıhayat membağı olan kanallar ile Terkos Gölü’nden su çözümlemeleri ve mikrobiyolojik araştırmalar, bu kurumda gerçekleşmiştir. Yani yeni yapı oluşuncaya kadar olan süreçte su çözümlemeleri de yapan bu kurum, Bakteriyojolojihane’nin faaliyete geçmesinden sonra sadece kuduz aşısı alanında çalışmıştır. 1894 yılında Darülkelp Enstitüsü-Kuduz Laboratuvarı açılmış (Zoeros, 1315: I, 96-98), Bakteriyojolojihane-i Şahane açılana kadar olan süreçte Darülkelp, kuduz laboratuvarı vazifesi dışında, mikrobiyoloji alanında da önemli hizmetlerin verilemesine olanak sağlamıştır.

Darülkep’in açılması sonrası ilk zamanlar kuruma müracat eden hasta sayısı az iken zamanla kuruma olan güvenin artması ile hasta sayısında artış olmuştur (Zoeros, 1315: I,98). Darülkep’e zamanla Rumeli, Anadolu, Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan gibi Osmanlı’nın farklı bölgelerinden gelen hastalar olduğu gibi, Arap yarımadasının uzak yerlerinden de müracaatlar olmuştur (Ergin,1940:60). Kurum artık memleketin birçok noktasından gelen vatandaşa hizmet sağlama görevi görmeye başlamıştır.

2.8. Telkiihane’nin Açılması

Yüzyıllardır içtimai düzen için olumsuzluk teşkil eden çiçek salgını, XIX. asırda Osmanlı Devleti’nin birçok vilayetinde görülmüştür. Salgının tarihçesi hakkında araştırma yapanlar, çiçek hastalığının tarihçesinin oldukça eskiye dayanan bulaşma etkisi olan bir hastalık olduğunu belirtmektedir. Hastalığın tedavi sürecinde, modern aşının tatbik edildiği döneme kadar geleneksel çiçekleme metodu, çiçekleme işlemi uygulanmıştır. Yerli aşı üretimi ile ilgili ilk faaliyetler, Osmanlı Devleti döneminde başlamıştır. İngiltere sefirinin eşi olan Lady Mary Montagu, 1721 yılında kaleme

aldığı bir yazıda, Osmanlı Devleti'nde çiçek salgınına yönelik “aşı olarak adlandırılan bir şey” uygulandığını şaşkınlıkla ifade etmiştir. Lady Mary Montagu'nun yazdığı bu mektup aşı oluşumuna ve üretimine dair ulaşılmış en eski belgedir (Besim Ömer, 1320; 316-319)

Pasteur Enstitüsü'nün çalışmalarında bulunmuş olan Hüseyin Remzi Bey, 1872 yılında Meclisi Umur-u Tıbbiye Mülkiye tarafından Aşı Müfettişliği kurumunun başına getirilmiştir. Bu kurumun oluşturulmasında 1871 yılında İstanbul'da görülen çiçek salgınının etkisi vardır (Ünver,1948:12). Aşı çalışmalarının gerek Darülkelp gerekse Bakteriyolojihane-i Şahene'nin açılmasından önce başladığını söyleyebiliriz.

Hüseyin Remzi Bey, Devlet'in oluşan çiçek aşısı gereksinimine cevap verebilmesi için yerli bir aşı hazırlama kurumunun açılması gerekliliğini ifade etmiş, bununla ilgili Sadaret'ten telkikhane inşası için onay talep etmiştir. Kurumun inşasına ivedilikle başlanması onaylanmıştır. (BOABEO.28-2047/05/Z/1309/1Temmuz1892). Devlet, aşı çalışmalarına her türlü desteği sağlamaktadır.

Oluşturulan yeni kurum, 1894 yılından itibaren yeni yerine geçmiştir. (Unat,1970b:17). Telkikhane için çalışmalar kişiye bağlı değil, sisteme bağlı devam etmiştir. Burada aşı titizlikle ve ehemmiyetle oluşturulmuştur. Aşı ile ilgili diplomaların zaiyatına müsaade edilmemiştir. Aşıların sağlıklı üretimi ve yine sağlıklı muhafazası için tüm gereklilikler Devlet-i Ali Osman tarafından titizlikle hayata geçirilmiştir.

Gelinen aşamada İstanbul'daki elçilikler, ecnebi kurumlar, devletlerinden aşı istemekten ziyade Telkikhane' de üretilen yerli aşığı talep ediyordu. Salgının kontrol altında tutulmasında, üretilen aşının koordineli dağıtımı oldukça önemli bir etkidir (Babacan, 2013;195). Artık Telkikhane ülke içindeki ihtiyaca cevap veren önemli bir müessese konumundadır. Verilen hizmet, genel itibariyle yıldan yıla artış göstererek milletin istifadesine sunulmuştur.

Osmanlı Devleti' nde ilk modern aşının uygulanması için ilk etapta kararsız kalınan bir süreç olsa da fetva verilmesinin akabinde modern aşı kısmen benimsenmiştir. Dünyada çiçek aşısının uygulanmasına yönelik ilk kanun 1885 yılında Osmanlı Devleti'nde çıkarılmıştır. Keza XIX. asır dahilinde geleneksel çiçekleme metodu ile modern aşı beraber kullanılmıştır. Tercih edilen bu yöntem çiçek salgını ile verilen mücadelede farklılık teşkil etmiştir. Yüzyılın ilk çeyreğinde çiçek aşısını uygulayan Osmanlı

Devleti'nde, Telkikhane'nin açılmasıyla beraber Avrupa'dan aşı ithali olmamıştır. Salgının kontrolü, Telkikhane'de hazırlanan aşının, illere ve bölgelere koordineli dağıtımı ile gerçekleşmiştir. Aynı dönem yaşanan kolera salgınının akabinde Tebhirhaneler (1893) ve Bakteriyolojihane-i Şahane (1893) koruyucu sağlık kurumu olarak açılmıştır. (Uyaniker, 2014:51-54-58; Mercan, 2017:51-52). Hastalığın kontrolü amacıyla koruyucu sağlık kurumları önemli bir vazife gerçekleştirmiştir. Ayrıca ihtiyaç mukabilinde Osmanlı Devleti'ni oluşturan coğrafyada nerede bir gereksinim var ise Telkikhane açılımı için gerekli bütçe oluşturularak kurumun açılması sağlanmıştır.

Bu minvalde ilgili vesikanın aşağıda transkripsiyonu ve özeti yer almaktadır.

4. Medine-i Münevvere Telkikhanesi'nin tekrar açılması için gerekli olan paranın Tıbbiye-i Mülkiye Tahsisatı'ndan karşılanması

DH.MKT.660.71.01.01

- (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Dahiliye Mektubi Kalemî)

Hicâz Vilâyeti

Mektûbî Kalemî

Aded: 91

Dâhiliyye-i nezâret-i Celîlesine

Devletlü Efendim Hazretleri

Mukaddemâ terk ve tatil edilmiş olan Medîne-i Münevvere Telkîhhânesinin tekrâr küşâdına lüzûm görülmekle bir an akdem icrâyı icâbı fî 6 Ağustos sene 1319 tarihi altmış iki numaralı tahrîrât ehâbiri ile ber tafsîl arz olunmuştu. Ve belde-i kâhirede Haziran ibtidâsından berü cederî illetinden seksen kadar vefeyât vukûu bulunduğu gibi illet-i mezkûre el-an hakîkî sûretde hükmünü icrâ etmekde olduğundan mezkûr telkîhhânenin bir an evvel küşâd-ı esbâbının istikmâli bu kere Medine-i münevvere muhâfazalığından mürûr-u tahrîrâtta izbâr olunmağla muktezâsının arza sebk vechele i'fâsı husûsuna müsâade-i celîle-i nezâret penâhîleri sezâvâr buyurulmak bâbında emr u fermân hazret-i men leh'ül emrindir. Fî 6 Ağustos sene 1321 ve fî 10 Kânûn-ı sâni sene 1319.

Hicâz Vâlî ve hakk-ı münâdî

Yâver-i Ekrem

Es-seyyid Ahmed.

Özet

Haziran ayının başıyla birlikte Medine beldesinde 80 kadarkîşi cederî illetinden vefât etmiştir. Bundan dolayı cederî hastalığının hakîkî manada ilerlemesine men olmak üzere daha önceki tarihlerde terk ve tatil edilmiş olan Medine-i Münevvere Telkîhhânesinin yeniden bir an önce açılması istenmiştir. Bu minvâlde Medine-i Münevvere halkının ve beldesinin korunması için telkîhhânenin açılması husûsunda padişahın emir ve buyruğuna yönelik gerekenlerin Hicâz vâlisi Ahmed tarafından sadrazama iletilmesi konusunda dâhilîyye nezâretine gönderilmiş. 6 Ağustos 1321 ve 10 Kânûn-ı sâni 1319 tarihli 91 numaralı tahrîrâtıdır.

2.8.1 Aşı Memurları

Sultan II. Abdülhamid'in babası Sultan Abdülmecid döneminde sağlık memurlarının eğitime yönelik ilk girişimler gerçekleşmiştir. Aynı dönem Mekteb-i Tıbbiye'de alınan iki yıllık eğitimlerle sağlık ordusuna cerrahlar kazandırılmıştır. Çiçek aşısı, kan alımı, yaraları tedavi etme gibi konularda eğitim alan ilk sağlık memurları olarak kabul edilebilirler. Bu dönem aşı yapacak sağlık çalışanı yetiştirebilmek için her ilçeden iki çocuk Mekteb-i Tıbbiyede eğitim alarak memleketlerine katkı sağlamaları koşuluyla askerlikten muaf tutulmuştur. 13- 18 yaş arası çocuklar, kurstan geçirilerek çiçek aşısı eğitimi verilmiştir (Dirican,1973b:468-469). Aşı memurlarının yetiştirilmesi için Abdülmecid döneminde bir eğitim sisteminin oluştuğunu ifade edebiliriz.

Telkîhhanede çiçek hastalığı aşısı için üretim başladıktan sonra aşının halka uygulanması için aşı memurları burada eğitim almıştır. Alınan eğitim sonrası illerde doktorların yanında aşı hizmetini halkla buluşturmışlardır (Ergin, 1940:54). Telkîhhane açıldıktan sonra aşı memurlarının yetiştirilmesinde sistematik bir eğitime tabi tutulduklarından bahsedilmektedir.

Telkîhhane içinde aşı memuru eğitimi verilmesi amacıyla aşı dershanesi açılması kararı alınmıştır. Dershaneye her yıl sınava tabi tutularak alınacak takribi 20 genç

yaklaşık dört ay teorik ve pratik derslerden sorumlu olmuştur. Haftanın iki günü uygulamalı aşı eğitimi alıp, sınavı geçenler, aşıcı şهادetnamesi edinerek illerde görevlendirilmiştir (Ünver, 1948:155). Tüm bu çalışmalar, aşı ilmine ve aşığı uygulayacak kişiye katkı sağlamıştır.

1899'dan itibaren Mekteb-i Tıbbiye bünyesindeki okulun adı Aşı Mektebi olmuştur (Dirican,1973b:468). Aşı ilmi, artık bir mektep çatısı altında öğrenilmiştir. Burada 1903 yılına kadar 319 kişi aşı eğitimi almıştır (Yıldırım, 2010a: 171). Gelineen nokta, II. Abdülhamid döneminde memleketin eğitimli aşı uzmanlarıyla köylere kadar hizmet ulaştırdığını göstermektedir.

Aşı mektebi, yıllar içinde gelişerek ve genişletilerek farklı sahalarda da hizmet vermiştir. Aşı memurları zaman içinde sünnet ve hastabakıcılık mesleğini de öğrenerek memlekete katkı sağlamışlardır (Ünver,1948:172). Bu eğitim sistemi uzun yıllar halkın ihtiyaçlarına cevap vermiştir.

2.8.2 Osmanlı Devleti'nde Telkhhane Kurulana Kadar Olan Süreçte Çiçek Hastalığı ile Mücadele Yöntemleri

18. asır tıp tarihi alanında en önemli buluş, halkla buluşturulan çiçek aşısının bulunmasıdır. Uzakdoğudan yayıldığı düşünülen bu hastalık, İlk Çağ'dan itibaren farklı isimlerle adlandırılmıştır. Anadolu'da "Çiçek Hastalığı" olarak ifade edilirken İslam dünyasında "Cüderi" şeklinde isimlendirilmiştir (Erdemir, 2014:122). Çiçek hastalığı, farklı coğrafyalarda farklı isimlerle nitelendirilmiştir.

Çiçek hastalığı, farklı yaş gruplarında görülmektedir (Onul,1974: 141). Hastalık, yüzde lekeler bırakan bulaşıcı bir rahatsızlıktır. Hasta olan kişinin kendisiyle ya da eşyalarıyla temas edilmesi durumunda salgın yayılır (Gül, 2009:63). Hastalığın seyrinde önce yüzde başlayan hafif kabartılar, akabinde kol ve bacaklardaki kabartılarda artış ve kırmızı lekelenmeler olur (Gül, 2009:63). Hastalık evre evre vücudun farklı yerlerine dağılım gösterir.

En eski salgın türlerinden biri olan çiçek salgını Osmanlı Devleti'ndeki seyri hakkında XIX. asra kadar kapsamlı bir bilgi bulunmamaktadır (Özdemir, 2010:78). Hastalık yıllar içerisinde etkisini arttırarak Anadolu'da da yayılmıştır. Bu sürece kadar, tedavi şekli olarak Anadolu' da geleneksel çiçekleme metodu dediğimiz yöntem kullanılmaktadır.

Lady Montegu'nun kaleme aldığı mektupta Osmanlı Devleti'nin uyguladığı geleneksel aşı yöntemi şu şekilde ifade edilmiş:

“Hazır hastalıktan bahsetmişken size bir şey anlatacağım ki onu okuyunca burada olmayı arzu edeceksiniz. Bizde çok mebzul ve vahim olan çiçek hastalığı burada aşı denilen bir ameliyenin icadı dolayısıyla, tamamıyla zararsız bir hale ifrağ edilmiştir. Birçok ihtiyar kadınlar vardır ki her sonbaharın eylül ayında sıcaklar hafıflediği zaman bu ameliyeyi yapmayı kendilerine iş addetmişlerdir. Ahali birbirlerine haber yollayarak aileden birisinin çiçek aşısı isteyip istemediğini sordururlar. Bunlar bir iki yerde toplanırlar. On beş, on altısı bir yere geldi mi ihtiyar kadın elinde içerisi en iyi çiçek cerahati dolu bir fındık kabuğu ile gelir ve size hangi damarınızı açtırmayı istediğinizi sorar. Sonra derhal gösterdiğiniz yeri büyük bir iğne ile size hiç ıstırap vermeden açar ve damarın içine iğnenin başının alacağı kadar bu zehirli damladan koyar ve sonra yaranın üstüne bir boş ceviz kabuğu koyarak kapatır. Aynı surette birkaç damar daha açar. Rumlar ise alnın ortasına, her iki kolda ve göğüste birer haç işareti koymayı adet ve bunaitikat etmişler. Fakat bu açılan yerler iz bırakarak çirkinliğe sebebiyet verdiğinden mutakit olmayanlar riayet etmezler. Onlar aşığı bacaklara ve kolların görünmeyen yerlerine yaptırırlar. Aşı yapıldıktan sonra çocuklar veküçük hastalar bütün gün oynarlar ve sekiz saat tam sıhhattedirler. Sonra ateş ve nöbet başlar ve üç gün yatakta kalmaya mecbur olurlar. Çocukların yüzlerinde yirmi ve otuz kadar ufak çıban çıkar ki bunlar hiç iz bırakmazlar ve sekiz gün içinde hastalıktan evvelki haline gelirler. Yara açıldığı yerde hastalık devam ettiği müddette cerahat akar ki zannedersen pek faidelidir. Her sene binlerce kişiye bu ameliye yapılır. Bunu küçük sevgili oğluma da tatbik ettireceğim. Bu faydalı uygulamayı İngiltere'ye ithal edecek kadar sadık bir vatandaşıım. Eğer varidatlarının birer kısmını feda ederek insaniyete yardım edecek kadar fazilet sahibi olanını bilseydim bizim doktorlardan bazılarına bilhassa yazmağı ihmal etmezdim. Fakat bu hastalıkonların çok işine yarar. Hatta bu suretle çiçek hastalığını ortadan kaldırmağaazmetmiş ademe kin ve garaz beslerler, belki eğer yaşar ve geri gelirsem onlarla mücadele etmekte kendimde cesaret bulabileceğim. Bu vesile ile

dostunuzun kalbindeki kahramanlığa hayran olmalısın” (Besim Ömer, 1320: III, 316-319).

İngiltere ve de Avrupa bu mektup aracılığı ile Osmanlı Devleti’nde uygulanan çiçek hastalığı tedavi yöntemi ile tanışmışlardır. Fakat salgının azalması Osmanlı Devleti’nde uygulanan geleneksel çiçekleme yöntemi ile değil Edward Jenner isimli İngiliz vatandaşının buluşu ile olmuştur (Erdemir, 2014:123). Çiçek aşısının keşfine giden süreçte farklı yöntemlerin denenerek aşıya ulaşıldığını öğrenmekteyiz.

XIX. asır, Osmanlı Devleti’nde Şanizade Ataullah, Mehmet Behçet Efendi gibi isimlerin çiçek aşısı ile ilgili çalışmalar yaptığı önemli bir dönemdir. Bu dönemde yapılan çalışmalar neticesinde nizamnameler çıkarılıp uygulamaya konulmuştur. Mekteb-i Tıbbiyye, 1839’da çiçek aşısı ile vazifelendirilmiştir (Özbek, 2006:57). Aşı çalışmaları yoğun bir şekilde devam etmiştir. 1840 yılına gelindiğinde aşının parasız uygulanması için sultan tarafından bir irade çıkarılmıştır (Özbek, 2006:57). Sultan Abdülmecid’in iradesi, Şeyhülislam Efendi’nin fetvası ile çiçek aşısı okullarda uygulanmaya başlanmıştır. 1845-1846 arası 750 kişi aşılanmıştır. (Ünver, 1948:141). Bu önemli kabul edilebilecek bir rakamdır. Bizatihi salgına yakalanan Sultan Abdülmecid, 1845’teki yaygın çiçek salgını ile yakinen alakadar olmuş ve (Özbek, 2006:57) aşının geniş kitlelere ulaşması için Yedikule, Samatya, Üsküdar gibi uzak muhitlerde ikamet eden fukara kişilerin Tıbbiye’ye ulaşmaları problem teşkil edeceği için bölgeye bir doktor ulaştırılması, imam ve muhtarlara ise bebeklerin ivedilikle aşılanması için doğumları hakkında bilgi ulaştırma vazifesi verilmiştir (Ünver,1948:69-70). Devlet, böylece toplumun her kesimine ulaşmayı ve fayda sağlamayı kendine vazife edinmiştir.

İnsanların hastalık hakkında sağlıklı bilgi edinebilmesi için ilmi eserler yazılmıştır. Mustafa Behçet Efendinin çiçek risalesi bu ilmi eserlerden biridir (Özdemir,2010:78). Toplum, farklı yöntemler denenerek bilgilendirilmeye çalışılmaktadır. Bizatihi Sultan Abdülmecid’in de yakalandığı çiçek hastalığı hakkında 1845 yılında çıkan büyük salgında halkı hastalığa dair doğru bilgilendirmek için yazılan Menafiü’l Etfal (Çocuklara Faydalar) isimli eser dört ayrı dilde çoğaltılarak Anadolu ve Rumeli ile buluşturulmuştur (Ünver, 1948:147). Osmanlı Devleti tebaasındaki her millete ihtimam göstermiş ve hastalık karşısında bilinçlendirmeye çalışmıştır. Aşılama çalışmaları Sultan Abdülmecid sonrası Sultan Abdülaziz döneminde de aşı kampanyaları düzenlenerek devam etmiştir.

2.8.3. II. Abdülhamid Dönemi Aşılama Çalışmaları

II. Abdülhamid döneminde 1894 Aşı Nizamnamesi hazırlanmış, hazırlanan bu nizamname ile çiçek hastalığı ile mücadele yöntemleri yürürlüğe girmiştir. Nizamnamede toplumun her kesimine aşılama çalışmalarının nasıl ve ne şekilde yapılacağı anlatılmıştır. Nizamnameye göre aşı memurları toplumun her kesiminden ve her yaştan yapılan aşılanmaları kayıt altına alacaklardır. İstanbul'da bu görevi Mekteb-i Tıbbiyye-i Şahane yürütmektedir. Aşılanan kişilere şahadetnameler verilmiştir. Aşı şahadetnameleri, 2020'nin başından itibaren sıkça teleffuz edilen aşı karnesi anlamına gelmektedir. Bu sistem Osmanlı Devleti tarafından yürürlüğe konulmuştur. Eğitim Öğretime devam etmek isteyen öğrenci, aşı şahadetnamesini bulundurmakla mükellefti. Şahadetnamesi mevcut olmayan öğrenci eğitim öğretime devam edemiyordu. Öyle ki kurum idarecileri aşı şahadetnamesi mevcut olmayan öğrenciyi okula alamazdı. Aksi takdirde para cezası uygulamasına tabi olurdu (BOA. DH. MKT2068/43 /1312. M. 17/16 Temmuz 1884). İfadelerdeki netlik uygulamaların kesin ve kati bir sistem olduğunu yansıtmaktadır.

Aşılama çalışmalarına öncelikle İstanbul'dan başlanmıştır. Uygulama için okul gibi toplu ortamlara öncelik verilmiştir. Aşı ülke genelinde ücretsiz yapıldığı için mekteplerde de hangi sebepten olursa olsun aşısız öğrencilerin kalmaması gerektiği belirtilmiştir. İstanbul Karagömrük'teki bir okul olan Mesih Paşa okulunda salgının görülmesi üzerine talebelerin hepsine çiçek aşısı yapılmıştır. Yine Fatih, Beşiktaş gibi bölgelerde kimi talebelerde salgının yayılması akabinde aşılama uygulanmıştır (Karayaman, 2008: 171) Salgın karşısında en etkili korunma ve tedavi yöntemi aşılama olarak belirlenmiştir.

Süreç dahilinde gayrimüslim mekteplerde gönüllü olmamalarına rağmen aşılanmıştır. Örneğin salgın nedeniyle Petyagoyo Rum Mektebi talebeleri dinlenmeye alınarak bu süreçte korunma için aşılama uygulanmıştır. Aşılama planlamasında din ve mezhep farkı ayrımı yapılmamıştır. Aşılama sürecinde Gayrimüslim vatandaşlar kimi zaman zorluk çıkarmışlardır. Özellikle Musevi ve Ortadoks halkın çoğunlukla yerleşik düzeni tercih ettiği İstanbul'un kimi bölgelerinde çiçek salgını yayılmıştır. Buna rağmen aşıya muhalefet olanlara para cezası uygulanmıştır (BOA.DH.MKT.2254-26/1317 Ca 30/6 Ekim 1899). Aşılama çalışmaları ile ilgili uygulamalar kesin ve yaptırıma tabidir.

Benzer bir tutum din ve mezhep ayrımı farketmeksizin Covid-19 salgını sürecinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti' nde de yaşanmıştır. Toplumun kimi kesimlerince Covid-19 salgınına yönelik uygulanan aşı için aynı tutum benimsenmiş, olumsuz bir algı oluşmuştur. Aşı, bu süreçte isteğe bağlı şekilde uygulanmıştır.

Aşılama uygulamaları kadar aşılarda muhafazası da önemli bir konudur. İllere gönderilen aşılarda, mesafeden dolayı yollarda bozulabiliyordu. Bu önemli soruna çözüm olarak belli noktalarda Telkikhane açılması kararı alınmıştı. Ayrıca aşılarda sağlıklı muhafazası için düzenlemeler yapılmıştır. Edirne, Trabzon, Erzurum, Hicaz gibi noktalarda çiçek hastalığı salgınları görülmüş; buralarda ivedilikle aşılama gerçekleştirilmiştir. Bu bölgelere ve civar illere gönderilen aşılarda bir kısmının bozulması üzerine Telkikhane kurulmasının üzerinde önemle durulmuştur. İlk etapta Diyarbakır, Manastır, Erzurum gibi iller aşı merkezi olarak düşünülmüş, akabinde Basra, Beyrut, Halep, Yemen gibi vilayetlerde telkikhane açılması ve buralara aşı memuru görevlendirilmesi kararı alınmıştır. Buralarda açılan kurumlar devlet tarafından denetlenmiştir. Padişahın iradesi, memleket topraklarında telkikhane açılmasını hızlandırma doğrultusundadır. Şam, Manastır, Bağdat, Trablusgarp, Musul gibi illerde de Telkikhane açılması ve buralara devlet bütçesi ayrılması, Sultan tarafından onanmıştır. (Unat,1970b:28).

1907 yılında aşı nizamnamesi ile çıkarılan kararlar arttırılarak çiçek aşısı yaptıranlara bir şahadetname verileceği, bu şahadetnameyi alamayanların evlenemeyeceği, işe kabul edilmeyeceği ve seyahat edemeyeceği vurgulanmıştır (Karayaman, 2008:172). Çıkarılan nizamnameye göre göreve başlayacaklardan aşı diploması isteneceği, bu şahadetnameyi belgeleyenlerin aşı olana kadar devlet vazifesine kabul edilmeyeceği ifade edilmiştir (Karayaman, 2008:172). Aşı nizamnamesinde belirtilen kararlar katidir ve uymayanlara yaptırım uygulanmıştır.

2.8.4. Veba Aşısı

Veba aşısı üzerine yapılan araştırmalar üzerine, Osmanlı Devleti, Dr. Şevki Bey ile Dr. Nihat Beyi, Sultan II. Abdülhamid'in buyruğuyla Hindistan'a Haffkine'nin yanına gönderir. Gönderilen hekimler, Hindistan'da tifo, kolera ve veba serumlarının nasıl üretildiğini öğrenirler; lakin memlekete döndüklerinde farklı nedenlerden dolayı aşı üretememişlerdir (Unat, 1978:367). Bu durum, II. Abdülhamid'in ilmi çalışmalara olan desteğinin bir diğer örneğidir.

2.8.5. Kolera Aşısı

XIX. asırda yaşanan yaygın kolera salgını nedeniyle Osmanlı Devleti, salgın hastalıklarla mücadele için 1867 yılında Meclis-i Tahaffuz'un oluşturduğu Kolera Nizamnamesi'ni hazırlayarak uygulamaya koymuştur (Şehsuvaroğlu, 1957:430). Devlet, her dönemde salgın karşısında ciddi bir duruş sergileyerek gerekli önlemleri almıştır. Osmanlı Devleti, 1893 ve 1894'te meydana gelen kolera salgını sırasında ciddi kararlar vermiştir (Ergin, 1995:3218). Sultan II. Abdülhamid, su konusuyla bizatihi alakadar olmuş, İstanbul'daki tüm çeşme ile su hazneleri kontrol edilerek kirlilik ve kokudan temizlenmesi için gerekli çalışmaları başlamıştır. Yapılan araştırmalar nihayetinde önemli sonuçlara ulaşılmıştır. İstanbul'a ulaşan içme sularının önemli bir çoğunluğu akış güzergahı sebebiyle kirlilik taşımaktaydı. Koleranın ani yükseliş sebebi; kirliliğin doğru muhafaza edilemeyen havzalardan arındırılamamasıydı. Sultan Abdülhamid, 1895 yılında bu hususlara yönelik şehir hijyeni alanında önemli bir ismi, Osmanlı Devlet'ine davet etmiştir. Yapılan incelemelerde, suya atık su karıştığı, fakat Yeniköy'e ulaşan suyun bentler destekli arı bir su olduğu ifade edilmiştir (BOA.A.MKT.MHM.596-9/11L1312/7 Nisan1895). II. Abdülhamid'in Rudolf Emmerich'i ülkeye davetiyle su analizlerine katkı sağlanmıştır.

XIX. yüzyılda, tüm dünyayı etkileyen kolera aşısını bulan Dr. Haffkine, veba aşısında uyguladığı gibi aşırı önce kendi bünyesine tatbik etmiştir. Lakin araştırmaları Batı'da takdir bulmayınca Asya topraklarına yönelerek kolera salgını döneminde yirmibeşbin gönüllü kişiyi aşı ile buluşturmuştur. Öncelikle 407 kişi üzerinde uygulama yapılmıştır. Daha sonra bu sayı 30.000'lere ulaşmıştır. Aşı olan kişilerin kolerayı hafif geçirdikleri gözlemlenmiştir (Servet-i Fünun, S. 754, C. 29). Haffkine, bu sonuca aşama aşama ulaşmıştır. Osmanlı Devleti'nde ise ilk defa Balkan Savaşı döneminde uygulanmıştır (Yıldırım, 1985:1327).

2.9. Bakteriyolojihane-i Şahane'nin Kurulması

Bakteriyolojihane-i Şahane, 1893 senesinde dönemin şartları gözetilerek kolera salgınının etkisiyle ivedilikle inşa edilmiştir. Sultan II. Abdülhamid'e Cemiyet-i Tıbbiyeden bir kurul gelerek bakteriyoloji ile ilgili bir müessesenin açılması hususunu bildirmiş, Osmanlı Devleti, bu konuda Paris elçisi Esad Paşa'nın görüşüne

başvurmuştur. Kendisine Fransa’da olduğu dönem kolera salgınında alınan önlemler sorulmuştur. Esad Paşa’nın aktardığı bazı mühim bilgiler doğrultusunda İstanbulda önlemler titizlikle uygulanmıştır. Keza Paris’te salgın esnasında uygulanan nizamnameler ve kurallar tercüme edilerek, içlerinden İstanbul için yararlı olabilecek olanlardan istifade edilmiştir. (Unat,1970; Yıldırım,2010; Etker, 2009). Salgının seyri ve alınan tedbirler, dünyadaki örnekleri dikkate alınarak çalışmalara ve de uygulamalara yansıtılmıştır.

Sultan II. Abdulhamid, Batı’daki ilmi gelişmeleri yakinen takip ederek Bakteriyologları Osmanlı topraklarına davet etmiştir. İstanbul’da halihazırdaki kolera salgınının bertaraf edilmesine yönelik Pasteur’dan önerileri rica edilmiştir. Osmanlı’nın yardım anlayışı bir Osmanlı geleneği olan devleti daha güçlü kılma anlayışı doğrultusundadır. Enstitü, ivedilikle hekimler görevlendirmiştir. Hazırlanan belge, Osmanlı’nın Paris elçisi aracılığı ile İstanbul’a gönderilmiştir. Rapordan yararlanılarak koleraya karşı alınan tedbirler genişletilmiştir. Hastalığın bulaşma etkisinin artması ile Pasteur’ün yardımcılarında birini gönderebileceği önerisi akabinde Devlet, Fransa sefirine hekim gönderilmesi ve burada da kendileri için gerekli olabilecek birtakım ihtiyaçların alınması hususunda gerekli emirleri vermiştir (Ayar, 2005:283). Osmanlı Devleti, koleranın salgın halini alması üzerine Pasteur’ün önerilerinden yararlanmış ve onun ekibindeki hekimlerden destek almıştır.

Fransız bakteriyologun Osmanlı topraklarına geliyor olması halk tarafından olumlu karşılanmış; İstanbul’a geliş haberleri yazılı basında yer almıştır. 1893 yılında şehre gelen Dr. Chantemesse’ye hemen çalışma onayı verilmiştir. Hekimin çalışmaları çoğunlukla koleranın etkilerine karşı halkın nasıl önlem alacağı hususunda olmuştur. (Ayar, 2005:285)

Fransız Bakteriyolog ilk olarak şüpheli bir ishal sonucunda vefat eden Müslüman bir askere, Zoeros Paşa’nın katkılarıyla oluşan ameliyathanede otopsi yapmak için II. Abdülhamid’den müsaade almıştır. Yapılan otopside vefat nedeninin basili olduğu anlaşılmıştır. Bu rahatsızlık, hükümlüler ve akıl hastaları arasında artmıştır. Fransız bakteriyolog, yaptığı incelemelerde, hastalığın ilerleyiş seyrini belirlemiş ve bu doğrultuda suları incelemiştir. İstanbul’un o dönem içme suları Belgrad Ormanı çevresindeki kanallara bağlı şebekelerden tedarik ediliyordu (Moulin,1996:180). Yapılan su analizleri ve gözlemler, salgının seyri ile alınması gereken lüzumlu tedbirler hakkında fikir oluşturmıştır. Bakteriyolog Chantemesse, edindiği izlenimleri

ve sonuçları II. Abdülhamid'e bir rapor olarak sunmuştur. Raporda, içme suları ile lağımın karışmaması ve içme suları temizliğinin önemli meseleler olduğunu padişaha bildirmiştir. Bu doğrultuda Pasteur'ün ekibinden Doktor Chantemesse'nin ilk çalışmaları su analizleri üzerine olmuştur. Bulaşıcı hastalıklarda alışlagelmiş olduğu üzere teması azaltan karantina sistemi uygulanıyordu. Fransız bakteriyolog, bu uygulama yerine modern bir yöntem olan dezenfeksiyon anlayışını yaşama yansıtarak İstanbul'da Üsküdar ve Pera'da dezenfeksiyon istasyonları kurduştur (Moulin, 1996:180-181). Chantemesse, salgının seyri karşısında alışlagelmiş karantina uygulaması dışında farklı bir yöntem olan dezenfeksiyon istasyonu sistemini uygulamaya koymuştur.

Fransız bakteriyolog ayrıca bakteriyoloji alanı ile ilgili bir laboratuvar kurulmasını önererek bu öneriyi projelendirmiştir. Bu öneri akabinde Sultan, ivedilikle bakteriyolojihane yapılmasını emretmiştir. Bakteriyolojihane Pasteur Enstitüsü'nden Dr. Nicolle, 1893'te göreve başlamıştır. Dr. Nicolle, senede 20000 frank maaş ve ayda 130 altın ödenek ile bakteriyoloji muallimi olarak Askeri Tıbbiye Mektebinde göreve başlamıştır (Unat, 1970b:38). II. Abdülhamid, bakteriyoloji ilminin ilerlemesi için devletin her türlü desteğini her milletten hekimle buluşturmıştır.

1887 yılında kurulan Darülkelp laboratuvarı, devletin ilk bakteriyoloji kurumudur. Zaman içerisinde buranın yeterli olmaması dolayısıyla yeni bir bakteriyoloji binası yapılmıştır. II. Abdülhamid, Dr. Nicolle'nin çalışmalarına herhangi bir mali sıkıntı yaşamadan devam edebilmesi için tüm ödemelerinin yapılmasını emretmiştir. Dr. Nicolle'den İstanbul'da kalarak Osmanlı devletine hizmetlerinin devam etmesi istenmiştir. Beraberinde farklı milletlerden bakteriyologların Fransız bakteriyologların yerini almasını istememiştir. Dr. Nicolle, II. Abdülhamid'in maaşını arttırması sonrası görevine devam etmiştir. Nicolle, kurumdaki görevini 1901 yılına kadar sürdürmüştür (Unat, 1970b:48). Pasteur'ün bu anlamdaki çabaları olumlu sonuç vermiştir. Pasteur tarafından oluşturulan bu enstitü, mevcut alanda dünya genelinde açılan III. büyük laboratuvardır.

Dr. Nicolle artan yetkilerini Osmanlı Devleti aleyhinde kullanarak itibar kaybına uğramıştır. Akabinde Alman Kaiser II. Wilhelm'in 1898 senesinde İstanbul ziyareti esnasında Bakteriyolojihaneyi görme talebinin reddedilmesi üzerine hem Sultan ile hem de kendi elçiliği ile bağları zedelenmiştir (Yıldırım, 2010'a:136). Bunun üzerine

1901 yılında istifa eden Dr. Nicolle, görevinden ve Osmanlı topraklarından ayrılmıştır. Daha sonraki süreçte Dr. Roux Remlinger, Bakteriyolojihane müdürlüğüne atanmıştır. Remlinger, sabah saatlerinde Dârülkelb Laboratuvarı'nda öğleden sonraları ise Bakteriyolojihane Enstitüsünde çalışmalarını sürdürmüştür. Bakteriyolojihane, Dr. Nicolle'ün Osmanlı Devleti'nden ayrıldığı 1901 yılına kadar olan süreçte düzenli olmaktan uzak bir sürecin içine girmiştir. Dr. Nicolle, modern bir kurumunun tasarılarını oluşturmuş; lakin uygulanmasını somutlaştıramamıştır. (Remlinger, 1968:91) Dr. Remlinger, Dr. Nicolle'nin temelini attığı projeleri hızlıca hayata geçirmiştir. Dr. Nicolle'nin hizmetleri sonrası Dr. Remlinger'in çalışmaları da Bakteriyoloji alanına katkı sağlamıştır.

II. Meşrutiyet sonrası İttihat ve Terakki hükümeti, 1909 yılında Dr. Remlinger'in çalışma iznini feshetmiştir (Yıldırım, 2010a:140). II. Meşrutiyet sonrası Osmanlı Devleti'nin değişen durumu ve siyasi yapılanması ile Bakteriyolojihane'nin kimliğinde de değişiklikler olmuştur.

2.10. Bakteriyolojihane-i Baytari ve Difteri Serumı Üretimi

Bakteriyolojihane-i Baytari, 1901 yılında hayvan rahatsızlıklarının araştırılması ve bu rahatsızlıklara karşı aşı gibi oluşumların hazırlanması gayesiyle ilk veteriner bakteriyoloji kurumu olarak açılmıştır. Bu kurumda, veterinerlik ilmi dersleri verildiği gibi salgın hastalıklara karşı aşı hazırlık çalışmaları da gerçekleştirilmiştir. Kurumda eğitimler düzenli olarak hekimlere ve veteriner hekimlere özel olmak üzere dörder ay süren bir periyotta çift etap şeklinde belirlenmiştir. Haftanın dört günü gerçekleştirilen teorik dersler üç saatlik pratiklerle devam etmiştir. Dr. Nicolle'ün eğitimleri öğrencileri şaşırtan, merak uyandıran dersler olmuştur. Yerli difteri serumu yapımı gündeme geldiğinde, Yüksek Veteriner Okulu'nda difteri serumu yapımını öğrenmiş olan veteriner Mustafa Adil Bey, (1871-1904) göreve başlamıştır. 1899 yılına gelindiğine Bakteriyolojihane'de altı hekim muavini dışında dört veteriner yardımcısı mevcuttu. Bu doğrultuda bakteriyoloji ilmi için Batı'ya gitmeye lüzum kalmamıştır (Yıldırım, 2010a: 136-137). Bakteriyoloji ilmi artık ülkemizde yetişen hekimlerimizle ilerlemeye devam etmiştir.

Difteri, çabuk ilerleyen ve yayılan bulaşıcı bir rahatsızlıktır. Hastalığın serumla tedavisi sonrası ölümler azalmıştır. (Sıhhiye Mecmuası, 1341:1). XIX. asrın sonları ve

XX. asrın başları artık difteri tedavi edilebilir bir hastalık halini almıştır. İlk olarak 1894 Eylül ayında Uluslararası Hijyen Kongresi'nde Dr. Emile Roux'nun üzerinde çalıştığı difteri serumunu tanıtip, hastalığın tedavisinde muvaffak olduğunu belirtmesi, tıp çevresinde ilgi ve beğeni ile karşılanmıştır. Kongre bitiminde, difteri serumu Sultan II. Abdülhamid'e anlatılarak, tanıtımı yapılmıştır. Sultan'ın, bu serumu Bakteriyolojihane'de yapılmasını talep etmesinin akabinde (Unat,1970b:42) serum ile alakalı Mikrobiyolojik araştırmalar ve incelemeler için Paris'e Dr Nicoll ile beraber üç hekim, beş tıp öğrencisi gönderilmiştir. Keza Berlin 'e de bir başka grup eğitim almaları için yollanmıştır. Bu eğitimlerin nihayetinde milli serum, 1895 yılında oluşturularak meydana gelen yerli serumların Osmanlı topraklarında dağıtımı yapılmıştır (Unat, 1970:42). II. Abdülhamid'in ilmi çalışmalara olan desteği ile laboratuvar çalışmaları ülkemizde yapılmış ve bu çalışmaların nihayetinde yerli serum üretilmiştir.

Ülke içinde yerli serumun üretiminde 1895'te Avrupa'da veteriner eğitimi alarak yurda dönen Adil Mustafa Bey'in hizmetleri önemlidir. Burada Harp okulu bünyesindeki veteriner sınıflarında yüzbaşı kıdemi ile Emraz-ı Sariye (salgınlar)konulu eğitmenliğe tayin edilmiştir (Unat, 1970b:57).

Adil Mustafa Bey, yurda döndükten sonra bakteriyolojihane-i Şahane'de Dr. Nicolle'e destek olarak vazifelendirilmiştir. Takribi dört yıl bu vazifeye devam eden (Remlinger, 1968:91) Adil Mustafa Bey, bakteriyoloji çalışmalarına önemli hizmetler kazandırmıştır. 1913'ten önce Bakteriyolojihane-i Şahanede sadece difteri serumu üretilirken, XX. asrın başlarında kolera, veba, dizanteri aşılı da üretilmiştir.

2.11. Bakteriyolojihane'de Eğitim ve Üretim

Veterinerlik mektebi 1842 senesinde Osmanlı askeri sisteminin veteriner hekim gereksinimini tamamlamak amacıyla oluşturulmuştur. İlk mülki veteriner mektebi de "Mülkiye Baytar Mektebi" adı ile eğitime başlamıştır. Okulun açılması ile hekimlik çağdaş bir sisteme ve çehreye kavuşmuş hayvan sağlığının korunmasında ve hayvan yetiştiriciliği uğraşında kapsamlı bir değişim ve ilerleme sağlanmıştır (Tan, 2013:246). XIX. asırdan itibaren veteriner hekimlik eğitimi dünyadaki örneğinden sonra Osmanlı Devleti'nde de açılmıştır.

Osmanlı Devleti, 1877 tarihinde çıkardığı kanun ile, halk sağlığı ve hijyen nedeniyle sokaklarda hayvan kesimini yasaklamış, kesim talebinde bulunan kişilerin kesimlerini devlet tarafından uygun görülen mezbahanelerde yapması uygun görülmüştür. Çıkarılan nizamnameler ile insan sağlığı ve hayvan hakları gözetilmiştir. Salgın hayvan hastalıklarının XIX. asır boyunca Osmanlı Devleti'nde devam ediyor olması, devletin birçok yerinde zararlara sebebiyet vermiş, yaşanan 93 Harbi ile beraber salgınların arttığı ve bu duruma yönelik tedbirlerin artırıldığı görülmüştür (Gürler, 2009:11).

Osmanlı Devleti'nde Difteri serumunun üretiminden sonra salgın hayvan hastalıklarının araştırılmasında da Dr. Nicolle vazifelendirilmiştir. Nicolle, tıbbi yöntemlerin beraberinde Anadolu'da uygulanan geleneksel yöntemleri de çalışmalarında uygulamıştır. Dr. Nicolle'ün çalışmalarında görev arkadaşı Adil Mustafa Bey'dir. Bakteriyolojihane-i Şahane, takribi iki yıl kapsamında elli bin üniteden daha çok serum hazırlamıştır (Yıldırım, 2010a:139). Sığır vebası serumu üretimi ve aşılama ile beraber salgından ölümler azalmıştır. 1901 yılında Dr. Nicolle'ün Avrupa'ya dönmesinin akabinde kurum iki bölüm şeklinde hizmete devam etmiştir. Bir bölümü insan hastalıklarını araştırmak vazifesini taşımıştır. Hayvan rahatsızlıkları üzerine de "Bakteriyolojihane-i Baytarî" kurulmuştur (Erk, 1968:69). Bakteriyolojihane, hizmet alanı genişleyerek çalışmalarına devam etmiştir.

2.12. II. Abdülhamid Dönemi Tedavi Edici Sağlık Kurumları

2.12.1. Hamidiye Etfal Hastanesi

Osmanlı Devleti'nin geçmişten günümüze yaşayan şifahanelerinden, Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi, II. Abdülhamid'in devlete ve millete kazandırdığı yeniliklerle kuşanmış hizmetlerinden biridir (Selçuk ve Çolak, 2012: 11). Sultan II. Abdülhamid'in ülkeye kazandırdığı ilk çocuk hastanesidir.

Birçok kaynakta kısmen anlatıldığı üzere hastanenin kuruluş süreci şu şekildedir: II. Abdülhamid'in çokça sevdiği evladı Ülviye Sultan, kibritlerle oyun oynadığı sırada kıyafetinin alev almasıyla vefat eder. II. Abdülhamid, yaşadığı hüznünü atlatamadan, diğer evladı Hatice Sultan, kuşpalazı hastalığına yakalanınca şifası için alanında başarılı bir hekim arayışına girer. Sultana yapılan öneriler üzerine Batı'da eğitim almış olan Bahriye hekimlerinden İbrahim Bey, Hatice Sultan'ın kontrollerini yapar.

Hekimin “Hasta son nefeslerini alıyor.” görüşünü bildirmesinin hemen akabinde Sultan, kaybedilir. II. Abdülhamid, yaşadığı hüznler üzerine Osmanlı tebaasındaki tüm evlatların rahatsızlıklarına şifa olması niyetiyle bir evlatlar şifahanesi oluşturulması için emir buyurur (Şehsuvaroğlu, 1953).

Hastanenin inşası için İbrahim Bey ‘in ismi belirlenir. Zira 1893 senesinde bizatihi II. Abdülhamid’in buyruğu ile Almanya’ya nöroloji ve pediatri branşlarında keza sosyal hijyen konusunda uzmanlık eğitimi alması için yollanmıştır (Selçuk ve Çolak, 2012:11). Hastanenin yapımı için ilmi donanımı olan İbrahim Bey vazifelendirilir.

Sultan II. Abdülhamid’in buyruğu üzerine 2 Haziran 1898’de, kurumun inşasına başlanır. Şifahenenin yapım sürecinde alınması gereken ilmi ihtiyaçlara yönelik Avrupa’ya gidilerek gerekli görülen cihazlar ivedilikle satın alınır. Dr. İbrahim Bey, hastane için gerekli alım işlemlerini nihayetlendirdikten sonra II. Abdülhamid’in emri doğrultusunda yeni açılacak olan çocuk hastanesinde çalışacak doktorların belirlenmesi çalışmalarına başlar. Bu doğrultuda hastanenin yapımı nihayetlenmeden hastane için gereklilik arz eden cihazlar alınır ve hastanede görev alacak doktorlar belirlenir (Demirel, 2011:144). Hastane ile ilgili çalışmalar kararlı ve de hızlı bir şekilde devam eder. 1898 Nisan ayında başlanan hastanenin inşaatı 1899 Mayıs ayında tamamlanır.

Hastanenin inşası için sarfedilen 13.000 Osmanlı altınını Sultan II. Abdülhamid şahsi gelirinden öder. “Yapının merkez alanına “Hamidiye Etfal Hastanesi ve yine “Firdevs-âşiyân Merhume Hatice Sultan Hazretlerinin Nâmına” isimli bir yazıt konulur. Kurumun tüm eksikliklerinin tamamlanmasının akabinde açılış günü gelir (Yıldırım, 2010b:35). Sultan II Abdülhamid, aynı gün evladı Abdurrahim Efendi’nin merasiminin de gerçekleşmesini buyurur. Bu münasebetle kurumun halk ile buluştuğugün olan açılış günü, varlıklı-fakir başvuran her hanenin evladının bu merasime dahil edileceği, bu merasime dahil olmak isteyen kişilerin resmi gereklilikleri yaptırımları basın yolu ile ilan edilir (Demirel, 2011:151). 1899 yılı haziran ayında takribi 1000’e yakın Osmanlı evladının mürüvvetinin görüldüğü bir merasimle, “Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi” ismiyle resmi olarak açılış gerçekleşir (Tombul, 2009:124). Düzenlenen sünnet töreniyle Hamidiye Etfal açıldığı gün hizmet vermeye başlamıştır.

Hamidiye Etfal Hastanesi, 1900 senesi başlangıç olmak üzere, her yıl 31 Ağustos günlerinde bir istatistik salnamesi yayınlamıştır. Yayımlanan bu salnamelerin birincisi

anadilde basılmıştır. İlk yayınlanan salname, “Hamidiye Etfal Hastanesi İstatistik Risalesi” ismiyle yayınlanmıştır. Yayınlanan mecmualarda kurumun görselleri, hasta fotoğrafları, kurumun bölümlerinin farklı fotoğraf kareleri bulunmaktadır. Salnameler; vatan topraklarının üçra hastanelerine, ilim kongrelerine, İngiltere’nin British Museum Kütüphanesi’ne, Amerika’nın Chicago Eyaleti ile Philadelphia şehrine, Brezilya hatta Güney yarımküredeki donanımlı kurumlara ve bu devletlerdeki tıp alanındaki bilirkişilere, tıp kurultaylarına ulaştırılmıştır (İstatistik,1903.22;1905:3). Söz konusu yayın, döneme dair kurum ile ilgili mühim bilgiler içermektedir.

Hastanenin inşasının yapıldığı alan denizden 120 metre yükseklikte bir tepededir (Batirel, 1997:40). On farklı pavyon olarak ifade edilen bölümden oluşan hastane, T şeklinde bir alan üzerinde; ilk zamanlarda, sık bir yerleşik düzenle dört çiftten oluşan küçük pavyonla; orta alanda yer alan bir idari bina ve arka kısım olarak ifade edilen bölgeden bir küçük ısı merkezi ile şekillendirildiği bilinmektedir. Hastanenin ferah bir bahçe içinde, kişide olumlu tesir bırakan bir çevre düzeninin olduğu dikkat çekmektedir (Yavuz, 1988:129). Hastanenin belirtilen bu düzeni zaman içinde değişikliğe uğramıştır.

Kapsamı itibariyle geniş bir alana inşa edilen hastanenin arazisi iki bölümden oluşmuştur. Hastanenin kapalı inşa edilen arazisinde bakteriyoloji, kimya laboratuvarı, bir ila beşinci pavyon arası bölümde ise mutfak, çamaşırhane, kalorifer dairesi ve etüv bulunmaktaydı. Bahçeye ayrıca mevcut ağaçlar dışında 804 ağaç dikilmişti (İstatistik, 1901:10-12). Hastane hem tıbbiye dairesiyle hem de farklı bitki ve ağaçları barındıran botanik kısmı ile hizmet vermiştir.

Osmanlı Devlet’inde ilk defa açılan, tam kapsamlı, birbirinden uzak, bağımsız pavyonlardan meydana gelen bu kurum, salgın hastalıkların ayrı yapılarda tedavi edilmesi imkanını tanıyan olmasıyla, keza servis ve ulaşımın açık havada yapılması özelliği ile Osmanlı halkına hizmet ederek, sürece katkı sağlamıştır (Yavuz,1988:130).

Hamidiye Etfal Hastanesi tüm detayları ile titizlikle hazırlanarak hizmete açılmıştır. Öyle ki hastanenin ecza kavanozları Yıldız Sarayı’ndaki çini fabrikasında yaptırılmıştı. Hastanenin bir diğer farklılığı Avrupa’dan yayınların getirildiği hastane kitaplığıdır (İlter, 1979:22). Kitaplık, Fransa, İngiltere ve Almanya’da derlenen kitap ve dergilere aboneydi. Yurtdışından da birçok ilmi kitap bulunuyordu (Hamidiye Etfal Hastane-i Âli’si Kütüphanesi, İstatistik1903:39).

Hastanenin hizmet sisteminde ikinci barakada salgın hastalık tanısıyla tedavi gören hastalar ihtisas yapmış hekimler tarafından kontrol edilir, hasta olan kişilerin reçetelerindeki ilaçlar II. Abdülhamid'in buyruğuyla eczane tarafından ücretsiz verilirdi. Hamidiye Etfal Hastanesinde ayrıca kimyahane ve bakteriyoloji laboratuvarı mevcuttu. Avusturya'daki yüksekokul hastanesinde kurulan kimya laboratuvarı misal olarak incelenerek kurulmuştu. Laboratuvarı gerekli tüm bilimsel çalışmalar yapılabiliştir (Batırel,1997:40). Kimyahanede, Avrupa'da sayılı kimyahanede bulunan Türkiye'de ise sadece bir kurumda bulunan kan ölçüm cihazları, şeker tayininde kullanılan spektroskop, hassas terazi gibi cihazlar bulunmaktaydı (İlter, 1979:29).

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk defa röntgen aletini ilim talebeleri bir mekanizma sistemi şeklinde oluşturmuş, bu mekanizma 1897 yılında muharebe sürecinde Yıldız Hastanesi'nde çalıştırılmış, 1902 yılında da Hamidiye Etfal Hastanesi'nde kullanılmıştır (Yıldırım, 2010b:57).

1904 yılına gelindiğinde hastanenin elektrik ile aydınlatılması yönünde fikir birliğine varılır. İvedilikle aydınlatma sistemi için gerekli tüm ihtiyaçlar Alman Siemens şirketine sipariş edilir. Bu doğrultuda aynı zaman diliminde hastanenin ısıtma sistemi için gereken altyapı inşasına başlanır (Demirel, 2011:152). Yine kurumda verem hastalığı ile savaş için hususi bir kurul kurulur. Bu kurul hastalığın seyri hakkında salgının yayılımı ve vefat rakamları gibi mevzularda malumat alacaktır (Demirel, 2001:159).

Hamidiye Etfal Hastanesi'ne 1907 yılında mescit ve saat kulesi ilave edilmiştir. Saat Kulesi'nin tepe bölgesinde rüzgârın yönünü yansıtan hususi bir alet ve paratoner bulunmaktadır. Keza ezanın aksamadan okunabilmesi için bir de şerefe eklenmiştir. 100'ü aşkın kişinin namazını eda edebileceği caminin çevresine incelikledüşünülerek sağlıklı olmayan evlatların dolaşabilmesi için korumalı bir dolaşma alanı oluşturulmuştu. Mabet ve saat kulesi Hamidiye Etfal Hastanesi'nden bugüne ulaşan tek yapıdır. Kurumun gıda giderleri II. Abdülhamid' in şahsında karşılanmıştır. Ayrıca hastaneye yatan kişilerin sağlıklı beslenmesine ihtimam gösterilmiştir. Hastanenin herkese hitap eden incelikle hazırlanmış bir yemek menüsü de vardı (Yıldırım, 2010b:93).

Hamidiye Etfal Hastanesi, Osmanlı Devlet'ine misafir olan ilim insanlarının da takdirine nail olmuştur. Hastaneyi ilk ziyaret eden, tıp alanında itibar gören Alman hekim, Hamidiye Etfal Hastanesi'nin kendi görev yaptığı kurum ile çok benzer olduğunu; lakin konumu ve sağlıklı atmosfer ortamı bakımından İstanbul'daki hastanenin daha güzel olduğunu ifade etmişlerdir (Yıldırım, 2010b:95). Bu duruma ilaveten hastanede II. Abdülhamid'in buyruğu üzerine hasta olan kişilerden ücret kabul edilmediği gibi hastaneye müracat eden hastaların takribi 2/4'sine yakın kısmı protestandır (Batırel, 1997:38-41). Bu durum, din ve milliyet ayrımı yapılmadan hizmet verildiğinin göstergesidir.

Sultanın bizatihi ilgisine mazhar olan ve oldukça hızlı gelişip büyüyen hastanenin resmi kayıtları araştırıldığında, kendi dönemine, zaman dilimine göre ileri bir sistemle inşa edilerek Osmanlı Devleti'nin sağlık sistemi uygulamalarına liderlik ettiği ve fikir verdiği görülmektedir.

Hamidiye Etfal Hastanesi resmi kayıtlarında, kurumun hizmet vermeye başladığı günden itibaren 62.000 Müslüman, 6600 Ermeni, 3000 Musevi, 18.000 Rum olmak üzere takribi 100.000 kişiye şifahane olduğu ifade edilmektedir (Demirel, 2011:162).

Bu minvalde konu ile alakalı vesikanın aşağıda transkripsiyonu ve özeti yer almaktadır.

7. Hamidiye Etfal Hastanesi'nin dokuz sene zarfında cins ve mezheb gözetilmeksizin bilumum ahaliye etmiş olduğu hizmet

Y/EE/KP/00031/03097/001/001

Y/EE/KP/00031/03097/001/002

(Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Yıldız Esâs Kâmil Paşa Evrâkı Fonu)

Hamidiyye etfal hastahânesinin dokuz sene zarfında memleket-i osmâniyeye bilâ tefrîk cins ve mezheb bi'l umûm ahâlîye ettiği hizmet-i ifâsı Hamidiye etfal hastahânesi tarih-i tesîsi olan 1315 mayısından 1324 senesi mayısına kadar dokuz senezarfında milel ve mezâhib mürâacat eden yüz bin marâzîyi tedâvi eylemiştir ki buradaaltı erkânca izah olunur:

26000 İslam

700 Asâkîr-i osmâniyye mücerred

9000 Hitânları icrâ kılınan etfâl-i müslîmin

18000 Rum, 2200 Ermeni, 3000 Mûsevi, 700 Tebâ-i ecnebîyye

Yekûn 100,000

Sânîyen- bu hastahânenin alât ve erdevâtı memâlik-i şâhâne mevcûd ecnebî ve mahallî bi'l-umûm hastahânelerden daha mükemmel olduğundan bundan sonra da yine ahâlîye hizmet etmekle berâber mekteb-i tıbbîyye-i askerîyye ve mekteb-i tıbbîyye-i mülkîyyeden neşat eden genç etibbâdan onar tabîbin amelîyyât ve tatbîkât görmek üzere bir sene devamları halinde sair hastahânelerden daha ziyâde istifâde edecekleri şüphesizdir. Yâni Hamidiye Etfal hastahanesi bu sûretlerde memâlik-i osmânîyyede yetişecek etibbâya bir hizmet-i mühimme i'fâsını derûhde idebilir.

Selâse- işbu hastahâne elyevm mevcûd on iki aded etibbâ-i askerîyyeden her biri bir şûbe-i tıbbîyyede mütehâssıs olduklarından bunların âid oldukları devâire iâdeleri hâlinde yerlerine etibbâ-ı mülkîyyeden bunlar kadar muktedir erbâb-ı ihtisâsı bulunmak bir emr-i asîr oldukdanbaşka senelerden berü hastahânenin emr-i irâdesinin mülkîyye hâsıl eyledikleri cihetle herhâlde ibkâları ehem ve elzemdir.

Râbian –Dersâadetde ve bilâd-ı sâire-i osmânîyyede mevcûd emâkin-i sâhibe-i ecnebîyyeye ve daha vaz u tâbir ile yâr u ağyâra karşı hamidîyye etfâl hastahanesi gibi memleketimize göre elyevm ikmâl bulunan bir müessese-i hayrîyyenin istikbâlini ve terakkîyyâtını kesr eyleyecek sûretde etibbâsının geri alınması İslamların bir hastahâne-i idâreden aczîyyetini i'tirâf demek olacağı ki Elhamdülillah nâil olduğumuz şu devr-i dîl- ârâyı böyle bir muâmelenin efkâr-ı menâfi-i ammeyede ne derecelere kadar muvâffak olacağı mülâhazaya muhtâc kalur.

Hamsen- hastahâne-i mezkûrun bu kere yeniden tanzîm kılınan ve irâde-i senîyye mücebince ki yüz yatak mevcûdu üzerine hazîne-i hassadan senevî on bin altı yüz kûsür lira mesârif-i te'diye eylemekde olup devâir-i askerîyye ise ancak senevî mevcûdetibbâ-ı askerîyyenin mahsûsâtı olmak üzere bin kûsür lira kadar bir masraf-ı ihtiyâr edeceklerdir ki burda hem yeni yetişecek etibbânon tevsî-i mâlûmâtına ve hemde ileride asker olacak etfâl ve sâireye edeceği hizmete mukâbil devletin asker projesinde istiksâr olunacak derecede bir yekûn teşkil etmeyeceği ve vâreste-i izâhtır.

9 Teşrîn-i Sânî sene 13 Hamidîyye Etfâl Hastahanesi Ser Tabîbi İbrahim

Özet

Hamidiye Etfâl Hastahânesi'nin 1315 tarihinde açılmasının üzerinden 9 yıl geçmesiyle, bu yıl sürecinde her tebâaya ücretsiz olarak tedâvi verilmiş olduğuna ve bundan sonra da mezhep ve millet ayrımı yapılmadan tedâvilere devâm edeceğine hâiz evrâkdir. Öyle ki 26000 ini Müslüman ,700 ü Osmanlı askeri, 9000'i sünnet edilen Müslüman çocukları,18000 ini Rum, 2200'ü Ermeni,3000 ini Mûsevi ve 700 ü diğer ecnebilere olmak üzere toplam 100 bin kişi burada tedâvi edilmiştir. Bunun yanısıra Hamidiye Etfâl Hastahânesinde mekteb-i tıbbîyye-i askerîyye ve mekteb-i tıbbîyye-i mülkîyye doktor adayları eğitim görmüş olup burada ihtisâs oldukları alanları uygulayabilmişlerdir. Bundan dolayı Dersâadetteki genç doktorların yetişmesine olanak sağlanmıştır. Ayrıca bu minvâlde gayrimüslimlere de hoşluk ve saygınlık içerisinde tedâvi olanağı verilmiştir. Gerek tarafımız olan gerek tarafımız dışında olanlarca bu durumun zedelenmemesi için ve burada hizmet alan çocukların ileride asker olabilecekleri de göz önünde bulundurularak bu genç doktorlara tenbîhde bulunulmuştur. Bilhâssa Hamidiye Etfalin idâresindeki Müslüman yönetici ve doktorlara işlerini layıkıyla yerlerine getirmeleri bunda bir noksanlık olmaması gerektiği izah edilmiştir. Zirâ bu hayırlı mües se için hamd edildiğine yönelik 9 Teşrîn-i Sâni sene 1324 tarihli Hamidiye Etfal'in baş doktoru İbrahim'in yazdığı arzıdır.

Her bakımdan sağladığı katkılarla neredeyse dünyada benzersiz olan Hamidiye Etfal Hastanesi, Osmanlı Devleti'ndeki ilmi gelişmelerin temsili olduğu kabul edilirken II. Meşrutiyet'in ilânı sonrası değişen şartlarda aynı kıymeti görememiştir. (Yıldırım, 2010b:127). Hastane, 1922 yılında "Şişli Çocuk Hastanesi" adını almıştır.

2.12.2. Viladethane'nin Açılması ve Dr. Besim Ömer Bey

İnsanlık geçmişinin ilk zaman dilimlerinden itibaren kimi hanımlar, doğum yapan kişilere destek sağlamış zamanla bu hususta pratik ve donanım kazanarak bu eylemi bir meslek, uğraş boyutuna taşımışlar, bu şekilde de ebelik mesleği oluşmuştur. Osmanlı'da doğum hadisesi, saray ve halk için aynı sistemin uygulandığı bir hadise idi. Hangi içtimai zümreden olursa olsunlar, hanımların yaşadıkları mevcut düzeninde ve itimat ettikleri bir ebe kontrolünde doğum eylemini gerçekleştirmeleri zihniyeti hakimdi. Hekim'e tehlikeli addedilen doğumlarda ya da bir komplikasyon oluşması durumunda başvurulmaktaydı. Kezâ o dönemlerde loğusa humması İstanbul'da ve memleketin kimi yerlerinde adeta salgın etkisi göstererek anne ölümlerinin artış

göstermesine sebebiyet vermiştir (Civaner, 2009:113). Ebe, Osmanlı Devleti'nde etkin ve aktif hizmet veren önemli bir tıbbi personeldir.

Mahir-acemi tekniğiyle yetişen bu ebe hanımlar için Osmanlı Devleti'nde "ebe nine, ebe hanım" gibi ifadeler kullanılmıştır. XIX. asırda İstanbul ve İzmir gibi metropollerde bilinen mahir ebelerin kadrosunda çalışan ve kendilerine küçük ebe isimlendirmesiyle yaklaşılan genç kadınlar bulunmaktaydı. Bu ebe hanımların önemli bir bölümünü Osmanlı tebaasındaki gayrimüslim azınlıklar teşkil etmekteydi. (Dirican, 1973a:49).

Osmanlı Devleti'nde modern doğum bilimini kuran kişi Dr. Besim Ömer Bey'dir. İlk viladethaneyi açmanın ve çağ ile bütünleşik ebelik ihtisasını başlatmanın beraberinde, Türk tıp ilmine hizmetleriyle ilim geçmişimizin mühim isimleri içerisinde bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'ne modern doğum anlayışını getiren Besim Ömer, 1862 İstanbul doğumludur. 1887 yılında Fransa'ya uzmanlık eğitimi almak için sevk edilmiştir. Aynı dönem Paris'te doğum ve doğum sonrası bakım eğitimleri önem gören bir dönem yaşamaktaydı (Altıntaş, 2006:161). 1891'de eğitimini tamamlayarak Tıbbiye'deki vazifesine dönüş yapmıştır. 1892'de devlet tarafından kongreye vekil göreviyle vazifelendirilerek gönderilmiştir (Güneş, 2001:103).

Besim Ömer; Osmanlı Devleti'nde ilk doğumevi anlayışını ve somut olarak doğumevini faaliyete geçirmiştir. Osmanlı Devleti'nde modern ebeliğin mimarıdır. İçtimai sağlığı ve koruyucu doktorluk hususunu ehemmiyetle ilk ele alan ilim insanıdır. Hanım rahatsızlıkları, Fenni Kıbale ve çocuk sağlığının tedavisi ve bakımı hususlarında birçok eser yazmıştır. Besim Ömer Bey, "Nevsal-i Afîyet" isimli ilmi geçmiş açısından mühim addedilen Osmanlı Devleti'nin ilk tıp yıllıklarını derleyip bastırıldığı gibi (Hacıfettahoğlu, 2007:25), birçok eseri ve makalesi farklı gazete ve dergilerde neşredilmiştir (Organon, 2002:12) Besim Ömer, Osmanlı'da ilk doğumevini açmıştır. Osmanlı ilk tıp salnamelerini yazarak akademik anlamda katkı sağlamıştır.

Dr. Besim Ömer Bey, Fransa'daki eğitiminin akabinde kimi Avrupa devletlerindeki sağlık sisteminin faydalı faaliyetleri hakkında görüş ve düşünceleri "*Osmanlı Devleti'nde Yapılması Gereken Hususlar*" adıyla doğumevi açılması için II. Abdülhamid'e bir tutanak hazırlamıştır. Sunumunda dikkatlerin odaklandığı nokta her doğum öncesi dönemin ve bu dönemi vücudun taşıma sürecinin aynı olmadığı, kimi

hamileliklerde operasyon gerektiğidir. Bu gibi hamileliklerin gidişatlarında ev ortamı operasyona uygun değildir. Anne ve evladın yaşamının risk taşıdığı belirtilmiştir. Oysa doğumevleri, bu gibi doğum süreçleri için uygundur. Keza normal süreçlerinden önce doğan bebekler için küvöz gerekebilir. Anne ve evlat sıhhatinin muhafazası için icap eden tüm gereklilikler burada mevcuttur. Doğumevlerinde iki mühim görev gerçekleştirilecektir: Birincisi doğumevi vazifesi, ikincisi doktor ve ebelerin ihtisası. Sultan II. Abdülhamid, viladethane oluşumunu ilk duyduğunda sıcak bakmamıştır. Bu durumun gerekçesi Osmanlı Devlet’ini oluşturan içtimai çevrenin viladethane’ye karşı menfi bakış açısıdır. Keza ilk açıldığı dönemlerde toplumda hanımların ev dışında, hastane atmosferinde doğum yapmalarını onaylayan bir bakış açısıyla bakmayan zihniyet, Viladethane’ye, nahoş bir isim vermiştir (Civaner, 2009:113). Buna nazaran toplumun Viladethane’ye bakış açısı zaman içinde değişmiştir.

Toplumda bu farklı bakış açısına sebebiyet veren durum ise Osmanlı Devlet’inde doğum eyleminin evde ebe hanımların desteğiyle gerçekleştirilen bir operasyon olması idi. Osmanlı Devlet’inde sarayda görevli ebe hanımlar, doğum eylemini, itinayla hazırlıkları tamamlanmış odalarda gerçekleştiriyordu. Toplumda saygınlığı olan ve mali durumu iyi olan herkes, doğum için evinde hazırlık yapıyor, ebe hanımı itina ile belirliyor ve doğum eylemini evlerinde gerçekleştiriyorlardı. Mali durumu yetersiz aileler de bu tutumu devam ettiriyor; doğum için yaşadığı muhitteki ebe hanımlardan, akraba ve komşulardan destek alıyorlardı. Evinde doğum gerçekleştiremeyecek kişiler ise; bu eylemi gizli gerçekleştirmek zorunda olan kişilerdi. Bu sebepten viladethanelere karşı toplumda bir önyargı vardı (Altıntaş, 2006:161). Osmanlı’da Viladethane açılıncaya kadar olan süreçte, gelenekselleşmiş, saraydan halka herkesin tâbi olduğu bir doğum kültürü anlayışı vardı.

Dr. Besim Ömer, 1892’de Demirkapı’da gerek tıp gerekse ebe dersliği talebelerinin tedavi merkezlerine devam etmelerini, o sürece kadar baştan sona teorik olarak verilen eğitimin pratik boyutuyla gerçekleşmesini sağlamıştır (Organon, 2002:13). Kliniğe başvuran kesim çoğunlukla mali durumu iyi olmayan gebelerdi. Ebe hanımların yetersiz kaldığı durumlarda, uzak muhitlerde oturanlar, oturdukları muhitin emniyet birimine başvururlar, mahalle emniyeti telefonla doğumevine yakın emniyet birimini arar, buradan viladethane’ye bilgi verilirdi. Bilgisi ulaştırılan adrese iki doktor görevlendirilir, gerekli müracaat yapılırdı. Bu görev için herhangi bir ödenek

alınmazdı (Civaner, 2009:113). Viladethanenin toplumun farklı kesimlerine ulaşan kapsayıcı bir özelliği vardı.

Viladethanenin açıldığı ilk zamanlarda Sultan II. Abdülhamid Viladethane'nin açılmasına, yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı temkinli yaklaşıyor olsa da 1897 Mart ayında viladethane yapılacak olan yerin gerekli tüm masraflarının karşılanması için irade buyurmuştur (Civaner, 2009:113).

Ebelik eğitimini mercek altına aldığımızda ise ilk zaman dilimlerinde kurs eğitimi alacak ebelerde herhangi bir vasıf aranmazdı. Hangi yaş grubundan olursa olsunlar, keza okuma yazma bilmiyor olsalar dahi, her ebe kursa katılma hakkına sahipti (Ergin,1940:21). Dr. Besim Ömer, ivedilikle ebelik eğitimine bazı vasıflar eklemiştir (Organon, 2002:14). Belirlediği ilk özellik, ebe olan talebelerin Türkçe biliyor olmaları ve ayrıca yaş olarak 30'u geçmemeleridir. Kezâ Okuma yazma bilmiyor olsalar dahi göreve başladıktan maksimum 3 yıl sonra okuma yazma öğrenme gerekliliği getirmiştir. Besim Ömer, ebe hanımlar için "Ebe Hanımlara Öğütlerim" ve "Ebelik" gibi eserler yazar; gerçekleştirdiği geniş kapsamlı araştırmalarla Osmanlı Devleti'nde modern ebeliğin kurucusu olmuştur (Hacıfendioğlu, 2007:21). Dr Besim Ömer, toplumun ebelik anlayışına ve ebelik eğitimine yenilik getirmiş ve önemli katkılar sağlamıştır.

Tüm bu belirtilen bilgiler ışığında Viladethane'nin açılma sürecine dair ilgili vesikanın aşağıda transkripsiyonu ve özeti yer almaktadır.

8. Avrupa'nın her tarafında olduğu gibi Dersaadet'te dahi bir viladethane tesisi

BEO.647.484.67.01.01

(Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Bâb-ı Âlî Evrâk OdasıFonu)

Dâhilîyye Nezâret-i Celîlesine

Avrupanın her tarafında olduğu gibi pâyitaht-ı saltanat-ı senîyyede dahi laboratuvarhâne tesîsi mukarrer olduğu halde şimdiye kadar i'câb-ı icrâ olunduğundan bahisle mâarif nezâret-i celîlesine iki üç bin lira sarfıyla memâlât-ı islâmîyye arasında ve mesela şehzâde câmî-i şerîfi karşısındaki hâlî arsa ki münâsib mahalde o vechele bir vilâdethâne tesîsi ve inşâsı hakkında mekteb-i tıbbîyye-i şâhâne-i fenn-i vilâde muâllimi doktor binbaşısı Besim Ömer Efendi tarafından mukaddemâ arz ve takdîm

olunup i'câb-ı keyfiyyete bâb-ı âliyyece bakılmak üzere bâ-irâde-i senîyye-i hazret-i hilâfetpenâhî mâbeyn-i hümayûn cenâb-ı mülûkâne baş kitâbet-i celîlesinden tezkere-i husûsîyye ile kendüsünden olan arzuhâli ile merbûtan sevk olunan ve dersâadette inşâsı muktezâsı irâde-i senîyye-i cenâb-ı pâdişâhîde bulunan hastahânesiyle mektebinin Fransada en yeni tarzı olarak yapılmakta olan hânelerde tevfiği için tıbbîyye nezâreti meclîsi mâarifetiyle mîmar mösyö Anton Pinpiyaniye yaptırılan defter ve resimler üzerine keşf ü münâkasası bi'l-icrâ şerâit-i mâlûme ile dört bin sekiz yüz osmanlı altınına inşâsı Anton kalfa uhdesine almış olduğundan meblâğ-ı mezbûrun mezkûr defter ve resimler için mûmâileyh Pinpiyaniye verilmesi lazım gelen elli ve hastahâne ile mektebin itmam-ı inşâatına kadar mezkûr defter ve resimlermûcebince yapılıp yapılmadığına nezâret içinde kezâlik mûmâileyh başkaca i'tâ olunacak yüz altına ceman yüz elli altın mekteb-i tıbbîyye-i mülkîyye nezâretinin muvâzenesine dâhil bulunan tertîb-i mahsûsa ve bir de ber mucîb beş yüz altunluk inşâatının icrâ ve idâresinde müteahhid mûmâileyhe verilmesi lazım gelecek altının dahi hemen tesviyesi husûsunun mâlîyye nezâret-i celîlesine ve mimâr mûmâileyh ile iktizâ eden mukâvelenâmenin tanzîm-i keyfiyyetinin dahi nezâret-i celîlelerine havâlesi husûsuna şûrâyı devlet kararıyla mukaddemâ bi'l-istizân 24 Muharrem sene 1303 tarihinde irâde-i senîyye-i cenâb-ı hilâfetpenâhî mantûk-ı şeref nezâret-i celîlelerine tebliğ edilmiş olduğuna mebnî anlaşılmış olmağla münderecâtına nazaran iktizâsı-ifâsına himmet müteallik buyuruldu.

Özet

Avrupanın her yerinde olduğu gibi Dersâadette de çeşitli laboratuvarlar açılması gerektiğine dair alınan kararlara ek olarak Fransa'da en yeni tarzda inşâ ettirilen doğumhânelerin de Dersâadette de inşâ edilmesi için uygun yerler olduğu Besim Ömer Efendi tarafından Dâhilîyye Nezâretine takdîm kılınmıştır. Bu hususta bahsedilen Şehzâde Câmîi Şerîfi'nin yanındaki boş arsanın Doğumhânenin inşâsı için uygun olup olmadığı mimâr Anton Pinpiyaniye tahkîk ettirilmiştir. Bu anlamda Anton Pinpiyani tarafından defterlere yapılan doğumhânenin plan ve resimleri tıbbîyye mektebine verilmiş ve doğumhânenin inşâsı için tıbbîyye mektebi bünyesine toplam 150 altın padişah tarafından ihsân edilmiştir. Bu minvâlde doğumhânenin inşâsının icrâsı için sadrazamlığa 24 Muharrem sene 1303 tarihli sunulan tezkeredir

2.12.3. Darülaceze'nin Açılması

Arapça menşeli “aceze” kelimesi; zayıf, güçsüz, şahsi sorumluluğunu halletmekten uzak manalarını taşımaktadır. Darülaceze'nin açılması fikrinin merkezinde İstanbul'da her geçen gün artan dilencilerle mücadele edilmesi anlayışı yer almaktadır. Osmanlı Devleti'nin idari merkezi İstanbul, tarihi değişim içerisinde dilenciler için çekim merkeziydi. Şehrin idaresinde sistematik kontroller gerçekleştirilmesine rağmen bu zümreyi kontrol altında tutmak oldukça güçtü. Keza kendileriyle ilgilenecek kimsesi olmamak koşulu ile çalışamayacak kadar ihtiyar ve engelli olanların dilenmelerine rıza gösterilmişti. Bu şartlarda yaşayanlardan “cer kâğıdı” adıyla vesika istenmekteydi (Yıldırım, 1996:22) Devlet, dilencilik ile mücadelede etkin görevler üstlenmiştir. Dilenmeyi tercih etmek zorunda kalan kesim için ise nizamname hazırlamıştır.

Lakin asıl mesele çalışmaya engel durumu olmadığı halde dilencilığe normal bir kazanç kapısı şeklinde yaklaşanlar idi. Bilhassa 1877-1878 Osmanlı-Rus harbi sonrasındaki süreçte, İstanbul'a Balkan topraklarından gelmek durumunda kalan göçmen vatandaşların bir kısmı içtimai düzeni olumsuz etkilemişti. İstanbul, Balkanlarda yaşanan buhran sonrası sayısız dul hanım, ana babasını kaybetmiş yetim evlatlar, engelli ve çalışamayacak şartlarda olan insanlar ile sayıca artmıştı. Şehrin yaşam şekli olumsuz etkilendiği gibi kalabalık caddeler dilenciler tarafından suistimale maruz kalmıştı (Yıldırım, 1996:22). Dilencilüğün hızlı artışında savaşların olumsuz etkileri önemli bir paya sahiptir.

Sultan II. Abdülhamid, 30 Mart 1890 tarihli fermanıyla, Şehr-i İstanbul caddelerinde el açan, sadaka istemekte olan öksüz, yetim çocukların, engelli erkek ve hanımların dilenmekten, istemekten kurtarılması için bu gibi durumda olan kimselere bir yuva inşa edilmesini emretmiştir (BOA.İ.DH.91967-8Ş1307/28 Mayıs1890).

Sultan'ın, kurumun kuruluşuna yönelik fermanının yayınlanmasından sonra gereken tüm çalışmalara başlanır. Darülaceze kurulması ve de açılması kararının akabinde kurumun inşası düşünülen yerin saptanması ve inşaatın gereklilikleri için bir komite oluşturulmuştur. Belirlenen komite, ivedilikle hizmetlerine başlamıştır (Demirel, 2011:112). Komitenin gerçekleştirdiği görüşmelerden sonra Darülaceze'nin kuruluşuna yönelik tüm hususlar belirlenmiştir.

Komite, ilk olarak kurumun inşası için Yenibahçe çayırını belirlemesine rağmen, Sultan II. Abdülhamid, seçilen bu bölgeyi doğru bulmayarak sakin, huzurlu ve havadar bir bölge belirlenmesini ister. Sultan'ın bu iradelerinin akabinde günümüzde Darülaceze'nin mevcut olduğu bölgede kurumun inşasına onay verilir. Darülacezenin projesi için çalışmalara başlanır. Kimsesiz kişilerin ikamet edeceği bölümler ile sanata meyilli evlatların eğitim alacağı atölye, burada kalacak kişilerin özgürce ibadet etmelerine olanak sağlayan cami, kilise ve havranın yapımı için planlamalar gerçekleştirilir. Kurumun yapımı, ihaleye açılır (Yıldırım,1996:30) 2000'e yakın insanı konuk etmesi beklenen yapının inşası için komite maddi destek sağlama çalışmalarına başlamıştır. Sultan, Osmanlı sarayındaki paha biçilemez eşyalardan bazılarını komisyona göndererek bu eşyaların bir tanıtım yapılarak satışa çıkarılmasını ve satıştan oluşacak olan kazancın Darülaceze'nin zorunlu giderleri için harcanmasını irade buyurmuştur. Tanıtımda satışa çıkarılan sunumlar içinde sırmalı el havluları, çini sofa takımı, iki uşak halısı, antika bir nargile benzeri eşyalar bulunmaktadır (Demirel, 2011;113) II. Abdülhamid, Darülaceze'nin açılması yönünde irade kullanmış ve bu hizmetin halkla buluşması için önemli bir miktar şahsi mal varlığından destek sağlamıştır.

Sultanın bu hükmü kamuoyuna duyurulur. Basında yer alan yazıdan önce sergilemeye sunulan, bütün illerden ulaştırılmış olan muhtelif halı, kilim, kumaş gibi kıymetli eşyaların Darülaceze'nin yapım giderlerinde değerlendirilmek üzere sultan tarafından bağışlandığı bildirilmiştir. Bu muhtelif eşyalar satıma sunulmuştur. Haftanın üç günü faaliyet gösteren tanıtıma, hayırsever, cömert İstanbul efradı da katkı sağladıkları bilimum eşya ile, nesne ile katılmışlardır (Yıldırım, 1996:30-32).

Darülaceze'nin inşaatı için yapılan değerlendirmelerden sonra kurumun inşaat masrafları için oluşan tutar kâfi değildir. II. Abdülhamid, bu inşaat için 10 bin lira ihsan buyurmuş keza İstiklal'de açılan sergide satışı gerçekleşen nesneler ve toplanan yardımlar ile yekün rakam 15.847 lira olmuştur. Darülaceze'nin yapımı için toplanılması gereken rakam için inşaatı destek kampanyası satışlarından mali durumu imkân veren devlet görevlileri de almışlardır. II. Abdülhamid ve Osmanlı halkının çabaları nihayetinde Darülaceze'nin temel atma merasimi, 1892 yılında gerçekleştirilmiştir (Demirel, 2011:113). Yapının inşaatı 1895 yılında tamamlanmıştır (Şehsuvaroğlu, 1953:76). 1896 yılında ise tüm detayları nihayetlendirilerek tebaa ile buluşturulmuştur.

Darülaceze’de kalan kişiler genellikle hasta, engelli ve bakıma ihtiyacı olan kişilerdi. Bezmialem Valide Sultan, Haseki Nisa ve Vakıf Gureba hastanelerinden tedavisi kabil olmayan kişiler de bu kuruma gönderilirdi. Kurumda yatarak tedavi gören kişiler, Almanya’dan Osmanlı Devleti’ne ulaştırılan elektrikli bir cihazla tedavi edilmeye başlanmıştır (Yıldırım, 2010a:239). Darülaceze, sadece düşkün olarak kabul edilen kişilere yuva olmaktan öte aynı zamanda tıbbi destek sağlayan bir kurum olarak da hizmet vermiştir.

Darülaceze, Osmanlı halkına hizmete başladıktan sonra her sene farklı bölümler açılmış, kezâ II. Abdülhamid’in görevinin son sürecinde bu yapı, aceze kimselerin konakladığı bir kurum olma özelliğinden uzak gerekli tüm vasıflara vâkıf içtimai bir kurum suretini almıştır (Özbek, 2006:207). Hastanenin ilerleyen süreçte, beyefendiler bölümünün ilk kısmında ilaç satımı ile tam teşekküllü bir laboratuvar vardı. Hastaların yattığı kısımlar bir dehliz üzerine düzenli yerleştirilmişti. İkinci katında ise bir dehlize uzanan operasyon birimi, göz rahatsızlıkları bölümü ve cildiye rahatsızlıkları bölümü mevcuttu. Hanımlar kurumunda da deri hastalıkları, iç hastalıkları, cerrahi müdahale bölümleri, doğum odası, loğusa koğuşu; alt bölümde de engelli hanımları ağırlayan koğuşlar bulunmaktaydı (Yıldırım, 2010a:239). Darülaceze, 1909 yılında Sultan Abdülhamid’in görevden alınmasının akabinde idari değişikliğe uğramıştır. (Demirel, 2011:121).

Darülaceze’nin açılma gayesine yönelik, sürece dair basına yansıyan mezkûr vesikanın aşağıda transkripsiyonu ve özeti yer almaktadır.

10. Padişah Abdülhamid Han’ın adliye, maliye ve orduda yaptığı ıslahat ve kurulmakta olan Darülaceze’ye ihsanda bulunduğu dair El-Ahram Gazetesi’nde çıkan yazının tercümesi

Y/PRK/ZB/00005/00101/001/001

(Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Yıldız Perâkende Zabtıyye Nezâreti Mârûzâtı)

Yıldız-ı Hümayûn / Baş Kitâbet Dâiresi / (El-Ahram) Gazetesinin “4417” numaralı nüshasından tercümedir. / (Dâr’ül-aceze)

Halîfe-i muazzam Sultan Abdulhamid Han hazretlerinin ıslah-ı umûr-ı adlîyye ve mâlîyye, bu derecenin tevâzî-i esbâbının istihsâli vâridât-ı devletin teksîri, mühimmât-ı harbîyye ve zehâir-i askerîyyenin tedârik ve ikmâl, istikâmâtın inşâsı, kuvve-i

cenûdiyyenin Avrupa devletlerinin orduları derecesinde ıslah ve tanzîmi, kuvve-i bahrîyyenin hukûk-ı mukaddesimizi muhâfâza ve siyâset edebilecek bir hal-i mükemmeliyyete ifrâğı, bir çok mekâtib ve medâris küşâdı, ilim ve mâarifetin esâsı dahi mâabir küşâdı ve bu cihetle refah ve servet memleketinin tezyîd ve tevsîi ,bir çok müessesât-ı nâfiâ tesîsi, devletin usûl-ı sâbıkasını bi'l ıslah saltanat-ı senîyyenin şâyân takdîr bir derece-i iktidâre isâli emrinde meşhûr olan himmet ve gayret-ı hümâyûnlarının tâyin-i derecâtı takdîr-i mezîyyâtı gayr-ı kâbil olduğundan maksûdumuz buralarını şerh ve i'zâh değildir. Cümle indinde mâlûm olmak lazımdır ki velîyy'ül nimetimiz sultan Abdulhamid Han hazretleri hâiz-i hilâfet-i kebîri ve mesned-i nişân saltanat-ı azîmi olmakla berâber vüzerâ ve vâlât ve mehâkîm dahi ibkâ buyurulmaktadır. Siyâsîden bir zâtın bize söylemiş olduğu bir sözü burada tekrar eyeriz:” Şevketlü Sultan hazretlerinin derece-i kemâlleri her cihetle vâreste isede nefes-i hümâyûnlarını vatan ve ümmete masdar ederek pek çok işğâl-u itâb buyurmaktadırlar. Misâllerine tarihte pek çok güç tesâdüf olunur. Ulûvv-i himmet-i şâhânelerine devletin bugün ki hal-i kemâli delîle kâfidir.” Bu kadar bu kadar mühim-i umûr arasında merzânın istifsâr-ı hâtırı ,dûçar-ı âlem olanların tâzîyyeti ,fukâra ve bî-çâregâne hazîne-i hassa-i şâhânelerinden para tasdîki gibi umûr-ı hayrîyyeden dahi tegaffûl buyurmamaktadırlar.İşte bu cümleden olarak fukâra dermângân için bir dar'ül-aceze inşâsını emr u fermân ve bunun içinceyb-i hümâyûn-ı mülûkânelerinden on bin lira ihsân ve her vilâyetden dahi bin lira iâne edilmesi irâde ve tensîb buyurmuşlardır.Bu dâr'ül-acezeye İslamlarla berâber Hristiyan ve Yahudi cemâatleri dahi kabûl edileceğinden artık Fransa ve İngilterenin yahud sâir bir hükûmetin hürriyet-i mezhebe mürâat cihetiyle devlet-i âliyyeye karşı iftihâr etmesine mahal kalmamıştır.Velîyy'ül-nîmet efendimiz hazretlerinin her bir evâmir ve irâdât-ı senîyye-i şâhânelerine mısra-ı ekser etmesi derkâr olduğundan huzûr-ı hazretleri yüz elli ve muhtar paşa yüz ve hüseyin kamil paşa yüz lira iânede bulunduklarını ber-vücûh ashâb-ı hayrın buna iştirâk etmekle müsteid oldukları görülmektedir.Şarkîyyenin mâruf olan cûd-ı sehâsı ve irâde-i senîyye-i şâhânenin mantûk-ı münîfine tevkî hareket eylemekle olan akdâm ve bu cihete masrûf olan ihtirâmları hasebiyle bu bâbda dahi ihdâ-ı iâne ve ibrâz-ı müesserânelerinden geri durmayacakları tâbîidir.

Özet

Yüce Halife Abdulhamid Hânın askerîyyede yaptığı yenilikler ve teşhîzâtına getirdiği takvîyyelerin yanısıra mâlîye kurumunu da ıslah etmiş olması tebrike şâyân olarak arz edilmiştir. Ayrıca bunun neticesi olarak birçok yeni hayırlı kurumların bilhassa okul, hastahânelerin açılmasıyla da ülkede servet ve sâadetin çoğalmış olduğu ifade edilmiştir. Öyle ki Abdulhamid Han hazretleri ; tüm bu askerî ve mâlî işlerin arasında bakıma muhtaç olanların ,biçâre olanların,iânesi olmayan halkın da hatırını gözetir olması ,bu gibi kimselere para ihsan etmesinin yanısıra onların barınacakları bir yer olarak tayin edilen Darülaceze kurumunun inşasına karar kılıp bu yolda acele etmesi ve tüm yurttaki bu gibi işlere gücü yeten kimselerden destek olmalarını sağlamıştır.

Bunun neticesi olarak da Muhtar Paşa ve Hüseyin Kâmil paşalar da Darülaceze'ye bağışta bulunmuşlardır. Ayrıca Darülaceze'ye sadece Müslüman olan halk değil Müslümanlarla berâber Hristiyan ve Yahudi cemâatleri dahi kabûl edilmiştir. Abdulhamid Han hazretleri zamanında bunun bir örneğinin görülmediği bu anlamda Fransa ve İngiltere'nin de mezheb hürriyetiyle övünemeyecekleri anlaşılmıştır. Zirâ Abdulhamid Hân'ın her mezhepten biçâre insanların muhafazası hakkında göstermiş olduğu bu merhamet ile kendisi fazlaca eli açık olarak ihsânlarda bulunmuştur. Tüm bunca işin arasında bu gibi hayırlarda bulunuyor olması Abdulhamid hazretlerinin nefeslerini vatan ve ümmet adına harcadıklarının bir göstergesi olarak tebrik edilmiş olup El-Ahram gazetesinin 4417 sayısında tüm bu ifâdeler zikredilmiştir.

2.12.4. Yıldız Hastanesi

1877-1878 Osmanlı- Rus savaşındaki mağlubiyetin verdiği üzüntünün devam ettiği bir süreçte II. Abdülhamid Han, harp etmeyi kesinlikle onaylamadığı halde, 1896 senesinde harbe dahil olmak durumunda kalmıştır (Kodaman, 1993:1).

Yunan Devleti'nin Mora Yarımadası ve Girit Yarımadası gibi Osmanlı Devleti'ne sıklıkla taaruzu bu harbin çıkmasına neden olmuştur. Yıldız Hastanesi, 1896 yılında gerçekleşen Türk-Yunan Harbi sebebiyle (Kâhya ve Erdemir, 2000:238), hudut çarpışmalarında yara alanlar ile Osmanlı Sarayını koruyan fedailerin ve bölgedeki II. Tümenine bağlı olan birliklerin tedavi ve bakımlarına yönelik Yıldız Sarayı çevresinde inşa edilmişti. Hastane, temelsiz, genel olarak tek katlı barakalarla tamamlanmış ve bu barakaların önemli bir bölümü yurtdışından alınmıştı. II. Abdülhamid, inşaatın yapım

gideri olarak 1000 lira vermiştir (BOA.Y.PRK.ASK.32-38.25B1303/29 Nisan 1886). Zaman içinde mevcut baraka yapılar kâfi gelmeyince Berlin elçisi aracılığı ile, Almanya'ya 13 hastane barakası sipariş verilmiştir (1892). Ücreti olan 3500 Osmanlı lirası bir kez daha Sultan II. Abdülhamid tasarrufunda şahsi bütçelerinden verilmiştir. 1897 yılında harbin başlamasının hemen akabinde yaralı askerlerin muayenesine ve bakımına yönelik kurumdaki yatak sayısı kâfi gelmeyince yeni baraka yapıların sipariş edilmesi gündeme gelmiştir. Mevcut 15 koğuşa ek çevrede oluşturtulan 9 yatakla beraber Seyyar Yıldız Askeri Hastanesi'nde mevcut yatak sayısı 600'e ulaşmıştı. 1896 yılı başlarında 24 doktor, 60 hastabakıcı çalışıyordu. Mayıs 1897 tarihine kadar hastanede 23 başarılı ameliyat yapılmış, 150 kişi tedavi görmüştü (Yıldırım, 2010a: 1949).

Çıkan haberler, subayların, sabahın erken saatlerinde Dömeke'ye taaruza geçtiğini, Dömeke'nin her an ele geçirilebileceğini, Dömeke'ye hâkim olunabileceğini ve savaştan dönen erlerin bakımlarına yönelik saray bölgesinde 700 kişi konaklamalı baraka tedavihane inşasının başlamasına buyruk oluştuğunu söylüyordu. Keza merkezi Londra'da bulunan Ajansa düşen bilgilerde de II. Abdülhamid'in 700 yataklı iki hastane inşa edilmesini irade buyurduğu bildiriliyordu (Yıldırım, 2010a:194).

II. Abdülhamid, Yunan Harbi'nde Yıldız Hastanesi ile bizatihi ilgilenmiştir. Hastanedeki gazilere 500 sargı, 500 çorap, 489 çamaşır, 414 gömlek, 210 terlik göndermiştir. Yine Şehremini Rıdvan Paşa, 224 sargı, 178 paket eczalı pamuk, diğer bazı askerler de benzer ekipman göndermiştir (BOA.Y.PRK.ASK.124-2/1Z1314/3 Mayıs 1897). Ayrıca Bizatihi yaralı erleri dolaşarak hatır soran Sultan, barakaları gezerek erlerin sıhhatiyle ilgilenmiş ve baston gereksinimi olanlara kendi yaptığı bastonlardan armağan etmişti. Bu sırada yaralı sayısının artış göstermesiyle Sultan'ın inşaat giderlerini ödediği toplam 500 yataklı yeni barakalar oluşturulmuştur. Cumhuriyetin ilan edilmesiyle sarayı kollayan birlikler dağıtılınca, Yıldız yapılanması feshedildi. (Yıldırım, 2010a:194).

SONUÇ

Bu araştırmada II. Abdülhamid devrinde Devlet-i Ali Osman'da sağlık hususunda gerçekleştirilen hizmetler (1876-1909) anlatılmıştır. Devletin, hemen hemen her açıdan sorunlar yaşadığı bir süreçte hükümdar olan Sultan Abdülhamid, şahsına münhasır reform anlayışıyla, ekonomik, siyasi ve sosyal açıdan hizmetlerde bulunmuştur. Bu hizmetlerinden birisi de sağlık alanında yapılan çalışmalardır.

Sultan Abdülhamid devrinde, sağlık sisteminin oluşmasında gözetici ve iyileştirici sağlık müesseselerinin kurulduğu, bulaşma ihtimali olan rahatsızlıklara karşı uğraş verildiği, gerekli tedbirlerin alındığı, aşı uygulamalarında ilerleme kaydedildiği ve salgın rahatsızlıklara karşı gerekli mücadeleyi verebilmek için tıp ilminin geliştirilmesinin ve doktorların ihtisas yapmasının hedeflendiği sonucuna ulaşılmıştır. Temin edilen kanıtlar doğrultusunda Devlet-i Âli Osman'ın XIX. asırda sağlık hususunda Batılı devletler ile aynı aşamada ilerlemediği ifade ediliyor olsa da Avrupa'ya talebe yollanması, Paris Enstitüsü'nün ürettiği kuduz aşısının Osmanlı Devleti'ne ulaştırılması kanıtlarından Batı ile ilişkilerin devam ettiği ve yakın zaman diliminde benzer gelişmelerin yaşandığı nihayetine varılmıştır.

Sultan Abdülhamid devrinde, mikrobiyolojik kapsamdaki yenilikleri devlete yansıtmak için gerçekleştirilen uygulamalar nihayetinde Batı'nın çalışmalarının aktarıldığı ve bu duruma bağlı olarak da Osmanlı Devleti'nde müesseselerin kurulduğu sonucuna varılmıştır. Bu kurumlardan biri olan Darülkelp'de hazırlanan kuduz aşıları aracılığı ile bu rahatsızlığın tedavisi Osmanlı Devleti'nde de yapılmaya başlanmış, hasta olan kişilerin Avrupa'ya gitmesine lüzum kalmamıştır. Bu kurumun Devlet-i Âli Osman'da açılmasının akabinde 1897 yılında Şam Vilayeti'nde ve 1905 yılında Selanik Vilayeti'nde Darülkelp Laboratuvarları kurulmuştur. Mevcut laboratuvarlara ilaveten ilerleyen zaman diliminde yeni laboratuvarlar açılarak süreci devam ettirmiştir. Bu doğrultuda hastalığın tedavisinin yurtiçinde yapıldığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde mikrobiyolojik kapsamdaki araştırmalar Paris'e uğurlanan heyetle farklı ve de modern bir seviyeye taşınmıştır. Mevcut süreçte Darülkelp Laboratuvarı'nın Osmanlı'da mikrobiyolojik kapsamdaki müesseselerin oluşumuna liderlik yaptığı görülmektedir. 1892 yılında ilk defa çiçek salgınına yönelik serumun oluşturulmasıyla hastalığa karşı verilen savaşta milli serum üretildiği, çiçek aşısı oluşum kurumu Telkikhane'nin üretime başladığı bilinmektedir. Bu sayede ithal

aşı yerine Osmanlı Devleti'nde üretilen milli serumdan istifade edilmiş ve de Osmanlı Devleti'ndeki elçilikler, serum gereksinimlerini Telkikhane'den sağlamıştır. Kurumda ayrıca aşı mektebi oluşturularak görevli memurların eğitim alması sağlanmıştır. Serum ve aşının Osmanlı'da hazırlanması akabinde aşı ile ilgili yönetmeliklerin oluşturulmasıyla memleket topraklarında salgının genel boyutuyla takip dahilinde olduğu kânââtine varılmıştır. Sultan II. Abdülhamid devrinde yürütülen ilmi araştırmalardan görülmektedir ki, Bakteriyolojihane-i Şahane'nin kurulması ile bulaşma ihtimali olan rahatsızlıklara karşı aşı oluşumu, tüm canlılara yönelik mikrobiyolojik araştırmalar, bilinen ve bulaşma ihtimali olan rahatsızlıklara bağlı patolojik incelemeler gibi Osmanlı tebaasının sağlık sorunlarını alakadar eden birçok uygulamaların fiili olarak gerçekleştiği nihayetine varılmıştır. Keza II. Abdülhamid'in tedbiren salgın kaynaklı yayılımı önlemek için sağlık kurumu olarak faaliyete soktuğu Bakteriyolojihane-i Baytari'nin hizmete başlaması ile şarbon, tüberkülin hastalığı gibi rahatsızlıkların tedavi sürecine de katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Osmanlı Devleti, salgınlarla mücadele noktasında ciddi çalışmalar yapmıştır. XVI. yüzyılda devletin uyguladığı bir karantina sisteminin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sakız Adası'ndaki uygulama bu anlayışa örnektir. Adaya gelenlere “‘ta’unlu yerden geldünüz” ifadesi kullanılarak bir süre bekletilmiş, kaldıkları süre zarfında her gün ikişer akçe ödeme alınmıştır. Bu sistemin Kanun-i Kadim olduğu belirtilmiştir. Müslümanlar için bu uygulama uygun bir yerde bekletilmeleri şeklinde gerçekleşmiştir.

Osmanlı Devleti'nde aşılama uygulamaları kadar aşılarda muhafazası da önemli bir konudur. İllere gönderilen aşılarda mesafeden dolayı yollarda bozulabiliyordu. Bu soruna çözüm olarak belli noktalara Telkikhane açılmıştır. Yine bu noktada bir nizamname çıkarılarak çiçek aşısı yaptıranlara bir şahadetname verileceği, bu şahadetnameyi alamayanların evlenemeyeceği, işe kabul edilmeyeceği ve seyahat edemeyeceği vurgulanmıştır.

Salgın sürecinde zorunlu bir aşılama olmuştur. Süreç dahilinde Gayr-i Müslim mekteplerde de gönüllü olmamalarına rağmen aşılama uygulanmıştır. Aşılama sürecinde Gayr-i Müslim vatandaşlar kimi zaman zorluk çıkarmışlardır. Özellikle Musevi ve Ortodoks halkın çoğunlukla yerleşik düzeni tercih ettiği İstanbul'un kimi bölgelerinde çiçek salgını yayılmıştır. Buna rağmen aşya muhalefet edenlere para cezası uygulanmıştır. Aşı uygulamalarına halk kimi bölgelerde tepki göstererek karşı

çıkılmıştır. Zaman zaman jandarma desteği ile aşılama gerçekleştirilmiştir. Aşı hususundaki kararların kesin ve yaptırımsal olduğu sonucuna varılmıştır.

Salgın döneminde Osmanlı Devleti'nde aşığı destekleyen bir kesim olduğu gibi aşı uygulamasına muhalefet eden bir kesim de olmuştur. Bu gibi durumlarda uyarı ve para cezası uygulandığı sonucuna ulaşılmıştır. Yine bu süreçte aşı memurlarının yetiştirilmesinde aşı dershanesi açılmıştır. Dershaneye her yıl sınav ile alınan gençler teorik ve pratik eğitim aldıktan sonra sınavı geçenler aşıcı şahadetnamesi edinerek illerde görevlendirilmiştir. Geline nokta II. Abdülhamid döneminde aşılama çalışmaları kapsamında 1894 aşı nizamnamesi hazırlanmış, hazırlanan bu nizamname ile çiçek hastalığı mücadele yöntemleri yürürlüğe girmiştir. Aşılanan kişilere şahadetname verilmiştir. Aşı şahadetnamesi Covid-19 sürecinde sıkça telaffuz edilen aşı karnesi anlamına gelmektedir. Eğitim- Öğretime devam etmek isteyen öğrenci aşı şahadetnamesini bulundurmakla mükelleftir. Şahadetnamesi olmayan öğrenci eğitim- öğretime devam edememiştir. Öyle ki kurum idarecilerinin aşı şahadetnamesi olmayan öğrenciyi okula alamadığı, aksi takdirde para cezası uygulamasına tabi olduğu nihayetine ulaşılmıştır.

Aşılama kapsamında yapılan çalışmalar dışında, var olan kanıtlarla Sultan II. Abdülhamid devrinde, Osmanlı'da ilk doğumevi kurumu olan Viladethane'nin hizmete girmesi ile hamilelik dönemi ve doğum sürecinin ilmi boyut kazandığı, doğum eyleminin ilmin bir kolu boyutuna ulaştığı, sağlıkla ilgili faaliyetlerin geliştirildiği sonucuna varılmıştır. Keza Viladethane'de çağ ile bütünleşmiş ebelik eğitimi verilerek ebelik mesleğinin bilimsel temellere dayanan çağdaş yöntemlerle uygulandığı ifade edilebilir. Bu eğitimlerle doğum eylemi sırasında yaşanan sorunların azaldığı, keza vefatların azalmasıyla birlikte Osmanlı Devleti demografik yapısındaki yoğunluğun artış göstermesine fayda olarak döndüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmadan ulaşılan nihai sonuçlara göre II. Abdülhamid devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk çocuk hastalıkları kuruluğu olan Hamidiye Etfal Hastanesi'nin açılmasıyla memleket topraklarında ilk çocuk sanatoryumunun açıldığı, Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi'nin sağlık politikalarına öncülük ettiğı bilgisine ulaşılmıştır. Keza ilk röntgen ışınlarının 1897 yılında Yıldız Hastanesi'nde kullanılmasından sonra 1902 yılında Hamidiye Etfal Hastanesi'nde kullanıldığı sonucuna varılmıştır.

Araştırmadan ulaşılan bir diğer sonuç II. Abdülhamid devrinde Osmanlı İmparatorluğu’nda aceze, kendi gereksinimlerini karşılayamayacak kişiler için Darülaceze kurumunun açıldığıdır. Darülaceze, Osmanlı halkına hizmete başladıktan sonra sadece düşkün olarak kabul edilen kişilere yuva olmaktan öte aynı zamanda tıbbi destek sağlayan bir kurum olarak da hizmet vermiştir. Kezâ II. Abdülhamid’in görevinin son sürecinde bu yapının, aceze kimselerin konakladığı bir kurum olma özelliği ile beraber gerekli tüm vasıflara vâkıf içtimai bir kurum suretini aldığı sonucuna varılmıştır.

Bir memlekette devletin sağlık kuruluşları inşa etmesi ve de açması o devletin halkın sağlık sorunlarıyla ilgilendiğinin bir imaresidir. Bu çalışmada II. Abdülhamid Han’ın sağlık siyasetiyle, döneminin ilim noktasını yakaladığı gibi Batı’ın tanınan modern kuruluşlarının mükerrerlerini ve özgün kurumları Osmanlı Devleti’nin sağlıksistemine kazandırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın nihayetinde var olan ve sunulan kaynaklardan, kanıtlardan yola çıkılarak, ‘Tarih tekerrürden ibarettir’ ifadesini sağlık bağlamında değerlendirdiğimizde, 2019-2022 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde ve dünya devletlerinde yaşanan Covid-19 salgınının tarihte yaşanan salgın süreci ile benzerlik ve farklılıklarının çalışmada sunulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kezâ Osmanlı Devleti’nde salgın karşısında, aşılama çalışmalarında ve 2020-2022 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde benzer önlemlerin alındığı lâkin uygulamalardaki yaptırımlar noktasında farklılıklar olduğu görülmüştür. Bu farklılıklara ilaveten Osmanlı Devleti’ni oluşturan Gayr-i Müslim halk ile tebanın ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni oluşturan halkın aşılama çalışmalarının uygulanması noktasında benzer tepkiler verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak salgın karşısında alınan önlemler, halkın gösterdiği tepkiler, aşılama çalışmalarındaki uygulamalar noktasında çalışmanın genelinde ifade edilenler doğrultusunda benzerlik ve farklılıklar olduğu kanaatine varılmıştır.

KAYNAKÇA

- A.D VN. MKL.: Saderet Evrakı, Mukavelenameler 25-29; 2068/43.
- A.DVN.: Sadaret Evrakı, Divan Kalemi 23-/10.
- Ahmet, M.,1318. “Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye’de Karantina Yani Usul-ı TahaffuzunTarihçesi”, Salname-i Nezaret-i U mur-ı Hariciye, C. III, Dersaadet 1318, s. 436-471.
- Akın, Ö. F. (1988). *II. Abdülhamid’in Kültür Faaliyetleri Üzerine*. Sultan II.Abdülhamid Sempozyumu. İstanbul. Seha Neşriyat: 75-85.
- Akgündüz, A. (2000). *II. Abdülhamid Zamanında Yapılan Hukuki Düzenlemeler ve Hukuk Devleti Anlayışı*.İstanbul. Bilge Yayınları.
- Akyay, N. (1982). *Osmanlı İmparatorluğunda Sağlık Örgütleri ve Sosyal Kuruluşlar*, Ankara. Hacettepe Üniversitesi Toplum Hekimliği Bölümü Yayınları
- Alp, N. (1973). *Ottoman Health Institutions Between Late 18th and Early 20th Centuries*. (ODTÜ Mimarlık Bölümü Arch.529 Dersi Yayınlanmamış Öğrenci Raporu). Ankara.
- A.mkt. Mhm.: Saderet Evrakı Mühime 130 / 76; 163/23; 386/42; 593/8; 593-12; 596/9.
- A.mkt. Um: Saderet Evrakı, Mektubi, Umum Vilayat 286/ 41; 125/ 52.
- Arpacı, S. (2003). *Sultan II. Abdülhamid Bibliyografyası* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kayseri Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Ayar, M. (2007). *Osmanlı Devleti’nde Kolera Salgını İstanbul Örneği (1892-1895)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Aydın, E. (2006). *Dünya ve Türk Tıp Tarihi*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Aydın, E. (2004). *XIX. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması*. OTAM, Sayı: XV. Ankara.
- Aydın, E. (2004). *XIX.Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması*. OTAM, Sayı: XV. Ankara: 185-207.

- Aydın, M. (2000). *Sultan II. Abdülhamid'in Liderlik Sırları*. İstanbul. İzci Yayınları.
- Babacan, R. (2013). *İmparatorluğun Son Nefesi Ulu Hakan Sultan Abdülhamid Han*. Denizli. Ege Basın Yayın Tesisleri.
- Batirel, H. F. (1997). *Yüzerini Utanç Kaplamalı*. Tarih ve Medeniyet,4, (41), ss.38-43.
- Batu, A. (1982). Pendik Veteriner Kontrol Araştırma Enstitüsü (1901–1982), Pendik Mikrobiyoloji Enstitüsü Yayını, İstanbul.
- Baykal, A. N. (1999). *II. Abdülhami'in Yöneticilik Sırları*, Sistem Yayıncılık, İstanbul
- BEO: Babıâli Evrak Odası 330/24725; 373/27927; 493/ 36961; 493/ 36962; 684/51294; 804/ 60280; 1085/ 81304.
- BEO: Babıali Evrak Odası Fonu: 647. 484. 67.01. 01
- Besim, Ö. (1315). *Bakteriyolojihane-i Şahane*. Nevsal-i Afiyet I. İstanbul: 99-101.
- , (1315). *Veba-i Bakri Serumı*. Nevsal-i Afiyet I. İstanbul: 104 107.
- , (1315). *Kuş Palazı Serumunun Suret-i İhtisarı*. Nevsal-i Afiyet. İstanbul: 111-112.
- , (1315). *Telkihane-i Şahane*. Nevsal-i Afiyet I, İstanbul: 111-112.
- , (1320). *Çiçek Aşısı*. Nevsal-i Afiyet III. İstanbul: 316-319.
- , (1320). *Difteri Serumunun İstatistikî*. Nevsal-i Afiyet II. İstanbul: 11- 401.
- Beyan, M.A. (2008). *1811 İstanbul Veba Salgını, Etkileri ve Alınan Tedbirler*.
- 1.Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi/10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı, C.2 (20- 24 Mayıs 2008). İstanbul: 1029-1036.
- BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi). (2010). *Katalogları Rehberi*, Ankara: 243
- BOA.MKT.MHM.386-42/8 Mayıs 1283/20 Mayıs 1867.
- BOA.DH. MKT2068/43/1312. M.17/16 Temmuz 1884.
- BOA. Y. PRK.ASK.32-38.25B1303/29 Nisan 1886.
- BOA.İ.DH.91967-8Ş1307/28 Mayıs 1890.
- BOA.BEO.28-2047/05/Z/1309/1 Temmuz 1892.
- BOA.A.MKT.MHM.596-9/11 L1312/7 Nisan 1895.
- BOA.BEO 684-51294/02R 1313/22 Eylül 1895.
- BOA. Y.PRK.ASK.124-2/1Z1314/3 Mayıs 1897.
- BOA. DH.MKT.2254-26/1317 Ca 30/6 Ekim 1899.
- BOA.MF.MKT.1001-63/09/Ca/1325/20 Haziran 1907.
- Bolak, O (1950). *Hastanelerimiz*, İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul.

- Böke, P. (2009). *İzmir Karantina Teşkilatının Kuruluşu ve Faaliyetleri, (1840-1900)*, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 8, (18-19), ss.137-159.
- C.SH.: CevdetTasnifi Sıhhiye 17-823.
- Cezar, M. (1971). *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*. İstanbul. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Civaner, C. ve Ülman.I.Y. (2009). *Her Şey Çocuk İçindir*. Türk Padiadri Arşivi Dergisi, 44, ss.112-114.
- Çadircı, M (1989). *II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Ordusu*. Ankara: 36-49.
- Demirel, F. *Sultan II. Abdülhamid'in Mirası İstanbul'da Kamu Binaları*. İstanbul. İklim Matbaacılık.
- DH. MKT.: Dâhiliye Nezaret, Mektubi Kalemi 385/9; 418-31; 660.71.01.01; 1380;53; 1381/51; 1386/50; 1399-84; 1397/5; 1556/-104; 1559/ 55; 1598/99; 1618/29; 1647/50; 1673/32; 1716/35; 1739/47; 1818/65; 1940/24; 1963/101; 1975/80; 2092/33; 2108/52; 2158/81; 2254/26; 2590/55.
- Dirican, M. R. (1970). *Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Örgütlenmesinin Kısa Tarihçesi*. Atatürk Üniversitesi Tıp Bülteni, 2(7): 184-193.
- , (1973a). *Türkiye'de Ebeliğin Kısa Tarihçesi*. Dirim,48, (1): 49-52.
- , (1973b) *Türkiye'de Sağlık Memurluğunun Kısa Tarihçesi*. Dirim,48, (11): 469-471.
- Doğanay, M. (2011). *Enfeksiyon Hastalıkları Ders Notları*. Kayseri. Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayını.
- Erdemir, A. D. (2014). *Tıp Tarihi*. İstanbul. Nobel Tıp Kitapevleri.
- Ergin, O.N. (1940). *İstanbul Tıp Mektepleri Enstitüleri ve Cemiyetleri*. İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayını. Osmanbey Matbaası. İstanbul.
- Ergör, G. (2010). *Salgın Hastalıklara Yönelik Hizmetler, Birinci Basamak Sağlık Hizmetleri Veri Rehberi*. Ankara. Türkiye Halk Sağlığı Kurumu Yayını: 116.
- Eringöz, H. (1998). *Türkiye'de Sağlık İdaresi, Dünyada ve Türkiye de 1850 Yılından Sonra Tıp Dallarındaki İlerlemelerin Tarihi*, Ed. Ekrem Kadri Unat, İstanbul: 174-184.
- Erk, N. (1968). *İlk Türk Bakteriyologlarından Adil Mustafa*. Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi,15: 67-69.
- Etker, Ş. (2009). *Paul-Louis Simond ve Bakteriyolojihane-i Osmani'nin Çemberlitaş'ta Açılışı 21 Eylül 1911*. Osmanlı Bilimi Araştırmaları,2: 13-33.

- Frik, F. (1979). *Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında Sağlık İşleri Yönetimi*. Dirim,54, (9-10): 304-305.
- Gençoğlu, M., (2011). 1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi* 2, (1): 29-50.
- Gül, A. (2009). XIX. Yüzyılda Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 41: 63.
- Gül, R. ve Başağaç, T. (2007). Türkiye’de Tarım Bakanlığı Bünyesinde Kamu Veteriner Hekimliği Örgütlenmesinin Dünü Bugünü. *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*,78(2): 58-61.
- Gümüšoğlu, F. (2001). *Türkiye'nin Pasteur'u Dr. Zekai Muammer Tunçman*, Berfin Yayınları.
- Güneş, İ. (2001). Türk Parlamento Tarihi TBMM-V. Dönem 1935-1939, C.II, TBMM Vakfı Yayını No:26, Ankara.
- Gürkan, K.İ. (1967). Guraba Hastanesi Tarihçesi, İ.Ü. Tıp Fakültesi, İstanbul.
- Gövsal, İ.A. (1947-1954). Resimli Lügat ve Ansiklopedi (2) İstanbul.
- Hacıfettahoğlu, İ. (2007). *Hanımefendilere Hilal-iAhmer'e Dair Konferans Dr. Besim Ömer*, Tuna Ofset, Ankara.
- Hallaçoğlu, A. (1994). *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri*, (1912-1913). Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi'nin İstatistik Mecmua-i Tıbbiyesi (1903). Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi Kütüphanesi: 20-22.
- Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi'nin İstatistik Mecmua-i Tıbbiyesi (1903). Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi Kütüphanesi: 39.
- , (1904). *Hamidiye Etfal Hastahanesi'nde İlk Sanatoryum Binası*. ss. 42-45.
- , (1905) *Kadınlara Ait Lutf-ı Celil-i Hazret-i Padişahî ve Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi'nde Emraz-ı Nisa Pavyonu*. ss.21-25.
- Hot, İ. (2012). Orta Çağ Avrupa'sında Salgınlar. *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi* 23: 92-95.
- Hüseyin, R. (1306). *Kuduz illeti ve Tedavisi*, Mekteb-i Tıbbiyyeyi Mülkiye Matbası, İstanbul.
- İ.AS: İrade, Askeri 24-1315/Z-05;18/Z/1315; 9/312/Ra-30;26/Ra/1312; 9/312/Ra-30;26/Ra/1312.

İ.DH.: İrade Dâhiliye (3656-6/ 29 / S 1306)- (1338-1314/Ra-44/28/Ra/1314) - (91967/8Ş1307) - (1180- 92299/ 14/L /1307).

İ.HUS: İrade, HususiL-1311/17; S-1311/94; S 1311/170; S. L-1311/17.

İlter, F. (1976). *Şişli Çocuk Hastanesi Tarihi*. İstanbul. Nurettin Uycan Matbası.

İpek, N. (1989). *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Ankara. TTK.

İ.ŞD. İrade, Şurayı Devlet 103-6323/27 Ş1308.

Karayaman, M. (2008). *20.Yüzyılın İlkYarısında İzmir'de Sağlık*. İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını.

Kartal, N. (2010). *İl Özel İdarelerinin Yeniden Yapılandırılması: Uygulama Aşaması Üzerine Bir Çözümleme* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı, Ankara.

Kazancıgil, A. (2000). *Osmanlılarda Bilim ve Teknoloji*. İstanbul. Etkileşim Yayını.

Kısakürek, N. F. (1994). *Ulu Hakan Abdülhamid Han*. İstanbul. Büyük Doğu Yayınları.

Kodaman, B. (1989). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Türk Kültürü. Cilt 27, Sayı 312, Ankara: 55-59.

Kodaman, B. (1993). *1897 Türk-Yunan Savaşı (Tesalya Tarihi)*. Ankara. Türk Tarih Kurumu Basımevi. 1s.

Kolera, Studies on Ottoman Diplomatic History, IV, Isis Pres, İstanbul, 74s.

Konyalı, İ.H. (1977). *Üsküdar Tarihi* (2) Türkiye Yeşilay Cemiyeti, İstanbul.

Kuneralp, S. (1990). *Osmanlı Yönetimindeki (1831-1911) Hicazda Hac ve Kolera*. İstanbul.

Küçük, C. (1988). *Abdülhamid II*. TDV İslam Ansiklopedisi Cilt 1, İstanbul.

Küçük, C. (1993). *II. Abdülhamid*. DİA, Cilt 1, Ankara. TDV Yayınları.

MEB (2002). *Sağlık Hizmetleri Sekreterliği Salgınlarla Mücadele*, Ankara.

Mercan, B. (2017). *XIX.Yüzyılda Osmanlı'da Çiçek Salgınları ve Çiçek Hastalığı ile Mücadele*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kırklareli.

MF. MKT: Maarif Nezareti Mektubi Kalemi 240/54; 817/45; 1001;63.

- Moulin, A. M. (1996). *Kentte Koruyucu Hekimlik: Pasteur Çağında Osmanlı Tıbbı, 1887-1908*, Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, (A. Berktaş, Çev.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- MVL.: Meclis-i Vala 8/ 33.
- Nirven, S. N. (1968). “Maurice Nicolle”, Zekai Muammer Tunçman Uluslararası Mikrobiyoloji ve Kuduz Symposimu, 160, İstanbul, Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti, ss.143-153.
- Onul, B. (1974). *İnfeksiyon Hastalıkları*, (Ankara Tıp Fakültesi Yayını 5.Basım, Ankara.
- Organon (Organon İlaçları). (2002). *Türk Tıbbının Kahramanları*, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2000). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Osmanoğlu, A. (2013). *Babam Sultan Abdülhamid*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Osmanoğlu, Ş. (2010). Türk Tarihinde Veteriner Hekim Büyüklerimiz, *Veteriner Hekim Derneği Dergisi*, 81(1): 3-7.
- Özbek, N. (2006). *Cumhuriyet Türkiye'sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Özdemir, H. (2010). *Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918*, Türk Tarih Kurumu Yayını
- Özbek, N. (2006). *Cumhuriyet Türkiye'sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları
- Öztuna, Y. (1978). *II. Abdülhamid, Büyük Türkiye Tarihi*. Cilt 7. Ötüken Yayınları. İstanbul: 131-251.
- Panzac, D. (1997). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*. (S. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Panzac, D. (1997). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*. (S. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 21-25
- Remlinger. (1968). Kuduz Hakkında Nasıl İhtisas Yapmak Zorunda Kalmıştım. *Uluslararası Mikrobiyoloji ve Kuduz Symposimu*, Zekai Muammer. Tunçman, 160s, İstanbul, Matbaası, İstanbul, Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti Yayını, ss.80-91.
- Sarıyıldız. G. (1994). Karantina Meclisi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri” Belleten, 222: 329-376.

- Sarıyıldız, G. (1996). *Hicaz Karantina Teşkilatı 1865-1914*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 15- 45s.
- , (1996). *Hicaz Karantina Teşkilatı 1865-1914*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 67s.
- , (1996). *Hicaz Karantina Teşkilatı 1865-1914*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 136s.
- Sarıyıldız, G. ve Kavak, A. (2009). *Halife II. Abdülhamid'in Hac Siyaseti Dr.M. Şakir Bey'in Hicaz Hatıraları*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Selçuk, B., Altıntaş, A., Çolak, C.,2012. Türkiye'nin İlk Çocuk Hastanesi Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi, Lokman Hekim, 2 (1).ss. 11-14.
- Shaw, S.J. (1971). Between Old and New, Harvard University press, Cambridge.
- Sıhhiye Mecmuası, "Difteri Aşısı", 1922: 1(4); ss.1-24.
- Servet-i Funun, Kolera Aşısı, Sayı. 754. Cilt.29.
- Strachey, L. (1918) Eminent Victorians, The Modern Library, New York.
- Şehsuvaroğlu, B. (1953). *İstanbul'da 500 Yıllık Sağlık Hayatımız*, Fethi Derneği Yayını, İstanbul.
- Şehsuvaroğlu, B. (1957). Türkiye Karantina Tarihine Giriş I. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, İsmail Akgün Matbası, İstanbul,428-430s.
- Şehsuvaroğlu, B. (1959) Türkiye'de Tıp Öğretimi, İ.Ü. Tıp Fakültesi Mecmuası (22) 735-752.
- Şehsuvaroğlu, B. (1960). *Bimaristan*, The Encyclopedia of Islam (I) London.
- Tan, S. (2013) *Bulgaristan Emareti'nin Krallığa İki Büyük Mirası: Veteriner Teşkilatı ve At Yetiştiriciliği ile Islahı*, OTAM, 33, ss.245-262.
- Tanör, B. (2008). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. 17. Baskı, İstanbul: Yapı Tdv İslam Yayınları, 1988; 1: 179-185.
- Tonbul, Z. ve Özgün F. (2009). *Tarihi Hastahaneler Gurebâ Hastanelerinden Memleket Hastaneleri'ne ilk Sivil Hastaneler*, Novartis Kültür Yayınları, İstanbul.
- Topuzlu, C. (2010). *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirleride 80 Yıllık Hatıralarım*. İşaret Yayınları. İstanbul.
- Turna, N. (2011). "İstanbul'un Veba ile İmtihani: 1811- 1812 Veba Salgını Bağlamında Toplum ve Ekonomi", Studies Of The Ottoman Domain,1, (1),

s. 23-58.

Uguz, S. (2012). “1895 Tarsus Kolera Salgını”, History Studies Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, ss.437-448.

Uludağ, O.Ş. (1938). “Son Kapitülâsyonlardan Biri: Karantina”, Belleten, C.2, Ankara, ss. 445-467.

Unat, E. K., 1970b.Osmanlı İmparatorluğunda Bakteriyoloji ve Viroloji, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, Çelçüt Matbaacılık, İstanbul.

Ünver, A. S. (1948). *Türkiye’de Çiçek Aşısı ve Tarihi*. İstanbul Üni.Tıp Tarihi Enstitüsü Yayını, İstanbul.

Unat, E. K. (1970). Osmanlı İmparatorluğunda Aşı ve Serum Hazırlama Müesseseleri. *Türk Tıp Âlemi Dergisi*, 1(2): 144.

-----, (1970) Osmanlı İmparatorluğunda Aşı ve Serum Hazırlama Müesseseleri. *Türk Tıp Âlemi Dergisi*, 1(2): 31.

-----, (1978). Osmanlı İmparatorluğunda İnsanın Bulaşıcı Hastalıklarına Karşı Yapılan Koruyucu Aşılar, *Dirim*,53, (11-12), ss.366-369.

-----, (1989). Türk mikrobiyoloji Tarihinde Önemli Bir Yıl: 1886. *Tıp Tarihi Araştırmaları*, ss.34-36.

-----, (2003). Muallim Miralay Dr. Hüseyin Remzi Bey ve Türkçe Tıp Dilimiz. IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kitabı (İstanbul, 18–20 Eylül 1996). TTK Basımevi Ankara: 155.

-----, (2003). Muallim Miralay Dr. Hüseyin Remzi Bey ve Türkçe Tıp Dilimiz. IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kitabı (İstanbul, 18–20 Eylül 1996). TTK Basımevi Ankara, ss. 240- 245.

Uyanıker, A. (2014). *Abdülhamid Döneminde Osmanlı Devleti’nde Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Kahramanmaraş.

Uzluk, F. N., (1948). “Cholera Asiaticanın Epidemiy Tarihi Üstüne Bir Araştırma”, *Türkİjyen ve Tecrübe Biyoloji Dergisi*”,8, (1), ss.7-36.

Y.A-HUS: Yıldız Sadaret Hususî Maruzat Evrakı 265/102; 309/10.

Yavuz, Y. (1988). *Batılılaşma Döneminde Osmanlı Sağlık Kuruluşları*, ODTÜ MFD 123-142.

Yıldırım, N. (1996). *İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi*, Darülaceze Vakfı Yayını,

İstanbul.

Yıldırım, N, ÖZALTAY, B; (2012). “II. Abdülhamid’in Sağlığı ve Sağlık Hizmetleri”,
Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi, İstanbul.

Yıldırım, N. (1985). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları*.
Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi. C.5., Ed. Murat Belge-
Fahri Aral İletişim Yayınları, İstanbul, ss.1331-1335.

-----, (1985). “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları”,
Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C.5., Ed. Murat Belge-
Fahri Aral İletişim Yayınları, İstanbul, ss.1326-1335.

Yıldırım, N. (2010b). *Hastane Tarihimizde Bir Kutup Yıldızı Hamidiye Etfal
Hastanesi, Ajasfa*, İstanbul

Y. EE. KP: Yıldız Esas Kamil Paşa Evrakı Fonu,00031/03097/001/001

Y. EE. KP: Yıldız Esas Kmail Paşa Evrakı Fonu,00031/03097/001/002

Y.MTV: Yıldız, Mütenevvi Maruzat Fonu, Sefaret-i Devlet-i Aliyye,
00020/00020/001/001

Y.PRK.ASK: Yıldız, Perakende Evrakı, Asker Maruzat 32/38; 53/70; 85/72.

Y.PRK.AZJ: Yıldız, Perakende Evrakı, Arzuhal ve jurnaller 28/45.

Y.PRK. MYD: Yıldız, Perakende Evrakı, Yaveran ve Maiyet-i Seniye 4/84.

Y.PRK. SGE: Yıldız, Perakende Mabeyn Evrakı, Saray Görevlileri Maruzatı Fonu,
00002/00073/001/001

Y.PRK.SGE: Yıldız, Perakende Mabeyn Evrakı, Saray Görevlileri Maruzatı Fonu,
00002/00073/001/002

Y.PRK.SGE: Yıldız, Perakende Mabeyn Evrakı, Saray Görevlileri Maruzatı Fonu,
00002/00073/001/003

Y.PRK. SGE: Yıldız, Perakende Mabeyn Evrakı, Saray Görevlileri Maruzatı Fonu,
00002/00073/001/004

Y.PRK. SH: Yıldız Perakende Evrakı, Sıhhiye Nezareti Evrakı 8/60-/1316 Za 18;

73/2-04/L/1303; 4/86-1 Ca 1311.

Y. PRK. ZB: Yıldız Perakende Zabtiyye Nezareti Maruzatı, 00005/00101/001/001

Yurdakul, Eray Serdar (2018). ‘Türk Tıbbında Gelişme II. Abdülhamid Döneminde

İvme kazandı. www.yenidenhaber.com, www.aa.com.tr,

www.teketekhaber.com.

Y.MTV: Yıldız Evrakı, Mütenevvi Maruzat 20/20.

Zoeros, A. (1315). *Daiülkelb Ameliyathanesi, Nevsal-i Afiyet*. (Ed. Besim Ömer).

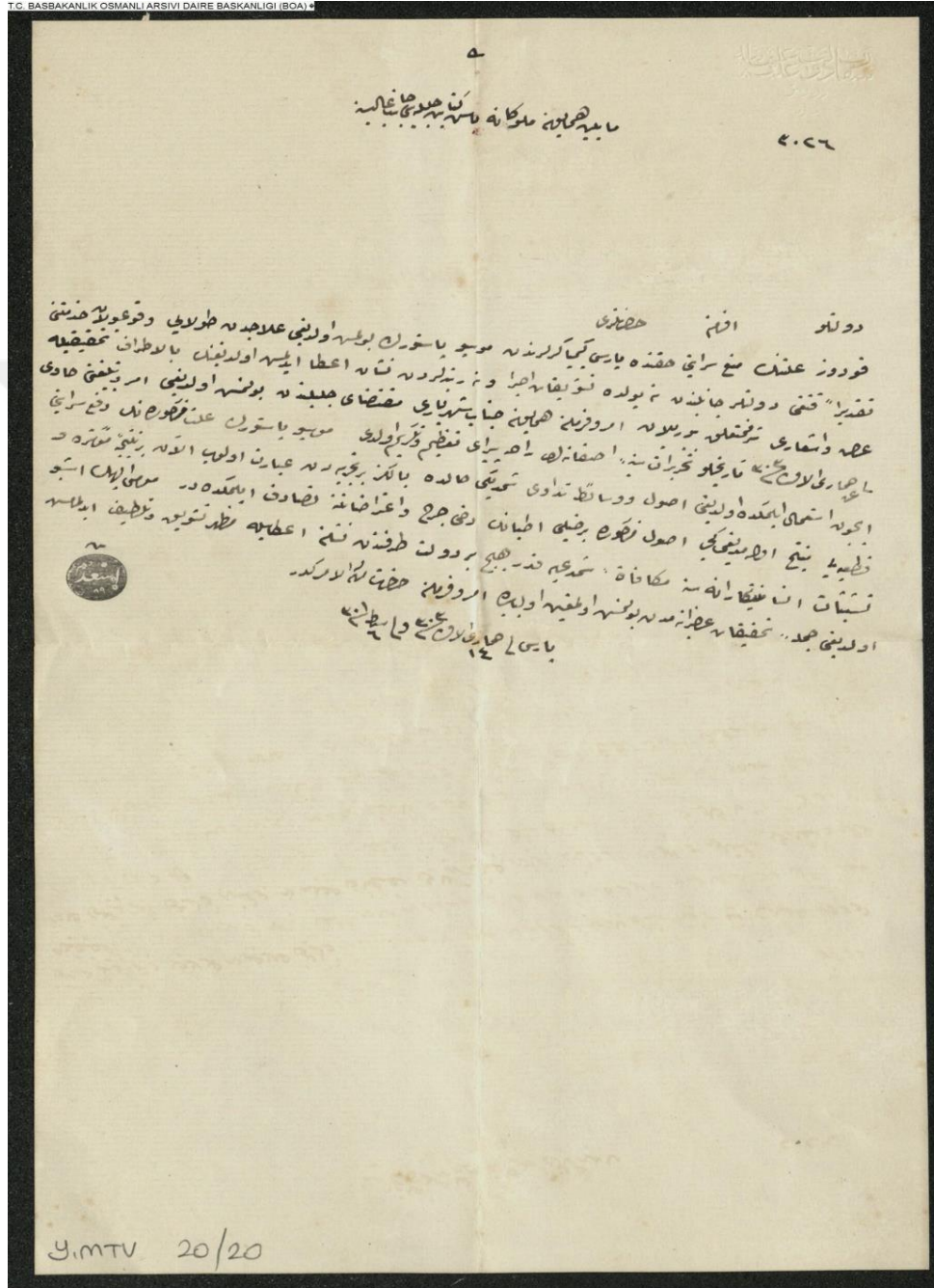
İstanbul: 1-98.

-----, *Daiülkelb Ameliyathanesi*”, *Nevsal-i Afiyet*. (Ed. Besim Ömer). İstanbul: 96-99.

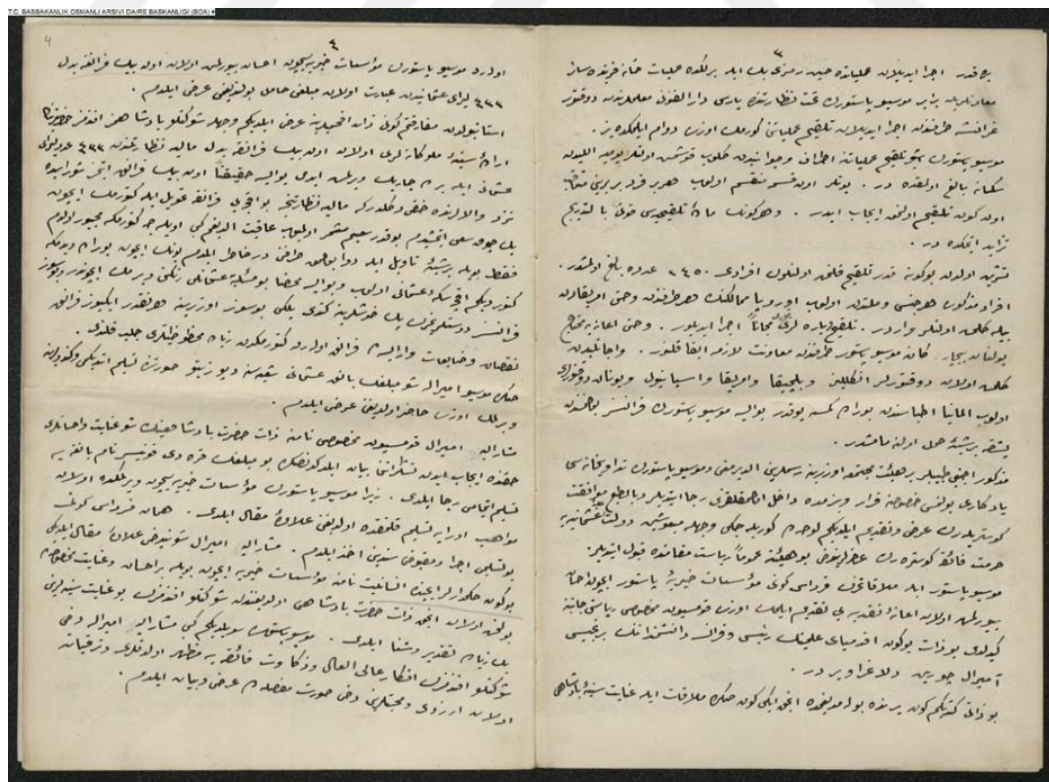
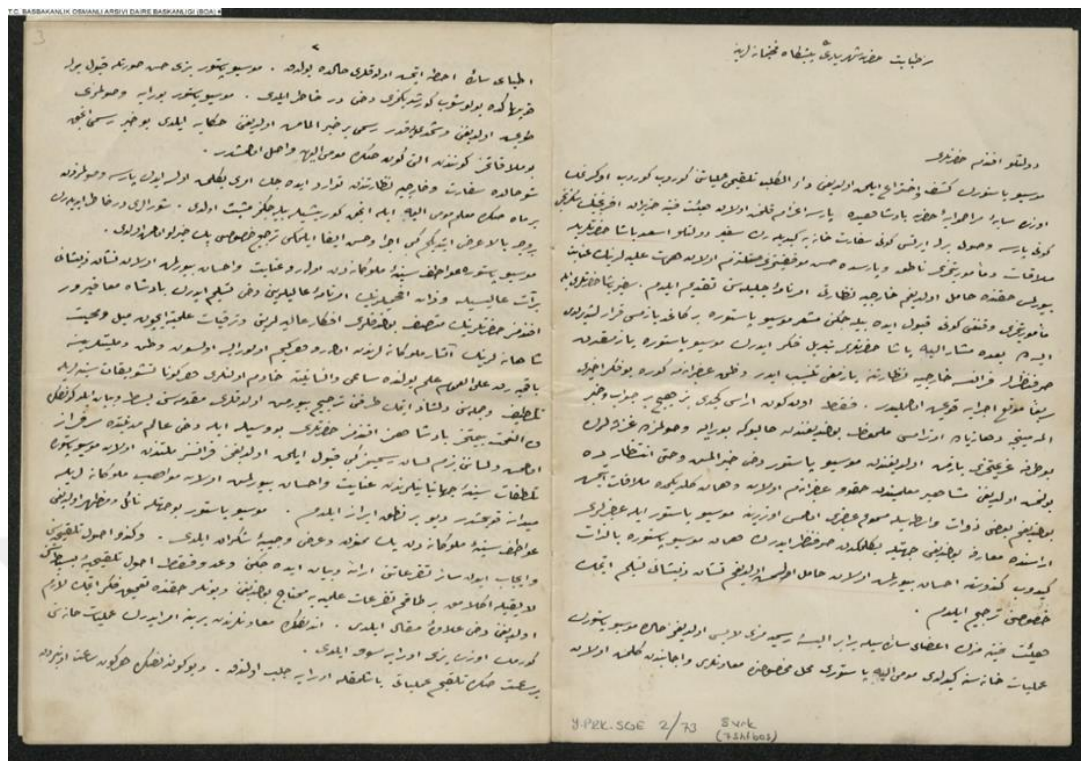

EKLER

Ek 1: Darülkelb Tedavihanesi'ne Ait Örnek Vesika

Ek 2: Darülkelb Tedavihanesi'ne Ait Örnek Vesika

Ek 3: Darülkelb Tedavihanesi'ne Ait Örnek Vesika

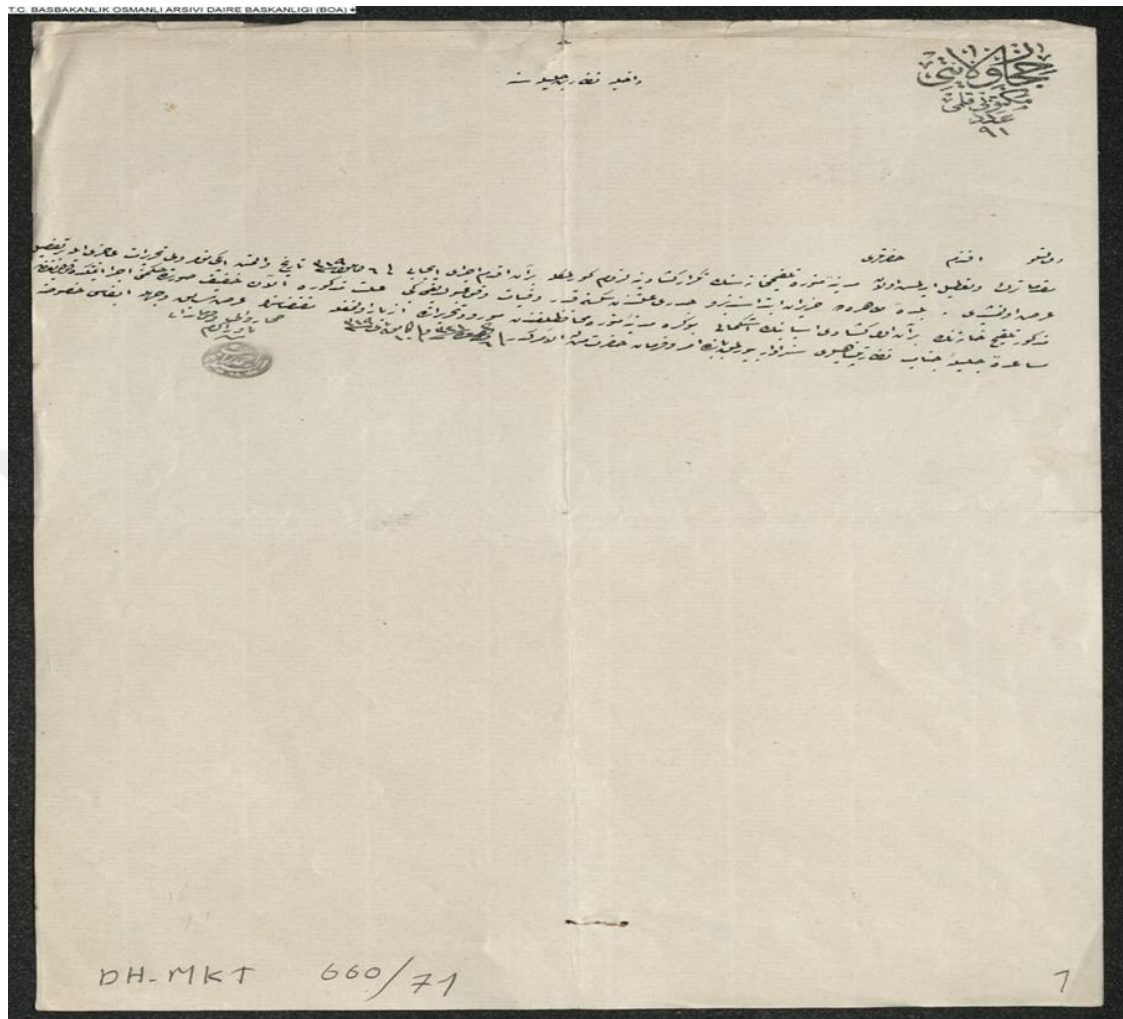

Özet

Sâye-i muvaffakat vâye-i cenâb-ı hilâfetpenâhîde asker-i mülûkâneleriyle sigar ve kibar bi'l umum efrâd-u ahaliden ledğ edilmiş olan zuâfanın tedavisine mahsus daül kelb pavyonu

Kuduz hayvan tarafından ısırılmış olup Daülkelp’de tedavisi yapılan sadrazamın gölgesi altındaki asker ve büyük küçük bütün ferdlere ait Daülkelp binası

Ek 4: Telkiihane Kurumu'na Dair Örnek Vesika

Ek 5: Telkikhane Kurumu'na Dair Örnek Vesika

Özet

Fukara-i etfâle telkihi cederî ameliyyatının icrâsı

Fukara olan çocuklara çiçek aşısının uygulanması

Ek 6: Bakteriyolojihaneye Dair Örnek Vesikalar

Ek 7: Hamidiye Etfal Hastanesi'ne Dair Örnek Vesika

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BDA) 4

الطبا و اوزن طبیب علیانہ و طبیبان کوریک اوزنہ برسنہ و داندی
حالتہ سارضہ خانہ کردن و لکھا زیاده اسفا و اید و طبا شہم سزور
بعض صیغہ اطفا لہ خانہ ہی برصہ زبورہ سالک عثمانیہ و بعض صیغہ اطبا
برصہ صیغہ ایفا سی و در عهد و اید و طبا

ثالثاً - استحضار هذه الوجودات الوجودية من أجل عبد الجبار عليه السلام
القدرة برتبة الجبروت في صفته الولد فيكون له عامة الولد في رتبة
اعادة له حاله برتبة الجبروت عليه السلام في رتبة مقدره ارباب اختصاص
بوجه برادير الولد في رتبة سنة رتبة رتبة فانه من ارباب من ملكه
در سطح حاصل ايدى في رتبة الجبروت ابقا له اهم والزم.

[illegible][illegible]

ایضاً

اولا - صبر و اخلاص فانه تاريخ تأسيس اولاد ١٣١٥ مائه
١٣٤٤ شمسي مائه قمره شمسه ملاوند اله
درجت ابدن يوزدين مصالحي ته اول ابدن ته برده ان ابدن
الضامه التبر :

اسلام	۶۰۰۰
سرمایه عامه	۷۰۰
فنانه	۹۰۰
روم	۱۸۰۰۰
ارمنی	۶۶۰۰
موسوی	۳۰۰۰
نقد اجنه	۷۰۰
تول	۱۰۰۰۰

ثانياً - بوجهه فانك الان وادراكك لما في شهادته ووجوده ايجابي
وكلما بالعلم عنه فانك لردن ولها على اوله فيكون بوجهه خبره ووجهه اهل
هذه من اسماها بالعلم عنه بوجهه في طلبه ان نشأت ابدان في

Y.E.E. W

31/1097

2000
KHL 2000

بیست کسور لیرا قدر بر معنی اختیار آید و جلد رک بدرود هم بنی یتیمه معنی
 اطباء نیت ترسیع معلوم است و کهرده آید و ده عکس اوله جقت اطفال رسانده
 آید و جکت خدمت مقابله دولت عکس بود و ده استقامت اوله جقت در جوده
 بر یکنون تشکیل ایتیمه جکت و استقامت ایضا حد.

صید با طفل خدمت خانه

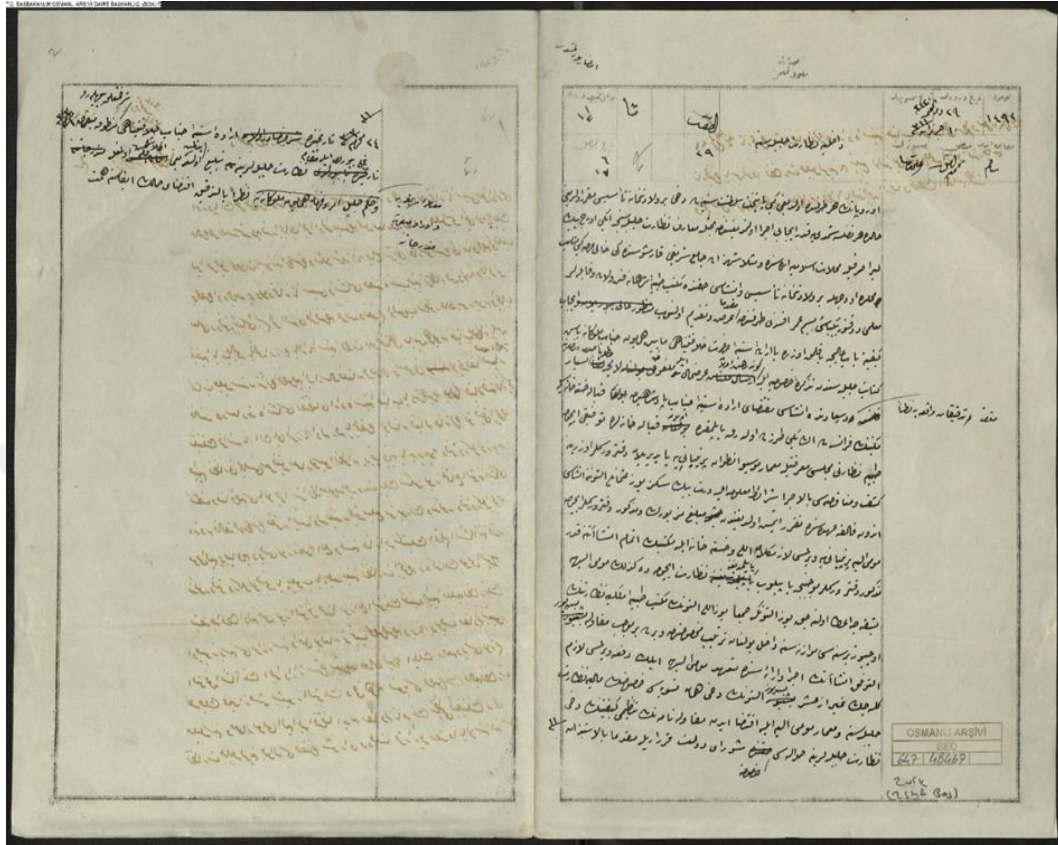
طبیعی
 بر جوده
 نه
 انالیم

ک
 قشیرائی

61 BAYUR'dan
 etmiştir.

Y.EE.KP.00031.03097.001

Ek 8: Viladethane'ye ait Örnek Vesika

BE0.000647.048467.001

Ek 9: Viladethane'ye ait Örnek Vesika

SULTAN II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ KRONOLOJİSİ

- 21 Eylül 1842 II. Abdülhamid' in Han' ın doğumu
- 21 Ağustos 1876 II. Abdülhamid Han' ın hükümdar oluşu
- 1876 1. Meşrutiyetin ilanı
- 1876 İstanbul' da Balkan Krizini görüşmek üzere milletlerarası bir konferansın toplanması: Tersane Konferansı
- 1876 İzmir ve Manastır' da yatılı idadiler açılması
- 23 Aralık 1876 Kanuni Esasi İlanı
- 1877 Osmanlı Rus savaşının başlaması. Balkanlar' ın ve Doğu Anadolu' nun Rus işgaline uğraması
- 1877 Fen-i Resim ve Mimari Mektebi' nin kurulması
- 19 Mart 1877 İlk Meclis-i Meb' usan' ın toplanması (Aynı yıl 28 Haziran' a kadar çalışmıştır)
- 13 Aralık 1877 Meclis-i Mebusan' ın süresiz tatili
- 1878 93 Harbi' nin sona ermesi, Ayastefanos ve Berlin antlaşmalarının imzalanması
- 1878 Sırbistan, Karadağ ve Romanya' nın bağımsız bir Devlet olmaları
- 1878 Bulgaristan Prensliği' nin ortaya çıkması
- 1878 Ermeni sorununun ortaya çıkması
- 1878 Çırağan Sarayı Baskını ve Ali Suavi' nin öldürülmesi
- 1878 Makedonya meselesinin ortaya çıkması
- 13 Şubat 1878 meclisin kapatılması
- 1880 Vergi Reformu
- 1880 Yafa- Kudüs demiryolu hattının tamamlanması
- 13 Mart 1880 İstanbul' da bir kız idadisinin açılması

Ekim 1880 Darü'l -Fünun-ı Sultani Hukuk Mektebi' nin ilk mezunlarını vermesi

1881 Düyun-ı Umumiyye idaresinin kurulması

2 Ocak 1882 Sanayi-i Nefise Mektebi' nin kurulması

20 Haziran 1884 Mülkiye Mühendis Mektebi Kurulması

1886 Adana-Mersin demiryolu hattının tamamlanması

1887 Yedikule Hvagazı Fabrikası' nın kurulması

1889 İttihad-ı Osmani Cemiyeti' nin (İttihat ve Terakki Cemiyeti) kurulması

1889 Dört yıllık Mülkiye Baytar Mektebi' nin kurulması

1891 Hereke Fabrikası'nın halı kısmının açılması

1892 Haydarpaşa- İzmit demiryolu hattının işletmeye açılması

1893-1896 Osmanlı- Selanik demiryolu hattının yapımı

1894 Selanik- Manastır demiryolu hattının tamamlanması

1895 Galata Rıhtımı inşaatının tamamlanması

1895 Baruthane-i Amire' de dumansız barut imal edilmesi

1896 Eskişehir- Konya demiryolu hattının tamamlanması

17 Nisan 1897 Osmanlı- Yunan savaşı ve Osmanlı zaferi

1900 Hicaz Demiryolu İnşaatına başlanması

1900 İstanbul rıhtımı inşaatının tamamlanması

1901-1908 Hicaz demiryolu hattının yapımı

31 Ağustos 1903 Şam Mekteb-i Tıbbiye'nin Kurulması

1904 Haydarpaşa Rıhtımı' nın tamamlanarak işletmeye açılması

1905 Hereke Fabrikası' nda fes imalatına başlanması

21 Temmuz 1905 Ermeniler' in Yıldız Camii önünde II. Abdülhamid'e bombalı suikast düzenlemeleri (Başarısız olmuşlardır)

1906 Akabe olayları

23 Temmuz 1908 II. Meşrutiyet' in ilanı

13 Nisan 1909 31 Mart Hadisesi

27 Nisan 1909 II. Abdülhamid' in tahttan indirilmesi ve yerine kardeşi V. Mehmet Reşad' ın tahta çıkarılması

27 Nisan 1909 II. Abdülhamid' in Selanik' e sürgün gönderilmesi

29 Nisan 1909 II. Abdülhamid' in Selanik' e varışı ve Alati' ni köşküne yerleştirilmesi

1913 Balkan Savaşlarının çıkması- Selanik' in kaybedilmesi

1913 II. Abdülhamid' in İstanbul' a zorla ikna edilerek getirilişi ve burada Beylerbeyi Sarayı' na yerleştirilmesi

10 Şubat 1918 II. Abdülhamid, Beylerbeyi Sarayı' nda hastalanarak vefat etti.

ÖZGEÇMİŞ

Esra ÇELİK

Eğitim Durumu

Lisans Eğitimi : Anadolu Üniversitesi Açıköğretim
Fakültesi Tarih Bölümü

: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim
Fakültesi Okul Öncesi Öğretmenliği

Yüksek Lisans Eğitimi : İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Tarih ve
Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurum : MEB.